

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta
Ústav českých dějin

Diplomová práce

Martin Linhart

KSČ a politický vývoj v okrese Ústí nad Labem v letech 1945-1948

KSČ and political development in the district of Ústí nad Labem between 1945
and 1948

Praha 2014

prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.

Poděkování:

Chtěl bych zde poděkovat vedoucímu mé diplomové práce prof. PhDr. Janu Rychlíkovi, DrSc. za rady, připomínky a čas, který věnoval mé práci.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 27. 7. 2014

Martin Linhart

Anotace: V diplomové práci se na základě studia pramenů a literatury zaměřuji na studium aktivity KSČ v okrese Ústí nad Labem v časovém úseku let 1945 – 1948. Svůj zájem soustřeďuji zvláště na tyto tematické okruhy: organizační činnost, kádrová práce, odborová činnost a působení v orgánech politické správy (ONV a MNV Ústí nad Labem). Přirozeně se dotýkám i působení ostatních politických stran, s nimiž se komunisté při naplňování svých cílů střetávali. Práce by tedy měla komplexně postihnout a zhodnotit činnost KSČ v okrese a zasadit ji do širších souvislostí.

Klíčová slova: KSČ, ONV, organizace, politický, strana, pozice

Footnote: In the graduation thesis I focus on the study of activities of KSČ in the district of Ústí nad Labem in period between years 1945 and 1948. The basis of my work comprise study of sources and literature. I concentrate my interest particularly on following thematic fields: organizational activity, personnel administration, activities in trade unions and acting in bodies of local self-government (ONV and MNV Ústí nad Labem). Naturally I touch activities of other political parties with whom Communists clashed when they aimed to reach their goals. The work should globally depict and appraise activities of KSČ in the district and put them into wider context.

Keywords: KSČ, ONV, organisation, political, party, position

Obsah

Obsah	11
Zkratky.....	12
1. Úvod.....	8
2. Charakteristika okresu Ústí nad Labem.....	11
3. KSČ a politický vývoj v okrese Ústí nad Labem v letech 1918 - 1938.....	13
4. Období okupace	25
5. Konec války na Ústecku	29
6. Vývoj komunistické organizace v okrese Ústí nad Labem 1945 – 1948.....	31
7. Obsazování pozic v okresní a místní samosprávě	43
8. Odsun Němců, němečtí antifašisté a smíšená manželství.....	50
9. Znárodnění a pozemková reforma 1945 – 1946	55
10. Volební programy a předvolební kampaně stran NF.....	57
11. Květnové volby 1946.....	62
12. Povolební změny ve složení okresní a místní samosprávy.....	64
13. Tzv. „Ústecká aféra s Buddhou“ a její vnitrostranické důsledky	66
14. Politický vývoj v okrese Ústí nad Labem 1946 – 1948.....	72
15. Politika KSČ v odborech a průmyslu 1945 – 1948	79
16. Politika KSČ v kultuře na příkladu ústeckého divadla 1945 – 1947	94
17. Komunistický převrat v únoru 1948	106
18. KSČ v okrese Ústí nad Labem v číslech.....	109
19. Závěr	117
Seznam pramenů a literatury	120

Zkratky

AV NF	Akční výbor Národní fronty
ČSDSD	Československá sociálně demokratická strana dělnická
ČSL	Československá strana lidová
ČSNS	Československá strana národně socialistická
ČSSD	Československá sociální demokracie
DSAP	Deutsche Sozialdemokratische Arbeitpartei (Německá sociálně demokratická strana dělnická)
FNO	Fond národní obnovy
KOR	Krajská odborová rada
KSČ	Komunistická strana Československa
KV	Krajský výbor
MNV	Místní národní výbor
MRO	Místní rada osvětová
MSK	Místní správní komise
MŠO	Ministerstvo školství a osvěty
NF	Národní fronta
ONV	Okresní národní výbor
OOR	Okresní odborová rada
ORO	Okresní rada osvětová
OV	Okresní výbor
OSK	Okresní správní komise
ROH	Revoluční odborové hnutí
SČM	Svaz československé mládeže
SdP	Sudetendeutsche Partei (Sudetoněmecká strana)
SOPV	Svaz osvobozených politických vězňů
ÚRO	Ústřední rada odborů
ÚV	Ústřední výbor
ZO	Základní organizace

1. Úvod

Konec druhé světové války znamenal pro oblast pohraničí na severozápadě Čech přelom v dosavadním společenském, kulturním a politickém vývoji. Na troskách převážně německých společenských struktur v překotném tempu vznikala společnost nová, nejen národnostně, ale rovněž kulturně odlišná, bez tradic, které by ji k nově osidlovanému prostředí vázaly. Prostředí, v němž veškeré instituce, mezilidské vazby a majetková držba vznikaly na nových základech v lidech umocňovaly úsilí budovat lepší společnost. Místo s odkazem minulosti, který byl během dvou let z větší části odsunut za hranice, poskytovalo pro tvorbu nových hodnot a společenského řádu ideální prostředí. Takto pohraničí působilo na mnoho Čechoslováků, kteří sem přicházeli z vnitrozemí nalézt nový domov, a komunistická strana, jež se v tomto procesu společenského přerodu snažila zaujmout přední úlohu a vetknout mu velkolepé vize, se jim zpočátku zdála velmi lákavým příslibem budoucnosti. Budovatelské nadšení, jež se komunistům dařilo v nových osídleních rozdmýchávat, jednoduchá hesla a nabídka majetkového zabezpečí obyvatel získaly jejich politické straně v celostátním srovnání nebývalou podporu. Nejzřetelněji se projevila ve volbách do Ústavodárného národního shromáždění (ÚNS) v roce 1946, kdy komunistům vyjádřila důvěru většina zde žijících obyvatel.

Nicméně zvláště pro KSČ znamenalo budování socialismu ovládnutí klíčových mocenských pozic, které by straně v tomto procesu zajistily vedoucí postavení, na něž z hlediska své ideologie měla plné právo. Pohraničí mělo v tomto směru specifický charakter. Politické strany zde disponovaly omezenými možnostmi, jak navázat na předválečné období, zdejší obyvatelé od nich očekávali naplnění jiných požadavků, než jaké jim byly kladeny ve vnitrozemí. Důležitou roli také hrála rychlost, s jakou politické strany ustavily svou organizační síť, aby se zde do veřejného života zapojily. Právě tyto zvláštní rysy pohraničí jsou důvodem, proč je studium soudobých regionálních dějin a zvláště dějin KSČ v této pohraniční oblasti, kam teritoriálně patří i okres Ústí nad Labem, přínosné. Dalším důvodem pro zaměření historického výzkumu do této oblasti je zisk nadpoloviční většiny hlasů komunistickou stranou v parlamentních volbách roku 1946. Tím se nejen v okrese Ústí nad Labem, ale i v řadě dalších vytvořily zvláštní podmínky pro politické působení KSČ, která zdejší oblast v mnoha směrech ovládla již před vládní krizí v únoru 1948.

Touto prací se snažím přiblížit a charakterizovat politickou činnost Komunistické strany Československa v ústeckém okrese od roku 1945 do roku 1948 a začlenit ji do širších souvislostí. Na základě studia pramenů a literatury se tak snažím vytvořit komplexní obraz

postupu a postavení KSČ v různých oblastech společenského života. Pozornost ve své práci věnuji hlavně výstavbě stranického aparátu KSČ, působení komunistů v národních výborech, v odborech a průmyslu. Na základě rozboru statistických údajů se snažím zachytit společenskou strukturu komunistické strany a její ukotvení ve společnosti. Ačkoliv, jak jsem již dříve konstatoval, došlo v pohraničí po květnu 1945 ke zprůtrhání společenských vazeb, začínám práci již rokem 1918, abych tak poskytl nutný rámec hlavní části mé studie, ale rovněž abych zachytil některé personální vazby, jež spojují období meziválečné a poválečné.

Při zpracování tématu jsem z literatury regionálního charakteru využil především práci kolektivu autorů zpracovanou za redakce Kristiny Kaiserové a Vladimíra Kaisera Dějiny města Ústí nad Labem, jež v několika kapitolách přibližuje politický a správní vývoj jmenovaného okresu a města v letech 1945 až 1948. Dále jsem využil několik knih zachycujících vzpomínky „starých komunistů“, které umožňují lépe poznat činnost KSČ mezi roky 1918-1945 v pohraničí. Společenské procesy probíhající v ústecké oblasti v letech 1945-1948 s jejich vazbami na politické linie jednotlivých stran Národní fronty přehledně a důkladně v práci „Konec česko-německého soužití v ústecké oblasti 1945-1948“ zanalyzoval Zdeněk Radvanovský. Mnoho údajů však regionální literatura ke střetávání politických stran nepřináší. V tomto směru jsem odkázán především na dobový tisk a archivní materiály.

Je smutnou skutečností, že písemnosti vzniklé z činnosti Okresního výboru KSČ v Ústí nad Labem se z let 1945-1948 nedochovaly. S obdobnou situací jsem byl konfrontován i v případě písemností Krajského výboru KSČ v Ústí nad Labem z daného období. Proto jsou hlavním podkladem mé práce dokumenty uložené v archivních souborech Ústředního výboru KSČ, především jeho organizačního oddělení, a osobní pozůstalost někdejšího krajského politického tajemníka Květoslava Innemanna, která je stejně jako písemnosti ÚV KSČ uložena v Národním archivu. Dalším klíčovým zdrojem informací se mi staly písemnosti uložené ve fondech Okresního národního výboru (ONV) a Městského národního výboru (MěNV) Ústí nad Labem. Z těchto dokumentů jsem využil především zápisy ze schůzí rady a pléna obou těchto orgánů. Na základě těchto protokolů jsem se snažil dokumentovat střety zástupců politických stran na jednáních výkonných orgánů lidosprávy, spory o vedení různých komisí, mocenské proměny v samosprávě a vzájemné vztahy politických reprezentantů. Oba zmíněné fondy jsou uloženy v Archivu města Ústí nad Labem.

Ze stranických listů jsem využil v první řadě krajské týdeníky politických stran: Sever, krajský týdeník Komunistické strany Československa (KSČ), Severočeská nová doba, krajský týdeník Československé sociální demokracie (ČSSD) a Krušnohorské slovo, krajský týdeník Československé strany národně socialistické (ČSNS). Vedle nich jsem našel další cenné

informace zvláště ve Svobodném slově Ústecka, krajské mutaci národně socialistického deníku Svobodné slovo. Zvláště pro období roku 1945 se ukázaly být cenným pramenem noviny Předvoj, vydávané Okresní správní komisí v Ústí nad Labem.

2. Charakteristika okresu Ústí nad Labem

Okres Ústí nad Labem se rozkládal na ploše 35 567 ha. Do správní organizace Československé republiky byl převzat v podobě, kterou získal již v době habsburské monarchie. V meziválečném období se v okrese nacházelo 95 obcí, po obnovení systému politických okresů v květnu 1945 jejich počet činil již jen 88. Stalo se tak především v důsledku slučování obcí nacistickou správou této oblasti. Centrum okresu tvořilo město Ústí nad Labem. V roce 1939 proběhla z podnětu nacistického vedení integrace města s předměstskými obcemi Bukov, Hostovice, Předlice, Střekov, Stříbrníky a Trmice, které se přeměnily v městské čtvrti, a daly tak vzniknout tzv. Velkému Ústí. V období od dubna 1945 v těchto čtvrtích vznikly místní národní výbory jako revoluční správní orgány. Nicméně 25. května MNV Ústí nad Labem oznámil těmto institucím, že přebírá správu celého města do své kompetence, a vybraní představitelé příslušných národních výborů byli kooptováni do MNV Ústí nad Labem. Samospráva jmenovaných obcí tedy fakticky zanikla. Jelikož byla po osvobození zrušena platnost všech říšských nařízení a zákonů, bylo třeba prozatímní stav legalizovat. Rozhodnutím ministra vnitra z 13. února 1946 proto byla nařízena správa výše jmenovaných obcí jako celku Místním národním výborem Ústí nad Labem. V roce 1948 se Ústí nad Labem na vlastní žádost schválenou ministerstvem vnitra stalo městem se zvláštním statutem. Mnou využívané údaje vztahující se k rozloze okresu a počtu i názvům obcí do něj spadajících pozbyly své platnosti provedením reformy státní správy v roce 1949.

Většina obcí ústeckého okresu měla méně než 500 obyvatel, žilo v nich však pouze 10 % obyvatelstva okresu, zatímco ve 14 největších obcích s počtem obyvatel přesahujícím 1 500 osob žilo 72 % obyvatelstva. Drobné obce byly zemědělského či zemědělsko-průmyslového charakteru. Větší obce již nabývaly průmyslové povahy, která v případě těch největších (Ústí nad Labem, Chabařovice, Předlice, Střekov, Trmice) zcela převládala. Roli správního střediska plnilo vedle Ústí nad Labem město Chabařovice.

Vycházejí z údajů vztahujících se k meziválečnému období, jejichž platnost však lze vzhledem k malým změnám v hospodářském charakteru okresu přenést i do období 1945-1948, lze v ústeckém okrese z ekonomického hlediska rozlišit tři okrsky. Střed okresu protínal průmyslový okrsek směřující od západní hornické oblasti v okolí Chabařovic k Ústí nad Labem, odkud pokračoval dále na východ podél toku řeky Labe. Průmysl se zde koncentroval kolem železniční trati Teplice – Ústí nad Labem a železničních drah vinoucích se po obou březích řeky. Jednalo se zvláště o podniky chemické, potravinářské, sklářské a kovo zpracující. Na západě okresu se nacházely zvláště hnědouhelné doly. Průmyslový okrsek

od sebe odděloval zemědělské a průmyslově zemědělské oblasti nacházející se na severu a jihu ústeckého okresu. Odsun Němců probíhající v letech 1945-1947 zasáhl řadu menších zemědělských obcí v kopcovitých oblastech Krušných hor a Českého středohoří. Byly sice bezprostředně po válce většinou znovu osídleny českým obyvatelstvem, avšak s postupem času je novousedlíci opouštěli v důsledku rozvoje průmyslové výroby na úkor zemědělské, v souvislosti s kolektivizací zemědělských usedlostí a kvůli špatné dopravní obslužnosti.

Jelikož se okres Ústí nad Labem nacházel v pohraničí severozápadních Čech, tvořily zde do roku 1945 většinu obyvatelstva občané německé národnosti. Roku 1930 zde žilo 123 104 obyvatel, z toho 27 666 Čechů a 95 438 Němců.¹ Odhadnout počet obyvatel okresu na konci druhé světové války je značně problematické. Ve městě a jeho okolí se tehdy vedle místních obyvatel nacházeli totálně nasazení Češi, váleční zajatci, lidé utíkající před postupující Rudou armádou a němečtí vojáci. S jistotou však lze říci, že v prosinci 1945 na Ústecku žilo 112 034 obyvatel, z čehož zhruba polovinu tvořili lidé německé národnosti. Při prvním poválečném soupisu obyvatel roku 1947 bylo v okrese zaznamenáno 87 712 obyvatel.² Tehdy již byl odsun Němců dokončen a zůstala zde jen německá menšina, jejíž podíl na celkovém počtu obyvatel činil pouhých 3,8%.³

¹ RADVANOVSKÝ, Zdeněk: *Konec česko-německého soužití v ústecké oblasti 1945-1948*. Ústí nad Labem 1997, s. 177.

² AMUL, ONV Ústí nad Labem 1945-1986, Úvod inventáře.

³ Charakteristika ústeckého okresu zpracována především na základě článku: CVRK, František. Volby v okrese Ústí nad Labem v letech 1923-1938 a rozbor jejich výsledků. In. *Ústecký sborník historický*. Ústí nad Labem, 1985.

3. KSČ a politický vývoj v okrese Ústí nad Labem v letech 1918 - 1938

Ustavování komunistické strany v ústeckém kraji, potažmo okresu, mělo své zvláštnosti, jež vyplývaly z převážně německého charakteru zdejší oblasti. Proces vyhraňování levicového křídla sociální demokracie zde probíhal po dvou národnostních liniích, které se sice vzájemně ovlivňovaly, nicméně probíhaly svým vlastním tempem a v prostředí dvou samostatných politických stran, v Československé sociálně demokratické straně dělnické (ČSDSD) a v Německé sociálně demokratické straně dělnické (Deutsche Sozialdemokratische Arbeitpartei, DSAP)

Velký vliv na situaci německé sociálně demokratické strany na Ústecku měl vývoj v sousedním libereckém kraji, kde se po 1. světové válce formovalo silné levicové křídlo vedené Karlem Kreibichem. Zdejší krajská konference uspořádaná roku 1919 vyústila ve volbu převážně levicového vedení. Na 9. květen roku 1920 jeho představitelé svolali první konferenci sociálně demokratické levice, jíž se zúčastnili rovněž zástupci dalších krajských organizací německé sociálně demokratické strany. Na konferenci byl přijat první program německé levice, který Karel Kreibich v říjnu 1920 navrhl přijmout na karlovarském sjezdu německé sociální demokracie. Předložené programové teze však sjezd schválit odmítl. Postupující odluku levice o dva měsíce později urychlil spor o Lidový dům. Týkal se sice vývoje uvnitř české sociálnědemokratické strany, nicméně navzdory usnesení stranického ústředí se krajské vedení německé sociální demokracie v Liberci rozhodlo připojit k účasti na přípravě generální stávky namířené proti postupu policie a reformního křídla československých sociálních demokratů. Odlišná situace však panovala v sousedním ústeckém kraji. Ve zdejším kraji měla pravice převahu, a tak byla na schůzi stranického vedení podpora stávky zamítnuta. Výjimku tvořila okresní organizace v Chomutově, jež se v rozporu s přijatým usnesením k organizování stávky připojila.⁴

V porovnání s československou sociální demokracií probíhala názorová diferenciací uvnitř jejího německého protějšku pomaleji a do podzimu roku 1920 spíše bez vzájemného ovlivnění. Od sklonku tohoto roku však levice posilovala své postavení i v ústeckém kraji. Do značné míry tomu napomohlo dovršení vnitrostranického rozkolu, k němuž došlo 17. ledna 1921 vyloučením liberecké krajské organizace z DSAP. Představitelé levice zareagovali svoláním sjezdu německých levicových sociálních demokratů na 12. březen do Kolosea ve

⁴ TŮMA, Jiří – POŽÁRSKÝ, Josef: *Čas bojů a vítězství*. Ústí nad Labem, 1988, s. 134-137.

Velkých Pavlovicích u Liberce za účelem ustavení komunistické strany. Levicově orientovaní němečtí sociální demokraté z ostatních krajů stanuli před rozhodnutím, zda na sjezd vyšlou své zástupce. V souvislosti s otázkou účasti na sjezdu se rozhořely spory, které zasáhly i ústecký kraj. Přímo v ústeckém okrese začaly v únoru roku 1920 vznikat první levicové organizace prohlašující se již za komunistické. 13. února se přihlásila ke komunistické příslušnosti místní organizace v Chabařovicích, její příklad vzápětí následovali sociální demokraté v blízkých obcích Vyklice a Trmice. Ustaven byl rovněž okresní sekretariát levice, v jehož čele stanul Sigismund Gerlitzer.⁵

Osamostatnění německé sociálně demokratické levice završilo založení německé sekce Komunistické strany Československa, vyhlášené na březnovém sjezdu německé levice ve Velkých Pavlovicích. V návaznosti na tento akt byl 5. června 1921 v Trnovanech u Teplic uspořádán krajský sjezd KSČ v severozápadních Čechách. Nově ustavené předsednictvo sestávalo z Franze Hollyho, Schuberta, Veithové a Simonové. Krajským sekretářem se stal Franz Baumheier.⁶

V Československé sociálně demokratické straně dělnické se konfrontace mezi levým a pravým proudem výrazně projevila již na XII. sjezdu strany roku 1918. Zlom ve straně dále prohloubil boj o Lidový dům proběhnuvší na sklonku téhož roku. Po rozporech na zasedání zastupitelstva československé sociální demokracie v říjnu 1919 levice vydala samostatné prohlášení odmítající spolupráci s buržoazií v národním státě. Na ilegální konferenci v prosinci téhož roku bylo přijato programové prohlášení marxistické levice, uveřejněné v lednu následujícího roku. Požadovalo odvolání sociálně demokratických ministrů z vlády, svolání sjezdu a vstup do Kominterny.⁷ V ústeckém okrese ve prospěch levicového křídla agitovali sociální demokraté navrátilí se z Ruska, kde bojovali v řadách Rudé armády, jmenovitě Otto Petka ze Střekova, J. Sedláček z Vyklic, Zimmermann s Ernstem Vogelem z Velkého Chvojna, Rýdl a Ritschel z Trmic.⁸

S pokračujícím rozkolem ve straně si levicové křídlo během roku 1920 vybudovalo silné pozice především v průmyslových obcích okresu: Trmice, Předlice, Chabařovice,

⁵ *Cestou k socialismu. Kapitoly z dějin dělnického hnutí, z dějin Komunistické strany Československa, proletářské tělovýchovy a pokrokového hnutí mládeže v regionu Ústí n. L., zachycující léta 1850 – 1950.* Ústí nad Labem, 1977, s. 19.

⁶ BOUČEK, Jan – CVRK, František: *Komunistická strana Československa na Ústecku 1921-1938.* Ústí nad Labem, 1982, s. 26-27.

⁷ NECHVÁTAL, Martin: *15. 5. 1921 Založení KSČ. Ve službách Kominterny.* Praha 2002.

⁸ *40 LET pod praporem strany. Vzpomínky zasluhujících členů KSČ okresu Ústí nad Labem.* Ústí nad Labem, 1961, s. 4; DOBEŠ, Karel: *Marie Vobecká.* Ústí nad Labem, 1982, s. 34.

Roudníky, Chlumeč, Velké Březno, Tuchomyšl, Ústí n. L⁹ a Krásné Březno, kde se do čela levicové frakce postavili Václav Rákos a František Černý. Sociálně demokratické organizace, v nichž se pravice dostávala do menšiny, začaly užívat názvu Sociálně demokratická strana – levice.¹⁰ Vnitrostranické spory vyvrcholily 17. října 1920 na konferenci V. župy československé sociální demokracie v Litoměřicích, kde většina delegátů vyjádřila podporu vystoupení levice ve straně a uznala XIII. sjezd strany za právoplatný. V následujících měsících se těžiště vzájemného vymezování v sociální demokracii přeneslo do nižších organizačních stupňů.¹¹ Levicovou orientaci župního vedení definitivně stvrdila konference župního zastupitelstva V. župy sociálně demokratické strany 27. února 1921 v Ústí nad Labem, která vyústila v přijetí 21 podmínek Komunistické internacionály.¹² Ve srovnání s vývojem u německé levice došlo k ustavení KSČ se zpožděním. Na ustavující sjezd nově vznikající strany v Karlíně, který probíhal od 14. do 16. května 1921, byla z ústeckého okresu vyslána delegace ve složení Anna Kršňáková a Václav Polák z Chabařovic, Emanuel Dlouhý z Vyklic, Marie Staňková a Václav Rákos z Krásného Března, Matěj Černý z Neštěmic, František Ptáček z Trmic, Apolín Myšák a Karla Kudrnová z Předlic a František Vobecký z Ústí n.L. s hlasem rozhodovacím a Václav Pecháček a Ladislav Srbek s hlasem poradním. Po návratu delegátů z pražského sjezdu byly svolány schůze, na nichž se členstvo seznámilo s výsledky sjezdu. Po jejich přijetí všechny organizace levicového křídla sociálně demokratické strany změnilы svůj název na KSČ.¹³

Periodu ustavování Komunistické strany Československa uzavřel 30. října 1921 slučovací sjezd v Praze vyhlášením jednotné organizace KSČ. Na základě vzájemných jednání představitelů obou komunistických stran byl zaveden jednotný systém všech místních, okresních a krajských organizací bez národnostního rozlišení. 1. ledna 1922, se vstupem nové struktury strany v platnost, zanikla někdejší V. župa. Nahradil ji VII. kraj KSČ se sídlem v Ústí nad Labem.¹⁴ Na říjnový sjezd KSČ navázala krajská slučovací konference komunistické strany svolaná na 18. prosinec do Řetenic. S ohledem na rozsáhlou členskou základnu a početnost stranických organizací zde mohlo být rozhodnuto o ustavení stranických sekretariátů a placených tajemníků ve všech okresech: Ústí nad Labem, Podmokly, Teplice,

⁹ *Cestou k socialismu*, s. 19.

¹⁰ *40 let pod praporem strany*, s. 3-6; DOBEŠ, Karel: c.d., s. 34-37.

¹¹ BOUČEK, Jan: *Náš sever a počátky KSČ na Ústecku*. In: *Kapitoly z dějin KSČ v severočeském kraji. Ústí nad Labem*, 1973, s. 129.

¹² BOUČEK, Jan – CVRK, František: c.d., s. 15.

¹³ *40 let pod praporem strany*, s. 6, DOBEŠ, Karel: c. d., s. 37-38.

¹⁴ BOUČEK, Jan – CVRK, František: c. d., s. 44.

Most a Chomutov. Okresy Žatec, Podbořany a Postoloprty byly připojeny k lounskému kraji.¹⁵

Období 20. let se ve vývoji KSČ nese ve znamení postupující bolševizace. Pojmeme-li tento proces jako postupnou institucionalizaci podřízenosti KSČ vůči Kominterně, lze jej vymezit na jedné straně rokem 1921, kdy došlo k ustavení KSČ, a na straně druhé vyvrcholením vnitrostranických sporů roku 1929 na V. sjezdu KSČ, kde skupina kolem Klementa Gottwalda převzala moc ve straně a zajistila si ji vyloučením představitelů opozičních uskupení.¹⁶ Archivní materiály ani literatura neposkytují dostatek informací pro přesné zachycení průběhu a podoby těchto sporů v ústeckém kraji. Nicméně umožňují pokusit se alespoň o jejich načrtnutí. V případě ústeckého kraje je nutno brát v potaz, že se jednalo o oblast obývanou ze tří čtvrtin obyvatelstvem německé národnosti. Němečtí komunisté již v zakladatelském období KSČ inklinovali k levicovému křídlu strany, představovanému Karlem Kreibichem. Distancovali se od německého i českého nacionalismu, v důsledku čehož zaujímal negativní postoj vůči existenci Československa i možné spolupráci s vládnoucími politickými stranami. Představitelé levice se do poloviny 20. let nacházeli v menšině, nicméně při kritice vedení KSČ se mohli opřít o podporu Kominterny. Jejím zásahem se také do nového vedení KSČ na II. sjezdu roku 1924 prosadila levicová většina. V neprospěch německé menšiny se však vyvinul spor mezi Trockým a Stalinem, na který bylo vedení KSČ nuceno reagovat. V Československu se k Trockého myšlenkám přihlásili především vedoucí němečtí komunisté, jmenovitě Karl Kreibich a Alois Neurath. Zatímco však Kreibich s ohledem na další politický vývoj své sympatie včas stáhl zpět, Neurath se podpory „leningradské opozice“ nezřekl, následkem čehož byl roku 1926 zbaven funkce v Ústředním výboru KSČ (ÚV KSČ).¹⁷ Následně v řadách komunistické strany proběhla kampaň zacílená proti trockistické opozici. V ústeckém kraji bylo do VII. krajské konference v dubnu 1928 dosaženo urovnání vnitropolitických sporů, které se zřejmě projeví spíše mezi řadovými členy: „Vnitrostranická situace v ústeckém kraji se od posledního hlášení na loňské konferenci bezpochyby dále zlepšila. Ani uvnitř krajského výkonného výboru, ani mezi představiteli okresů nebo mezi krajským výkonným výborem a okresními vedeními se neobjevily politické odchylky. Doposud byl ideologickými prostředky sváděn boj proti zbytkům likvidačních nebo oportunistických odchylek vyskytujících se u některých

¹⁵ TŮMA, Jiří – POŽÁRSKÝ, Josef: c. d., s. 143; BOUČEK, Jan – CVRK, František: c. d., s. 44.

¹⁶ RUPNIK, Jacques: *Dějiny komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*. Praha, 2002, s. 58.

¹⁷ Tamtéž, s. 58-73.

soudruhů... náš kraj patří mezi kraje, v nichž se ultralevicové opozici také nepodařilo získat žádného funkcionáře.“¹⁸ Nicméně navzdory sebevědomému tvrzení zprávy předložené na VII. krajské konferenci komunistické strany byli později ze spolupráce s Aloisem Neurathem a ze zastávání trockistických názorů obviněni členové ústeckého krajského výboru KSČ Grünwald a Šrámek. Vedle nich byl stranicky potrestán také ústecký okresní tajemník KSČ Alois Halmann, jenž byl prohlášen za odpůrce bolševické linie a zbaven funkce. Bolševizaci strany na Ústecku definitivně stvrdila VIII. krajská konference KSČ v Lomu u Mostu, kde většina delegátů formou rezoluce vyjádřila podporu Klementu Gottwaldovi. O tři týdny později na V. sjezdu KSČ tento směr reprezentovali ústečtí delegáti Ernst Vogel a Artur Metzler.¹⁹

Politické spory v ústředí strany zřejmě našly svou odezvu i ve vývoji členské základny v ústeckém kraji, konkrétně v jejím národnostním rozvrstvení. Při pohledu do zprávy krajského výkonného výboru KSČ pro VII. krajskou konferenci strany lze zjistit, že se v ústeckém kraji roku 1927 hlásilo k německé národnosti 76,3 % obyvatel zatímco k české pouze 20,2 %. Nicméně v řadách KSČ byl tento poměr výrazně vychýlen na stranu Čechů podílejících se na členské základně 48,9 % v porovnání s 50,9 % u Němců. Tento nepoměr se projevoval nejmarkantněji v okresech Ústí nad Labem, Teplice a Most, kde podíl Čechů dokonce přesáhl nadpoloviční většinu, zatímco v ostatních okresech poměr mezi počtem Němců a Čechů ve straně odpovídal celkové místní národnostní situaci, nebo vyzníval ve prospěch Němců.²⁰ Věc nešla pozornosti krajského výkonného výboru, který situaci panující ve jmenovaných okrese komentoval následovně: „V okresech Ústí, Teplice a Most nemůže být národnostní poměr ve straně označen jako zdravý. Rezervoár uvnitř českého dělnictva je následkem vývoje, kterým strana v ústeckém kraji prochází, téměř vyčerpán, zatímco vliv na německé dělnictvo je velice malý. Vyrovnaní tohoto nepoměru se neodvívá od nacionalismu na straně jedné a kontrarevolučního reformistického vedení na straně druhé, nýbrž je závislé na pochopení německého dělnictva ve jmenovaných okresech při dalším vývoji strany. Řešení této otázky je doslova životní otázkou strany vůbec a musí jí být věnována nejvyšší pozornost všech stranických institucí.“ Prameny bohužel neumožňují sledovat vývoj národnostní struktury členstva komunistické strany v ústeckém kraji v delší časové perspektivě, nicméně lze si částečně vypomoci údaji o počtu členů, který zpráva krajského výkonného výboru zachycuje nejen k roku 1927 ale i zpětně k letům 1926 a 1921. Tabulka č. III. v této zprávě

¹⁸ Národní Archiv (dále jen NA), KSČ-ÚV 17, k. 18, a. j. 181, zpráva krajského výkonného výboru za období od 1. července 1926 do 31. prosince 1927, 15. dubna 1928.

¹⁹ *Cestou k socialismu*, s. 23-24; TŮMA, Jiří – POŽÁRSKÝ, Josef: c.d., s. 153-157.

²⁰ Pro přiblížení situace v okresech s největším nepoměrem národnostního rozvrstvení členstva zde pro jejich případy uvádím procentuelní podíl české menšiny na členstvu KSČ ve srovnání s jejím celkovým zastoupením v obyvatelstvu zdejších okrsků, které připojuji v závorce: Ústí nad Labem 55,6 % (16,8 %), Teplice-Šanov 62,6 % (21,7 %), Most 86,3 % (38,9 %).

uvádí, že počet členů v ústeckém kraji roku 1921 činil 6 950 osob, do roku 1926 se snížil na 6 431 osob a následně začal stoupat, aby se následujícího roku zastavil na čísle 7 242. Zatímco se do roku 1926 členská základna ve většině okresů snižovala, v okresech Most, Teplice, Kadaň a Podmokly se naopak rozšiřovala. Mezi roky 1926 a 1927 zaznamenaly zvýšení počtu členů veškeré okresy s výjimkou Ústí nad Labem. Právě v případě okresu Ústí nad Labem a rovněž Mostu lze zaznamenat nejvýraznější změny ve vývoji členstva. Zatímco v případě prvně jmenovaného města dochází v letech 1921 až 1927 k úbytku členů z počátečních 2 109 členů na 1 341, Most naopak ve stejném období zaznamenává vzrůst z 1 200 členů na 2 300. S ohledem na národnostní poměry v kraji je patrné, že v Ústí nad Labem došlo mezi roky 1921 a 1926 k výraznému odlivu Němců z KSČ, který vyústil v posílení zdejšího českého živlu ve straně, zatímco v okresech Most a Teplice se straně dařil nábor mezi příslušníky české menšiny vedoucí k upozadění vlivu německých komunistů v těchto oblastech. Navzdory odlišnému postoji krajského výkonného výboru KSČ lze odchod tak vysokého počtu Němců z KSČ v rozmezí let 1921 – 1926 přesvědčivě interpretovat jako zklamání z politiky ÚV KSČ, považované některými německými komunisty za příliš pročeskoslovenskou, a postupný růst počtu členů v letech 1926 až 1927 na jedné straně jako návrat německého obyvatelstva do komunistické strany v reakci na politické změny přijaté na II. sjezdu KSČ roku 1924 a na straně druhé jako pokračující zájem Čechů, pracujících především v hornictví, o vstup mezi komunisty v okresech Most a Teplice. Tento výklad však nevysvětluje pokračující úbytek německého členstva v okrese Ústí nad Labem, který probíhal souběžně s mírným vzrůstem voličské podpory komunistické strany. Zdá se, že němečtí komunisté sice stranu kvůli nechuti angažovat se v jejím aparátu opouštěli, nicméně svou voličskou podporu jí neupírali. Tyto závěry je však nutno brát s rezervou, jelikož pro jednoznačné hodnocení jsou dostupné údaje příliš skrovné.

Proces bolševizace byl však vnitrostranickou záležitostí strany. Na veřejnosti se KSČ prezentovala především bojem proti drahotě a prosazováním sociálních požadavků dělnictva, agitací proti válce a válečnému nebezpečí či akcemi proti administrativním opatřením státu vůči odpůrcům státoprávního uspořádání, mezi něž se komunisté řadili. Jmenovitě se jednalo o boj proti přijetí zákona na ochranu republiky zahájený roku 1923, o něco později na něj navázaly protesty odmítající chystanou správní reformu Československa. Mezi obvyklé prostředky komunistické politiky se řadilo vylepování plakátů, šíření tiskovin, veřejná vystoupení či protestní pochody a stávky. Jednou z nejvýraznějších manifestací široké

podpory KSČ se stalo uspořádání Rudého dne 2. srpna 1925 v Teplicích. Protestního shromáždění se tehdy účastnilo kolem 20 000 osob.²¹

Nejzřetelnějším projevem společenského vlivu a postavení politických stran jsou výsledky voleb a rozdělení mandátů v orgánech samosprávy. Při sledování těchto ukazatelů se lze opět soustředit přímo na ústecký okres.²² Obecní volby ve 20. letech proběhly roku 1923 a 1927. V obou případech skrze ně vyšla najevo silná podpora německé sociální demokracie, která vítězila s 26-26,8 % hlasů. KSČ končila na druhém místě se ziskem 12,6–13,8 % hlasů. Voličská podpora ovšem nemusela odpovídat počtu získaných mandátů. Nejvýrazněji se tato skutečnost projevila v případě Svazu německých zemědělců. Ačkoliv německý protějšek agrární strany obdržel jen 7,9-8,6 % hlasů, získal díky využívání § 27 volebního řádu více mandátů než Německá sociálně demokratická strana dělnická.²³ Podpora KSČ nebyla v okrese rovnoměrně rozptýlena, soustředila se do průmyslově rozvinutých lokalit okresu. Tomu odpovídá skutečnost, že se těšila poměrně vysoké a stabilní podpoře voličů, přestože kandidátky postavila jen v 25-27 obcích z 95.

Při ustavení komunistické strany roku 1921 převzali levicoví sociální demokraté v řadě obcí vedení po sociálně demokratické straně. Stalo se tak v obcích Chabařovice, Vyklice, Velké Chvojno, Valtířov, Trmice a Předlice. Silné postavení komunisté získali rovněž v Neštěmicích, Roudníkách a v Krásném Březně, od roku 1900 součástí města Ústí nad Labem.²⁴ Mocenskou oporu tedy komunisté zpočátku čerpali z průmyslových a hornických obcí na západě ústeckého okresu a z průmyslových obcí táhnoucích se v pásu kolem řeky Labe směrem na východ od Ústí nad Labem. Tento stav potvrdily i následující komunální volby, ve kterých KSČ roku 1923 získala 12,62 % hlasů a roku 1927 již 13,76 % hlasů. Svou voličskou základnu KSČ ve 20. letech rozšířila do dalších průmyslových, zvláště hornických obcí: Zalužany, Chuderov, Vaňov, Telnice, Koštov, Varvažov, Český Újezd, Hrbovice, Soběchleby a Tuchomyšl. Dařilo se jí proniknout i do Ústí nad Labem, kde získávala kolem 13,2 % hlasů.²⁵ Lze předpokládat, že se jednalo především o průmyslovou čtvrť Krásné

²¹ TŮMA, Jiří – POŽÁRSKÝ, c.d., s. 150.

²² Systematickou a podrobnou analýzu volebních výsledků parlamentních a komunálních voleb a voleb do okresních a zemských zastupitelstev již dříve provedl historik František Cvrk. Blíže CVRK, František: *Volby v okrese Ústí nad Labem v letech 1923-1938 a rozbor jejich výsledků*. In. *Ústecký sborník historický*. Ústí nad Labem, 1985.

²³ § 27 volebního zákona č. 76/1919 Sb. stanovil, že v obcích, v nichž byla podána kandidátka pouze jedné politické strany nebo došlo k dohodě politických stran, má být navrženo pouze tolik kandidátů, kolik členů mělo obecní zastupitelstvo mít. Tito kandidáti pak byli bez konání voleb prohlášeni místní volební komisí za zvolené. Blíže CVRK, František: c. d., s. 366-367.

²⁴ V některých obcích KSČ obsadila i post starosty: Chabařovice (Josef Franz), Velké Chvojno (Kühn), Neštěmice (Novák), Valtířov (Schiller), Vyklice (Partau), Trmice a Předlice. *40 let pod praporem strany*, s. 6.

²⁵ CVRK, František: c. d., s. 383-388.

Březno. V obecních volbách roku 1927 komunisté obdrželi celkem 104 zastupitelských míst, 4 starostenské posty a získali 1 většinové a 22 menšinových postavení v obecních zastupitelstvech.²⁶

Období počínající rokem 1929 a končící rozhodnutím o připojení Sudet k Německu v září 1938 Mnichovskou dohodou na Ústecku charakterizuje hluboká hospodářská krize, s ní spojené sociální nepokoje a sílící role německého nacionalismu v politice. Z vnitrostranického hlediska dochází v roce 1929 k dovršení procesu bolševizace strany.

Důsledky bolševizace se projeví již v parlamentních volbách roku 1929. Se ziskem 13,05 % hlasů zaznamenala KSČ v ústeckém okrese poměrně malý úbytek voličské podpory. Ve srovnání s výsledkem parlamentních voleb konaných roku 1925 ztratila 0,5 % hlasů. Došlo však k posunu v teritoriálním rozvrstvení voličů. Nejvíce hlasů strana obdržela v hornických obcích v okolí Chabařovic, zatímco v Ústí nad Labem a blízkých průmyslových sídlech (Trmice, Předlice, Neštětice, Vaňov), kde se po V. sjezdu KSČ vyskytly nejostřejší vnitropolitické střety, podpora voličů poklesla.²⁷

Roku 1929 začali komunisté na Ústecku organizovat živelné stávky nezaměstnaných, jejichž účastníci vystupovali s požadavky zvýšení mezd a zastavení hromadného propouštění. Na schůzích nezaměstnaných byly voleny akční výbory, jež sílící hnutí nezaměstnaných koordinovaly. Nejznámější vystoupení KSČ na severozápadě Čech, pochod hladu v Duchcově v únoru 1931 a mostecká stávka na jaře 1932, proběhla mimo ústecký okres, nicméně i zde zaujala vystupňovaná angažovanost KSČ v sociálních nepokojích pozornost policie, zvláště v souvislosti s šířením protistátních hesel na veřejných shromážděních a v tiskovinách. V této souvislosti byl v říjnu 1932 policií prohledán okresní sekretariát KSČ v Ústí nad Labem a byt okresního sekretáře Ludviga Jirausche v Chabařovicích.²⁸

V obecních volbách konaných postupně v letech 1930-1933 se projevila postupná konsolidace KSČ po vnitrostranickém boji. Se ziskem 15,3 % hlasů své postavení posílila, především ve srovnání s postupně oslabující německou sociální demokracií, která ve volbách obdržela stále poměrně vysokých 25,3 % hlasů. Zvláště patrně se však ve volbách projevila sílící pozice německých nacionálních socialistů, z nichž zisk 16,5 % hlasů učinil druhou nejsilnější stranu v okrese. Podobně jako v minulosti získal nejvíce mandátů v zemědělských

²⁶ NA, KSČ-ÚV 17, k. 18, a.j. 181, zpráva krajského výkonného výboru za období od 1. července 1926 do 31. prosince 1927, 15. dubna 1928.

²⁷ CVRK, František: c. d., s. 378-380.

²⁸ Státní oblastní archiv v Litoměřicích (dále jen SOA Litoměřice), KS Litoměřice 1849-1949, k. 762, Tk 1801/1932.

obcích Svaz německých zemědělců, který však procentuálně získal jen 3,3 % hlasů. Svě mocenské postavení si komunisté upevnili zvláště v hornických obcích v okolí Chabařovic.²⁹

V obcích, kde KSČ získala převahu, se jejím zástupcům podařilo zařadit požadavky nezaměstnaných do obecního rozpočtu. Nicméně i dobře míněná solidarita s lidmi bez zaměstnání a dostatku potravin mohla ve svém důsledku vést k úplnému vyplundrování obecní pokladny. Takovým případem byla obec Předlice, kde KSČ v září 1931 s velkým náskokem zvítězila a na post starosty dosadila Josefa Mytina. Obec vzápětí soustředila svůj zájem na řešení špatné sociální situace nezaměstnaných. Začala organizovat veřejné práce a z vlastních prostředků poskytovat různé formy pomoci v nezaměstnanosti, uvolnila příspěvky na pomoc postiženým a nezaměstnaným, organizovala stravovací akce apod. V roce 1933 se však finanční stav obce zhoršil natolik, že pro špatnou správu obecní pokladny a katastrofální zadlužení obce nebyl Josef Mytina potvrzen ve funkci starosty a okresní úřad jmenoval na přechodnou dobu starostu nového. Nicméně v říjnu 1934 byl v doplňovacích volbách opět zvolen starostou Josef Mýtina. Zemský úřad nakonec na vzniklou situaci zareagoval rozpuštěním obecního zastupitelstva Předlic s odvoláním na §106 obecního zřízení s odůvodněním, že Mytina byl opět zvolen starostou, ačkoliv ve své funkci již jednou nebyl potvrzen. Do roku 1938 již orgány obecní samosprávy nebyly obnoveny a funkci starosty v tomto období vykonával vládou jmenovaný úředník.³⁰

Krom sociálních nepokojů počátkem 30. let sílil v ústeckém okrese rovněž německý nacionalismus projevující se v podpoře německých nacionalistických stran Deutsche Nationalpartei (DNP) a Deutsche nationalsozialistische Arbeitspartei (DNSAP). Po úředním zákazu obou politických uskupení roku 1933 se členská základna těchto stran a rovněž Svazu německých zemědělců přesunula do Henleinovy Sudetendeutsche Partei (SdP). KSČ se v boji proti sílícímu vlivu fašismu snažila vytvořit pod svým vedením jednotnou protifašistickou frontu politických stran. Organizovala demonstrace, jaká například proběhla v březnu 1933 v Ústí nad Labem.³¹ Po nástupu Hitlera k moci KSČ rozvíjela spolupráci s komunisty z Německa. Její členové převáděli německé kolegy ilegálně přes hranice, zajišťovali jim ubytování a formou sbírek rovněž materiální zajištění. Ilegální přechody hranic prostředkovali především tzv. Rudí horolezci, příslušníci dělnických sportovních organizací, kteří do Německa rovněž pašovali zakázané politické tiskoviny včetně ústředního orgánu německé komunistické strany Die Rote Fahne, který byl krátkou dobu tištěn v Teplicích.³²

²⁹ CVRK, František: c. d., s. 388-391.

³⁰ KAISEROVÁ, Kristina – KAISER, Vladimír: *Dějiny města Ústí nad Labem*. Ústí nad Labem, 1995, s. 315.

³¹ TŮMA, Jiří – POŽÁRSKÝ, Josef: c. d., s. 181.

³² Tamtéž, s. 193-194.

Pravděpodobně také představitelé okresní organizace KSČ v Chabařovicích pod vedením Maxe Friče organizovali nábor dobrovolníků do interbrigád bojujících ve Španělsku proti Francovu režimu.³³

Nástup fašismu na Ústecku byl velmi prudký a jasně se projevil v rozdílu ve výsledcích komunálních voleb vyhlášených na rok 1931 a parlamentních voleb proběhnuvších roku 1935.³⁴ Místo někdejších dvou německých nacionalistických stran kandidovala jedna Sudetoněmecká strana. Získala 56,6 % hlasů a stala se tak nejsilnější stranou okresu. K vytvoření její voličské základny došlo na úkor všech ostatních politických stran, s výjimkou těch českých. KSČ podobně jako němečtí sociální demokraté ztratila polovinu hlasů. Podporu jí vyjádřilo jen 6,5% voličů.³⁵ Podobně jako v minulosti oporu komunistické strany tvořila síť hornických obcí na západě ústeckého okresu.

Ústeckou samosprávu se však příslušníkům Sudetoněmecké strany podařilo ovládnout až po komunálních volbách roku 1938. V konkurenci českých stran, KSČ a německých sociálních demokratů se jí podařilo získat 68,2 % hlasů. Jen v několika průmyslových a zvláště hornických obcích v okolí Chabařovic se jí vlivem uplatnění politiky lidové fronty nepodařilo získat většinu mandátů. Německá sociálně demokratická strana získala jen 10,8 % hlasů, podpora KSČ poklesla na pouhých 5,5 %. Komunisté utrpěli vysokou ztrátu vlivem svého internacionalismu, jelikož Němci a Češi se v době stupňujících národnostních sporů snažili na základě národní příslušnosti seskupit dohromady.³⁶

Atmosféra panující během 30. let Komunistickou stranu postupně zaváděla do stavu poloilegality. Její radikalizace po dovršení bolševizace a aktivní vystupování v sociálních a národnostních sporech, jež otráasaly obyvatelstvem v pohraničí, vedly stranu k vlastní reorganizaci. Na úrovni kraje došlo v dubnu 1930 ke sloučení krajských organizací v Ústí nad Labem a Karlových Varech. Sídlem nového kraje se stal Chomutov, na místo krajského tajemníka nastoupil Rudolf Appelt.³⁷ Během 30. let chomutovský krajský sekretariát vedený Kurtem Babelem přesídlil do Teplic.³⁸ V souvislosti s radikalizací nálad v pohraničí a se stupňováním násilí svolal krajský výbor KSČ patrně v září 1938 do Teplic představitele okresních výborů strany, aby je informoval o situaci a nutnosti přejít do ilegality. Posléze se krajský sekretariát přestěhoval do Loun ležících v českém vnitrozemí.³⁹

³³ SOA Litoměřice, KS Litoměřice 1849-1949, k. 792, Tk 1772/1937.

³⁴ CVRK, František: c. d., s. 395.

³⁵ Tamtéž, s. 391-393.

³⁶ Tamtéž, s. 391-393.

³⁷ TŮMA, Jiří – POŽÁRSKÝ, c.d., s. 166.

³⁸ *S ohněm v srdci. Vzpomínky pamětníků na léta 1919-1945.* Ústí nad Labem, 1981, s. 74.

³⁹ Tamtéž, s. 145-146.

O situaci ústecké okresní organizace KSČ ve 30. letech se dochovaly jen velmi kusé informace. Jejím důvěrníkem byl patrně již od 20. let František Vobecký.⁴⁰ Na pozici sekretáře KSČ v Ústí nad Labem uvádějí prameny k roku 1932 Františka Greschla⁴¹ a Ludviga Jirausche.⁴² Roku 1937 se objevují informace o existenci chabařovického okresu v čele s Maxem Fričem, který tuto skutečnost ve svém životopisu potvrzuje.⁴³ Během 30. let tedy došlo buď k rozdělení okresu Ústí nad Labem na ústeckou a chabařovickou část, nebo k přenesení sekretariátu do Chabařovic. Ty mohly v době sílícího německého nacionalismu vzhledem ke zdejší početné české menšině a díky svému hornickému charakteru poskytovat stranické činnosti lepší základnu.

Voličská základna českých politických stran byla v ústeckém okresu vzhledem k jeho národnostnímu složení velmi malá. V 19 obcích z 95 žilo 20-50% českého obyvatelstva a jen ve 3 obcích tvořili Češi více než 50% obyvatel: Nové Modlany, Roudníky a Zalužany. Většina těchto obcí byla soustředěna v těžební oblasti na západě okresu, část se přimykala k Ústí nad Labem a zbylá 4 sídla zemědělského charakteru se nacházela v jižní části okresu na území někdejšího trmického panství.⁴⁴ Výraznějšího voličského úspěchu na Ústecku dosahovaly jen dvě české strany, Česká strana národně socialistická a Československá sociálně demokratická strana dělnická. Jelikož se jednalo o politické strany orientované více či méně na dělnictvo, překrývala se teritoriálně jejich voličská základna do značné míry s komunistickou.

V komunálních volbách roku 1923 se české politické strany sdružily do Českého volebního bloku, nicméně i v obcích s velkou českou menšinou musely čelit společným kandidátkám německých stran, což jejich možnost ovlivnit komunální politiku minimalizovalo. Roku 1927 již v komunálních volbách zaznamenaly ČSDSD a ČSNS výraznější úspěch, a to především díky tomu, že v řadě míst kandidovaly samostatně a nikoliv již v rámci Českého volebního bloku. Národní socialisté dosáhli 4 % a sociální demokraté 2,4 %, Český volební blok 4,1 % hlasů. Zatímco v komunálních volbách na počátku 30. let

⁴⁰ František Vobecký (1886-1942) se narodil roku 1886 v Bílkovicích na Vlašimsku. Vyučil se truhlářem. Po rozkolu v sociálně demokratické straně se přihlásil k levici a vstoupil do KSČ, jejíž ustavujícího sjezdu se zúčastnil. Dlouhodobě působil jako krajský a okresní důvěrník KSČ v Ústí nad Labem. Ve 30. letech zastával pozici radního města Ústí nad Labem. Po obsazení pohraničí německou armádou odešel do Vraného u Peruce, kde zemřel na chronické onemocnění. DOBEŠ, Karel: c. d.; AMUL, inventář fondu Komunistická strana Československa, okresní výbor Ústí nad Labem 1946-1989, s. 10.

⁴¹ *Cestou k socialismu*, s. 28.

⁴² SOA Litoměřice, KS Litoměřice 1849-1949, k. 762, Tk 1801/1932.

⁴³ Dále v tomto okrese aktivně vystupovali Franz Melen, Hans Chládek, František Pöche a Alois Kršňák SOA Litoměřice, KS Litoměřice 1849-1949, k. 792, Tk 1772/1937; NA, Innemann, a. j. 135, životopis Maxe Friče, nedatováno.

⁴⁴ CVRK, František: c. d., s. 374-375.

k větším změnám ve volebních ziscích na straně českých politických stran nedošlo, roku 1938 se již naplno projevilo národnostní vymezení v okrese. Národní socialisté si z posledních komunálních voleb meziválečného Československa odnesli 7,2 % hlasů, sociální demokraté 3,5 % a Český volební blok 3,9 %. Tento zisk vznikl především na úkor KSČ.⁴⁵

⁴⁵ Tamtéž, s. 383-398.

4. Období okupace

Ačkoliv k podepsání Mnichovské dohody a následnému obsazení pohraničí došlo v rychlém sledu, připravovala se KSČ již během září 1938 na hrozící nutnost přejít do ilegality. Na schůzi v Teplicích dalo krajské vedení instrukce představitelům okresních organizací, kteří zřejmě podobně jako v Mostě urychleně zrušili své sekretariáty a spálili archivy.⁴⁶ Krajský sekretariát strany přesídlil do Loun a podobně řada dalších exponovaných komunistů opustila pohraničí, aby se vyhnula hrozícímu teroru. Henleinovci již před obsazením pohraničí sestavovali seznamy svých odpůrců, a tak měla Německá armáda a policie při příchodu do obsazovaného pohraničí k dispozici listy se jmény nejznámějších protifašistických exponentů. Už 1. října 1938 zahájily represivní složky rozsáhlé preventivní zatýkání zacílené především proti komunistickým a sociálně demokratickým funkcionářům a vůči členům vlasteneckých organizací. Za doprovodu násilí vyřadily základy potenciálního odboje⁴⁷ a zastrašily obyvatelstvo před projevy odporu.⁴⁸

Mezi Němci a Čechy se vyskytovaly odlišné podmínky pro odbojovou činnost. Příslušníci německé národnosti především postrádali národněosvobozenickou motivaci pro tuto angažovanost. Ohled na národní příslušnost sudetské Němce naopak hnal v národní euforii na opačnou stranu barikády, k udávání a trestání známek odporu vůči nastolenému režimu. V řadách německých obyvatel se tak snáze ustavovala síť provokatérů a informátorů. Česká menšina se nacházela v jiném postavení, vzhledem k teroru a vztahu německého obyvatelstva vůči ní se více semkla a narozdíl od protektorátu se v jejím středu nevyskytlo takové množství kolaborantů. Většina osob zadržených v říjnových dnech roku 1938 byla sice v dalších měsících propuštěna, v postihování německých antifašistů však režim pokračoval za použití odlišných a méně konfrontačních metod. Byli na přechodnou dobu zbavováni zaměstnání, převáděni na práci do říše či na hůře placená místa. Mladí němečtí komunisté museli urychleně narukovat do armády a po zahájení války odcházeli na frontu.⁴⁹ V neutralizaci opozice nacisté užívali i velmi rafinovaných metod. V Ústí nad Labem posílali řadové příslušníky KSČ na bezplatné rekreační pobyty v zotavovacích nacistických odborech,

⁴⁶ *S ohněm v srdci*, s. 142-150.

⁴⁷ Pojmeme odboj zde rozumím „činnost organizovaných skupin nebo i celých sítí, jejichž smyslem bylo posilovat protinacistické postoje obyvatelstva a skrytě, formou sabotáží, nebo otevřeně, formou diverzí, škodit nepřátelské okupační správě nebo válečnému stroji.“ KURAL, Václav – RADVANOVSÝ, Zdeněk a kol.: „*Sudety*“ *pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem, 2002, s. 180.

⁴⁸ KURAL, Václav – RADVANOVSÝ, Zdeněk a kol.: c. d., s. 180-181.

⁴⁹ Tamtéž, s. 182-185.

vybavovali je fotoaparátem a po návratu je nutili pořádat mezi ostatními komunisty přednášky a besedy na téma "jak NSDAP pečuje o své politické odpůrce".⁵⁰

Navzdory otřesům způsobeným okupační mocí skupiny komunistů v pohraničí pokračovaly v ilegální činnosti. Od prosince 1938 používali po přechodnou dobu název Komunistická strana Sudet. V březnu 1939 navázal I. ilegální ústřední výbor KSČ skrze Václava Jandečku z Mostu spojení s okupovaným pohraničím. Funkcí hlavního instruktora pro Sudety byl v Praze pověřen J. Peštuka. I přes ideové rozpory způsobené uzavřením paktu Molotov-Ribbentrop neupadla komunistická aktivita do stagnace. Od září 1939 skupinky komunistů ve zvýšené míře šířily protinacistické letáky a podílely se na všeobecných demonstracích, jakými byl např. bojkot pouliční dopravy, nebo projevy odporu při výročí 28. října.⁵¹

Po zatčení J. Peštuky v květnu 1940 převzal péči o pohraničí O. Synek. Hlavním instruktorem pro tuto oblast jmenoval ilegální ústřední výbor KSČ Františka Taussiga, instruktáží severních Čech pověřil Ernsta Lammela. Podoba oživené odbojové aktivity se výrazně nelišila od metod nekomunistických: propagace odboje mezi občanstvem, sabotáže na dolech a v továrnách, odmítání nedělních pracovních směn, šíření dezinformací a kolportáž letáků, pomoc rodinám zatčených, uvězněných a popravených. Komunisté v pohraničí zbudovaly pyramidovitou strukturu organizací. Její základnu tvořily odbojové skupinky čítající 3-5 osob, ty dále podléhaly okresním a oblastním výborům, jejichž akční rádius se zhruba kryl s předválečnými okresy a kraji. Rozvoj hnutí přerušilo na přelomu let 1940 a 1941 odhalení vedoucích představitelů ilegální komunistické organizace. V únoru 1941 Gestapo zatкло členy ilegálního ÚV KSČ, které do vězení následovali František Taussig, Václav Jandečka, Ernst Lammel a další odbojoví funkcionáři z Podkrušnohoří. Ačkoliv v létě 1941 komunisté v pohraničí svou ilegální činnost obnovili, shromažďovali se pouze do skupinek aniž by budovali nové vedení. Na Ústecku aktivitu komunistických buněk koordinoval německý dělník Ernst Patz z Předlic.⁵²

Další významnou odbojovou složku na Ústecku tvořili někdejší členové komunistické mládeže sdružení pod vedením Herty Lindnerové v horolezecké skupině s názvem Lindenbrüder-Lipoví bratři. Působila na Ústecku, Teplicku a Duchcovsku a těžiště její činnosti spočívalo v poskytování finanční podpory rodinám zatčených a šíření ilegálních

⁵⁰ KAISEROVÁ, Kristina – KAISER, Vladimír a kol.: c.d., s. 212.

⁵¹ BRANDES, Detlef: *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*. Praha 2000, s. 93; KURAL, Václav – RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol.: c.d., s. 192

⁵² KURAL, Václav – RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol.: c.d., s. 191-194

tiskovin a informací po obou stranách někdejší státní hranice. Po obsahové stránce tak navazovala na působení Rudých horolezců ze 30. let. Skupina Herty Lindnerové byla odhalena až v listopadu 1941. Jejích 29 členů bylo zatčeno a většina z nich po soudním procesu roku 1943 popravena. K trestu smrti soud rovněž odsoudil Ernsta Patze.⁵³

Na Ústecku působily rovněž nekomunistické odbojové organizace. Mezi nejvýznamnější se řadila skupina sociálních demokratů sdružená kolem bývalého ústeckého starosty Leopolda Pözlza. Ustavila se a začala vyvíjet aktivitu již před obsazením pohraničí. Spektrum její činnosti bylo poměrně široké: informační a dezinformační činnost, sabotáže, šíření protinacistických letáků, pomoc rodinám zatčených, podpora zajatců a zavlčených dělníků. Ačkoliv Pözlz v září 1944 zemřel, někteří příslušníci jeho skupiny pokračovali v ilegální činnosti až do května 1945. Organizace nepůsobila jako solitér, nýbrž spolupracovala s komunistickými buňkami kolem Václava Jandečky a Herty Lindnerové.⁵⁴

Další významnou skupinou, jejíž akční rádius zasahoval do ústeckého okresu, byla česko-německá odbojová organizace s centrem v Ústí nad Labem napojená na německou odbojovou skupinu Herty Lindnerové a na skupinu Oty Krále. Vznikla roku 1939 a následujícího roku její vedení převzal do svých rukou Bohumil Bachura. Skupina byla řízena z Prahy, kam po záboru pohraničí přesídlili i Ústečané kpt. J. Kňourek, Josef Vondra, Václav Tichý a Ota Král. Roku 1940 organizace přijala název Zabraný Hrom, ÚVOD-Krušnohoří, pod nímž vyvíjela činnost patrně až do května 1945, přestože její pražští vedoucí byli v červenci 1942 zatčeni.⁵⁵

Vstup Sovětského svazu do druhé světové války znamenal velkou morální podporu pro odpůrce okupantů. Německé úřady zaznamenaly radostné nálady mezi českým obyvatelstvem a provokativnější chování z jeho strany. Na Ústecku se po 22. červnu 1941 rozvinula odbojová činnost především ve skupině Leopolda Pözlza, v protinacistické činnosti pokračovala rovněž skupina Zabraný Hrom, ÚVOD-Krušnohoří. Aktivní projevy odporu mezi německým obyvatelstvem v pohraničí však byly spíše výjimkou. Podobně jako v minulosti se centra odporu vyskytovala v oblasti severočeské hnědouhelné pánve, kde žila početná česká menšina (Mostecko, Chomutovsko, Duchcovsko a Teplicko). Od zpočátku spontánních a nadšených projevů odporu se odbojové hnutí okamžitě snažilo přejít

⁵³ Tamtéž, s. 194-195; KAISEROVÁ, Kristina – KAISER, Vladimír a kol.: c.d., s. 212.

⁵⁴ KURAL, Václav – RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol., s. 181

⁵⁵ Tamtéž, s. 190-191

k organizovanějšímu způsobu činnosti. Pro období po roce 1941 se stala rovněž typickou užší spolupráce odbojářů z různých sociálních vrstev i odlišných politických směrů.⁵⁶

⁵⁶ Tamtéž, s. 292-297.

5. Konec války na Ústecku

Situace v Ústí nad Labem byla na konci války velmi nepřehledná. Jak jsem se již zmínil dříve, kromě vlastních občanů města zde žili totálně nasazení Češi, pracovali zde váleční zajatci, ostarbaiteři a vězni z koncentračních táborů v Terezíně a Rabštejně. Od konce roku 1944 se na území okresu začali objevovat Němci prchající z východu před Rudou armádou. S blížícím se koncem války se přes Ústí nad Labem stahovali němečtí vojáci z východní fronty na západ. Panoval zde tedy značný pohyb obyvatelstva, v jehož důsledku došlo k ucpání silnic. Situaci navíc ztížilo bombardování Ústí nad Labem, k němuž došlo ve dnech 17. a 19. dubna 1945. Cílem náletu bylo vyřadit z provozu ústecký železniční uzel, což se nepodařilo, byla však zničena či poškozena řada obytných budov v centru města a narušena vodovodní, kanalizační a elektrická síť. Trosky domů, které zasypaly dopravní tepny, nadlouho ztížily silniční dopravu skrze město.

V takovém stavu se Ústí nad Labem nacházelo 8. května, kdy byl ustaven revoluční národní výbor. Jeho členové a spolupracovníci ještě téhož dne převzali městský úřad a správu města z rukou dosavadního starosty Czermaka a politickou správu okresu od okresního vedoucího NSDAP (Nationalsozialistische deutsche Arbeiterpartei) Rudolfa Schittenhelma. Náplní činnosti prvního orgánu české samosprávy bylo především zajištění zásobování obyvatelstva, bezpečnosti ve městě a okolí, organizování odklizení trosk po bombardování, převzetí závodů, zabezpečení totálně nasazených dělníků a řada dalších aktivit uspokojujících aktuální potřeby města a jeho obyvatel. Při zajišťování pořádku revolučnímu národnímu výboru pomáhali civilní obyvatelé, kteří se dobrovolně přihlásili k pomoci, němečtí antifašisté, němečtí policisté a velitel německé městské vojenské posádky. Ozbrojené hlídky, které sestavil RNV (revoluční národní výbor) byly umístěny především ke skladištím potravin a do závodů a přístavů, kde bránily naložené vagóny před drancováním. První jednotky Rudé armády se v Ústí nad Labem objevily 8. května, městem tehdy údajně projely tři sovětské tanky. Hlavní proud sovětských jednotek pod velením generálmajora L. A. Kolobova do města přijel 9. května od Nakléřovského průsmyku, část vojáků pokračovala směrem na Prahu a část se stala základem vojenské posádky města.

Během května 1945 ústecký okres zaplavilo množství skupin ozbrojenců různého charakteru. Již v prvních květnových dnech začali na Ústecko přicházet příslušníci revolučních gard. Na zajištění pořádku se na Ústecku podíleli hlavně příslušníci 1. pluku revoluční gardy „Albatros“, který do okresu dorazil po 20. květnu. Šlo o skupinu pražských dobrovolníků, jež v severozápadních Čechách působila do počátku července, kdy byla

rozpuštěna. Na žádost Ředitelství čs. státních drah v Praze byly do oblasti severozápadních Čech v polovině května z Prahy vyslány obrněné vlaky a vojenské oddíly „Železo“ a „Toledo“ s úkolem přebrat a zajistit železniční trati. Později velení nad oběma skupinami převzal již zmíněný útvar „Albatros“.⁵⁷ Vedle jmenovaných skupin v revolučním období v okrese působili i členové menších skupin gardistů, mnohdy neidentifikovaných, a partyzánských oddílů, z nichž svou agresivitou na Ústecku nejvíce vynikly skupiny „Blesk“ a „Pěst“. Svou skladbou a činností se od sebe oddíly partyzánů a RG (revoluční garda) příliš nelišily. Jejich chování charakterizovala atmosféra vypjatého československého nacionalismu. Některé z těchto polovojenských útvarů se chovaly ukázněně a spolu s orgány armády a bezpečnosti a příslušníky RA (Rudá armáda) se podílely na policejních akcích. Mnohé ozbrojené jednotky či jejich jednotliví členové se ale nechovali podle příkazů velení. Ve vztahu k německému obyvatelstvu vystupovali velmi tvrdě, svévolně si vynucovali vstup do bytů německých obyvatel, odnášeli si zařízení jejich domácností a fyzicky je napadali. Němce pak často z důvodu pouhé národní příslušnosti zatýkali a odváděli do koncentračních táborů či je v součinnosti s některými národními výbory vysídlovali přes Krušné hory do sovětské okupační zóny v Německu. Nejasnost posláním revolučních gard dokresluje záznam ústeckého kronikáře Alfréda Pifflla, podle něhož pražský rozhlas vysílal 18. a 19. května zprávu pro pražské obyvatelstvo, aby příslušníci rodin, jejichž členové odjeli do Ústí n. L. a jiných měst, přišli večer na nádraží, jelikož gardisté se budou vracet a mají těžká zavazadla.

V květnu 1945 se na Ústecku objevili první osídlenci. Zpočátku šlo většinou o repatrianty, kteří byli znalí místních poměrů a stali se vítanou pomocí při zajišťování pořádku. Až s postupnou konsolidací situace do okresu přicházeli i noví osídlenci z vnitrozemí, především zájemci o národní správu obchodů, živností a průmyslových podniků konfiskovaných německému obyvatelstvu. Vzhledem k průmyslovému charakteru tehdejšího ústeckého okresu netvořili zájemci o zemědělskou půdu tak výraznou část osídlenců jako v jiných oblastech pohraničí. Odchod do pohraničí byl pro řadu obyvatel rovněž příslibem dosažení vyšší společenské prestiže. Z toho je patrné, že lidé stěhující se do pohraničí a tedy i na Ústecko, byli příslušníky nejnižších sociálních vrstev, „v nichž si komunisté vybudovali silné pozice a kteří by je volili i ve vnitrozemí, neboť už mnozí před příchodem do pohraničí byli organizovanými komunisty.“⁵⁸

⁵⁷ RADVANOVSKEJ, Zdeněk: c. d., s. 52-55.

⁵⁸ KAPLAN, Karel: *Nekrvavá revoluce*. Praha, 1993, s. 37.

6. Vývoj komunistické organizace v okrese Ústí nad Labem 1945 – 1948

Politické organizování komunistů v prvních poválečných měsících lze rekonstruovat jen rámcově, a to nejen v důsledku zlomkovitosti pramenů, ale rovněž vlivem počáteční nejasnosti o hierarchii zdejších organizací. Zpočátku zřejmě podněty k organizační činnosti vycházely zdola, od komunistů, kteří konec války prožívali v ústeckém okrese, i shora, od pověřenců Ústředního výboru KSČ. U počátků institucionalizace KSČ na Ústecku stál Vilém Ipser, který v době osvobození Československa pobýval v Ústí nad Labem a na počátku května začal zařizovat stranický sekretariát.⁵⁹ K němu se brzy připojil Max Frič, předválečný funkcionář KSČ na Ústecku. Z pověření krajského politického tajemníka v Mostě Vladimíra Šavla přijel v květnu do Ústí nad Labem převzít politické vedení zdejšího okresu.⁶⁰ Ačkoliv měl ústecký okres podle původních představ patrně spadat do působnosti mosteckého krajského výboru, již 20. května do Ústí nad Labem přijel Květoslav Innemann⁶¹ s instrukcí ustavit zde krajskou organizaci komunistické strany. Jako politický tajemník nově vznikajícího krajského sekretariátu od Maxe Friče převzal politické vedení okresu a namísto

⁵⁹ Vilém Ipser se narodil roku 1917 v Budyni nad Ohří, vyučil se zámečnickem a ve 30. letech vstoupil do KSČ. Během druhé světové působil v ilegální síti KSČ. Na konci války se schovával v Ústí nad Labem. NA, Innemann, a. j. 135, životopis Viléma Ipsera, 17. 6. 1945.

⁶⁰ Max Frič se narodil roku 1902 v Tuchomyšli v okrese Ústí nad Labem. Od roku 1920 byl politicky činný v KSČ. Organizoval a politicky vedl okres Chabařovice a ve 30. letech politicky působil jako člen krajského vedení KSČ v Teplicích. Do té doby byl rovněž předsedou odborové organizace v Ústí nad Labem. Dobu okupace strávil v Praze a jejím okolí, kde dle vlastních slov stranicky působil na dělníky a organizoval sabotáže. Konec války jej zastihl v Dubči u Prahy, kde se stal předsedou místní organizace KSČ. 10. května 1945 se dal k dispozici ústředí strany. Organizační tajemnice ÚV KSČ Marie Švermová ho vzápětí poslala do Mostu, kde jej krajský politický tajemník Vladimír Šavel pověřil vedením ústeckého okresu. Již v průběhu května téhož roku se stal organizačním tajemníkem krajského výboru KSČ v Ústí nad Labem, na tomto postu jej potvrdil i krajský sjezd KSČ konaný v srpnu téhož roku. NA, Innemann, a. j. 135, životopis Maxe Friče, nedatováno; NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 41, a. j. 254, zápis ze schůze KV KSČ v Ústí nad Labem, 22. 11. 1945; NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 41, a. j. 254, zápis ze schůze KV KSČ v Ústí nad Labem, 5. 10. 1946.

⁶¹ Květoslav Innemann (1910-1971) se narodil v Lomu u Mostu. Vyučil se knihařem a roku 1925 vstoupil do Komunistického svazu mládeže v Mostu. Do roku 1928 působil v jeho okresním vedením, poté vstoupil do KSČ. Do roku 1936 působil v chomutovském krajském výboru KSČ. Roku 1937 byl pověřen funkcí oblastního tajemníka v Boskovicích na Moravě a posléze funkcí oblastního tajemníka pro Bernovenkov. V prosinci 1938, po úředním rozpuštění KSČ, byl vedením strany vyslán do Ostravy coby krajský organizační sekretář. Odtud v lednu 1939 na příkaz ÚV KSČ odešel na Písecko, kde byl zatčen. Období druhé světové války strávil v koncentračních táborech Dachau a Buchenwald, kde se podílel na ilegální činnosti komunistických vězňů. Po osvobození tábora se vrátil do Československa, kde jej ÚV KSČ pověřil funkcí krajského politického tajemníka v Ústí nad Labem, kterou vykonával do roku 1950. V letech 1950 – 1951 byl vedoucím Ústřední politické školy ÚV KSČ. V letech 1951 – 1953 působil ve funkci krajského tajemníka KSČ v Ostravě. Mezi léty 1953 – 1959 pracoval na ÚV KSČ. Poté nastoupil na post ředitele nakladatelství SNPL – Svoboda, který zastával do března 1968. NA, Innemann, a. j. 7, životopis Květoslava Innemanna, nedatováno.

toho jej pověřil funkcí krajského organizačního tajemníka.⁶² Rovněž nelze opomenout roli Marie Vobecké⁶³, která do Ústí nad Labem přijela 26. května a svými zkušenostmi, jež získala dlouholetým působením ve stranických i ústavních institucích, přispěla k organizační činnosti komunistů v ústeckém okrese. Brzy se však těžiště její práce přeneslo do jiných oblastí. V červnu 1945 byla ministerstvem vnitra pověřena předsednictvím okresní správní komise (OSK) v Ústí nad Labem a na podzim téhož roku stanula v čele krajského výboru KSČ v Ústí nad Labem.⁶⁴

Úplné složení původního okresního výboru strany, který vznikl 24. května 1945,⁶⁵ není na základě dochovaných písemností možné zjistit. Nejranějším dokumentem zachycujícím organizační vývoj tohoto orgánu je zápis ze schůze okresního výboru KSČ, jež se konala 15. června 1945. Zde byli z řad členů okresního výboru strany zvoleni referenti zodpovědní za jednotlivé úseky stranické politiky: předseda okresního výboru KSČ František Toms byl zvolen politickým referentem, Alfréd Štěrba organizačním, Vilém Ipser kulturně propagačním, Novák ml. referentem mládeže, JUC. Václav Palán sociálním referentem, Podroušek hospodářským, Josef Mýtina ml. zapisovatelem, Svádová jednatelkou, František Havlic pokladníkem, Josef Buša revisorem. Jejich členství v okresním výboru strany i přidělení těchto resortů později stvrdila okresní konference KSČ, která proběhla 24. června.⁶⁶ Tato skupina referentů se stala základem pozdějšího sekretariátu okresního výboru KSČ, který byl složen z několika placených zaměstnanců.

Ačkoliv komunisté ustavili svůj okresní aparát v porovnání s ostatními politickými stranami velmi rychle, neodpovídalo toto tempo míře a kvalitě činnosti, kterou nově zakládané orgány vykazovaly. Nepřímo tuto skutečnost potvrzuje situace na úrovni kraje.

⁶² AMUL, Max Frič, osobní fond, pověření Maxe Friče vedením organizačních záležitostí krajského sekretariátu v Ústí nad Labem, 28. 5. 1945.

⁶³ Marie Vobecká (1889-1947) se narodila v Ústí nad Labem. Vyučila se prodavačkou. Nejdříve vstoupila do České sociálně demokratické strany dělnické, ale během rozkolu ve straně se připojila k jejímu levicovému křídlu a podílela se na založení strany na Ústecku. Jako delegátka se roku 1923 účastnila I. řádného sjezdu KSČ. Jako členská československé delegace se rovněž účastnila IV. a VI. kongresu Komunistické internacionály. Coby tajemnice řídila organizace Dělnická pomoc a posléze Vzájemnost, která poskytovaly sociální pomoc v podobě materiálního zajištění. V parlamentních volbách roku 1925 byla zvolena poslankyní Národního shromáždění za lounskou župu. Na VI. sjezdu KSČ roku 1931 byla zvolena do ÚV KSČ. Po závoru pohraničí odešla do Prahy, kde byla roku 1941 zatčena a následně v Drážďanech odsouzena ke třem letům vězení. Poté, co se zde nakazila tuberkulózou byla roku 1943 jako nevléčitelně nemocná propuštěna. Zbytek okupace strávila ve Vraném u Peruce odkud se 26. května 1945 vrátila do Ústí nad Labem. Zde byla jmenována do funkce předsedkyně Okresní správní komise a posléze zvolena Okresního národního výboru. Na podzim roku 1945 rovněž nastoupila do funkce předsedkyně krajského výboru KSČ. Pro zhoršující se onemocnění roku 1947 rezignovala na pozici předsedkyně ONV a na post předsedkyně KV KSČ již nekandidovala. Zemřela v červenci 1947 na srdeční záchvat. DOBEŠ, Karel: c.d.

⁶⁴ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 41, a. j. 254, zápis ze schůze KV KSČ v Ústí nad Labem, 22. 11. 1945.

⁶⁵ *Cestou k socialismu*, s. 52.

⁶⁶ NA, Innemann, a. j. 123, referát ze schůze okresního politického výboru KSČ, 15. 6. 1945; *Cestou k socialismu*, s. 52.

Krajský výbor a sekretariát strany komunisté zvolili na krajské konferenci konané počátkem srpna 1945. Přední krajští funkcionáři strany zdůrazňovali význam této události jako manifestaci vlastní organizační činnosti a zdatnosti, což potvrzovala i skutečnost, že se jednalo o první krajskou konferenci KSČ v pohraničí. Nicméně ústředím strany vyslaná delegace, jež krajskou organizaci v říjnu téhož roku navštívila, konstatovala slabou a nesystematickou práci krajského sekretariátu.⁶⁷ Chabá koordinace politiky vykonávané na úrovni okresů a její nedostatečná kontrola ze strany kraje byly zřejmě důvodem, proč po zpočátku úspěšném nástupu nastal další vzrůst vnitrostranické aktivity v ústeckém kraji jakož i v okrese až v říjnu 1945. Tehdy dorazili do Ústí nad Labem na příkaz ústředního výboru KSČ organizačně zdatní příslušníci strany, kteří měli posílit krajskou organizaci v Ústí nad Labem. Již během října se na krajském sekretariátu zapojili do práce. Na schůzi krajského výboru KSČ v listopadu 1945 byli do krajského sekretariátu kooptováni a získali do svého držení nejdůležitější politické resorty.⁶⁸ Na témže zasedání krajský výbor jmenoval osobní instruktory, kteří dostali za úkol zprostředkovávat krajskému sekretariátu kontakt s okresními organizacemi strany, sdělovat jim rozhodnutí krajského výboru a dohlížet na jejich plnění. Instruktory ústeckého okresu se stali Vladimír Šavel a Josef Pavel,⁶⁹ roku 1946 převzal instruktáž do svých rukou Ladislav Ježek a posléze kádrový tajemník ústeckého KV KSČ Oskar Valeš.⁷⁰ Za účelem koordinace stranické politiky ve všech okresech připravili pracovníci krajského sekretariátu na období od listopadu 1945 do ledna 1946 sérii krajských

⁶⁷ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 43, a. j. 265, zpráva z organizačního do kraje Ústí nad Labem, 13. 10. 1945. Výňatek ze závěru zprávy: „Krajský sekretariát nemá dobrého spojení s hnutím vůbec a zdá se, jako by stál úplně stranou. Okresy si dělají vlastní politiku na vlastní pěst a kraj se omezuje na nahodilé administrativní zásahy.“

⁶⁸ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 41, a. j. 254, zápis ze schůze KV KSČ v Ústí nad Labem, 22. 11. 1945. V rámci reorganizace krajského sekretariátu získaly posily vyslané z ústředí na starost tato oddělení a komise: Josef Pavel – organizační oddělení, Oskar Valeš – kádrové oddělení, František Blanický – kulturně propagační oddělení, Josef Pros – závodní organizace (v rámci organizačního oddělení), Benda – odbory.

⁶⁹ Josef Pavel (1908-1973) se narodil v Novosedlech u Českých Budějovic. Do KSČ vstoupil roku 1932. O pět let později odjel do Španělska, kde vstoupil mezi interbrigadisty a zapojil se do španělské občanské války. Nejprve jako velitel praporu Dimitrov, posléze jako velitel brigády. Během druhé světové války byl nejdříve internován ve Francii, posléze se zapojil do bojů na západní frontě v řadách čs. bojových jednotek. V letech 1945-1946 působil na krajském výboru KSČ v Ústí nad Labem. Roku 1946 byl ústředím strany přeložen na krajský výbor KSČ v Plzni, odkud byl následujícího roku povolán do Prahy, kde se stal vedoucím branně bezpečnostního oddělení sekretariátu ÚV KSČ. Během únorového převratu zastával funkci náčelníka hlavního štábu Lidových milicí. Na přelomu 40. a 50. let vykonával funkci náměstka ministra vnitra, generála SNB a po krátkou dobu velitele Pohraniční stráže. Roku 1951 byl zatčen a v politickém procesu odsouzen k 25 letům vězení. Roku 1955 byl občansky i stranicky rehabilitován. V dubnu 1968 byl jmenován ministrem vnitra. Pod nátlakem Moskvy byl již v srpnu téhož roku donucen podat demisi. CHURANĚ, Milan a kol.: *Kdo byl kdo ve 20. století*. Praha, 1998.

⁷⁰ Oskar Valeš se narodil roku 1912 v Trnavě. Roku 1936 vstoupil do KSČ a posléze odjel do Španělska, kde se coby interbrigadista zapojil do občanské války. Druhou světovou válku strávil ve Velké Británii. Po skončení války byl ústředím KSČ pověřen funkcí krajského tajemníka KSČ v Ústí nad Labem. V říjnu 1948 nastoupil na Ministerstvo vnitra a v roce 1950 přešel na Ministerstvo národní bezpečnosti. V roce 1951 byl zatčen a o dva roky později odsouzen při politickém procesu se skupinou Bezpečnosti k vězení v délce 21 let. Roku 1956 byl občansky i stranicky rehabilitován. VOREL, Jaroslav – ŠIMÁNKOVÁ, Alena a kol.: *Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech. Díl I*. Praha, 2003.

resortních konferencí, na nichž měly být za účasti zástupců okresních výborů položeny základy pro ustavení komisí krajského výboru strany.

Klíčovou roli při formulování výkladu a vykonání politických rozhodnutí hrál stranický aparát, tedy sekretariát strany.⁷¹ Potvrzuje to rovněž výše popsaný vývoj v krajském sekretariátu. Personální změny zde provedené se pozitivně odrazily nejen v práci celého krajského orgánu, ale rovněž v činnosti okresních organizací. Jejich spojení s krajem bylo upevněno prosazením subordínace a zapojením do stranické politiky v celokrajském měřítku díky začlenění okresních funkcionářů do komisí krajského výboru.

Aby okresní a krajský orgán mohly včas a v plné míře realizovat rozhodnutí přicházející shora, musely si zajistit kvalitní kádry pro svůj aparát. Zvláště v pohraničí se jednalo o vážný a dlouhodobý problém. V ústeckém kraji před koncem druhé světové války žilo v převážné míře obyvatelstvo německého původu. Němečtí antifašisté však do KSČ mohli být přijímáni jen pod podmínkou, že ovládali český jazyk a svým vstupem do komunistické strany nevyvolávali odmítavé reakce obyvatel v místě jejich bydliště. V opačném případě jim byl vstup do KSČ zapovězen. Vedení strany jim doporučovalo, aby se začlenili do zvláštních transportů, které odvážely německé antifašisty do okupačních zón v Německu a Rakousku.⁷² Zde měli posílit místní komunistické hnutí. Němečtí komunisté však sami většinou neměli zájem v Československu nadále zůstat. Po zřetření lokálních společenských vazeb se jim pohraničí odcizilo a všeobecně panující protiněmecké nálady jim neskýtaly příliš nadějnou vyhlídku na důstojný život ani příležitost výrazněji se ve stranickém aparátu angažovat. Němečtí antifašisté rovněž postrádali právo účastnit se pasivně či aktivně voleb do Ústavodárného národního shromáždění.⁷³

Možnost zapojit místní předválečné komunisty do výstavby aparátu KSČ byla tedy prakticky omezena na česky mluvící příslušníky strany, téměř výhradně na osoby české národnosti. Příliš velkou důvěru nechovalo vedení strany ani k předválečným komunistům, kteří období druhé světové války strávili v pohraničí, přesto že je k tomu strana tehdy vybízela. Výmluvně se v tomto směru vyjádřil předseda pohraničního oddělení ÚV KSČ Bedřich Steiner při projednávání výběru zástupců strany do orgánů státní správy: „Prostě v okresních správních komisích nesmí být člověk z místa. Ti, kteří tam přežili okupaci, to jsou lidé, kteří tam byli přinuceni s Němci spolupracovat a hodně spolupracovali!...Na Mostecku jsem jich [předválečných komunistů] našel tolik, že bych je mohl na prstech spočítat. Ten,

⁷¹ KAPLAN, Karel: *Aparát ÚV KSČ v letech 1948-1968*. Praha, 1993, s. 9-10.

⁷² NA, KSČ-ÚV 02/1, sv. 1, a.j. 4, zápis schůze předsednictva ÚV KSČ, 4. 6. 1945.

⁷³ Zákon č. 65/1946 Sb. o ústavodárném Národním shromáždění v člácích 3 a 4 ustanovil, že právo volit a být volen do ústavodárného Národního shromáždění mají pouze státní občané Československé republiky české, slovenské nebo jiné slovanské národnosti.

kdo tam jako bolševik zůstal, tak skončil někde v koncentračním táboře.“⁷⁴ K 31. prosinci 1947 se v ústeckém okrese nacházelo 333 osob, které do strany vstoupily před 5. květnem 1945. Již z hlediska poměru k celkovému počtu členů v okrese, jenž k témuž datu dosahoval čísla 10 118, se jedná o jednotky procent. Přitom lze předpokládat, že jen část těchto osob strávila období druhé světové války v okupovaném pohraničí. Do značné míry se jednalo o navrátilce či nové osídlence z vnitrozemí.⁷⁵ Nabízela se ještě další cesta, jak rychle obstarat schopné pracovníky, získat je odjinud. Nicméně vedení strany nebylo příliš po chuti posílat do pohraničí zkušené funkcionáře z vnitrozemí, zvláště pak z ústředí. Krajská i okresní organizace KSČ sice po celé období let 1945-1948 zasílaly na jeho adresu žádosti o zajištění organizačně zdatných pracovníků z jiných oblastí Československa, většinou se však tyto prosby setkávaly se zamítavou reakcí. Obvyklý argument zněl, že posílání vlastních pracovníků do jednotlivých krajů by mělo za následek oslabení stranického vedení a že si mají nižší stranické instance vypomoci výchovou vlastních kádrů.

Vedle nedostatku zkušených komunistických činovníků a organizačně schopných pracovníků je v případě ústeckého kraje nutné zmínit i nízkou disciplínu stranických funkcionářů a obecný nezáměr členů KSČ ucházet se o vedoucí pozice ve stranickém aparátu. Tyto faktory se v rozhodující míře projeví ve fungování krajského i okresního sekretariátu KSČ v Ústí nad Labem. Ačkoliv situaci v krajském sekretariátu ústředí svou intervencí v říjnu 1945 úspěšně napravilo, v případě ústeckého okresu se krajskému výboru KSČ za celé období let 1945 až 1948 nepodařilo situaci ve stranickém aparátu úspěšně stabilizovat.

Na konci roku 1945 lze sledovat v souvislosti s personálními změnami na krajské úrovni aktivizaci okresní organizace KSČ. Od listopadu 1945 se ustavují nové komise, zavádí se zasílání protokolů a usnesení ze schůzí okresního výboru a okresních komisí nadřízeným orgánům. 1. ledna 1946 bylo do chodu uvedeno řádné účetnictví. Veškerá zodpovědnost za tyto aktivity ležela na okresním sekretariátu,⁷⁶ a tak patrně až v souvislosti se zvýšenými požadavky na jeho činnost se projeví rezervy v jeho personálním obsazení. Krajský výbor zhodnotil ústecký okres společně s litoměřickým jako velmi slabý a začal zvažovat výměnu jeho okresního sekretáře Alfréda Štěrbý.⁷⁷ Zatímco v Litoměřicích byla situace na jaře 1946

⁷⁴ NA, KSČ-ÚV-AÚML 19/4, a. j. 1, zápis ze schůze ústřední komise lidové správy, říjen 1945.

⁷⁵ Podle údajů vypočtených roku 1947 se v tomto roce nacházelo v ústeckém kraji 2039 komunistů, kteří do strany vstoupili před 5. květnem 1945. V případě okresu Ústí nad Labem se jednalo o 333 osob. NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 4, a. j. 25, přehled o rozložení členů KSČ v místních a závodních organizacích podle věkového a sociálního rozvrstvení k 31. 1. 1947, Praha 12. 3. 1947.

⁷⁶ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 43, a. j. 265, zpráva o zájezdu ÚV KSČ, 14.-16.1.1946.

⁷⁷ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 41, a. j. 254, zápis ze schůze KV KSČ v Ústí nad Labem, 20. 1. 1946; NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 43, a. j. 265, zpráva o zájezdu ÚV KSČ, 14.-16. 1. 1946.

vyřešena výměnou celého sekretariátu,⁷⁸ o případném zásahu do aparátu okresního výboru strany v Ústí nad Labem v této době prameny nemluví. Krajský výbor patrně s ohledem na blížící se volby od zamýšlené intervence prozatím upustil a problémy řešil prostřednictvím instruktora pro ústecký okres.

V polovině roku 1946 evidoval krajský výbor v ústeckém okrese nadále velmi špatný hospodářský a organizační stav. Revize hospodářství odhalila vysoké dluhy vůči krajskému sekretariátu KSČ a dalším subjektům spojené s výdaji za předvolební agitaci. Především však zjistila, že osobní a věcná režie okresu přesahuje podíl na výnosu z odebraných členských známek téměř o 20 000 Kčs měsíčně. I na základě dlouhodobé kritiky z řad členstva byl proto v červenci 1946 zaveden pořádek v účetnictví a v srpnu ustavena finanční komise, aby vykonávala nad hospodářstvím okresu dohled.⁷⁹ Situace se sice zlepšovala, nicméně velmi pomalu. Příčinu lze hledat v prosté skutečnosti, že dalekosáhlejší provedení nápravy dosavadních chyb bylo odloženo na letní a podzimní měsíce, období dovolených a žňových prací. Navíc se k povinnostem okresního sekretariátu v srpnu 1946 přiřadilo provádění časově náročné přeregistrace členů. Na zasedání předsednictva krajského výboru KSČ charakterizoval Oskar Valeš coby instruktor ústeckého okresu zdejší situaci takto: „V Ústí nastaly určité změny. Jsou zde stále stížnosti na okresní sekretariát. Sekretáři nejsou na výši a nikdo není zodpovědný za politickou práci. Až na komisi žen, kádrovou a komisi mládeže komise nefungují...Členové OV v Ústí neví vlastně, proč se OV schází. Při schůzi OV neexistuje program. Usnesení se nepřenáší do organizací.“⁸⁰

Vzhledem k neustávajícím stížnostem inicioval zřejmě krajský výbor KSČ či jeho sekretariát provedení větší personální obměny členstva okresního výboru KSČ v Ústí nad Labem.⁸¹ Neminula ani okresní sekretariát, který byl na podzim roku 1946 obsazen následovně: politický tajemník Ladislav Klepš,⁸² organizační tajemník Jan Šidlák, městský tajemník Josef Houžvička.⁸³ Zásah však přišel příliš pozdě.

⁷⁸ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 41, a. j. 254, zápis ze schůze KV KSČ v Ústí nad Labem, 6. 4. 1946.

⁷⁹ NA, Innemann, a. j. 123, zpráva o finanční a hospodářské situaci okresního sekretariátu KSČ v Ústí nad Labem, 6. 9. 1946.

⁸⁰ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 41, a. j. 255, zápis ze schůze předsednictva KV KSČ v Ústí nad Labem, 21. 9. 1946.

⁸¹ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 41, a. j. 253, zápis ze schůze organizační komise KV KSČ v Ústí nad Labem a okresních tajemníků, 8. 10. 1946.

⁸² Ladislav Klepš (Klepsch) se narodil roku 1910 v Ústí nad Labem, žil v ústecké průmyslové čtvrti Krásné Březno. Do KSČ vstoupil roku 1926 a stal se činným v komunistické mládeži. Roku 1946 působil ve funkci okresního tajemníka KSČ v Ústí nad Labem. Na počátku padesátých let zastával funkci tajemníka krajského výboru KSČ v Ústí nad Labem. BOUČEK, Jan – CVRKA, František, c.d., s. 102; NA, KSČ-ÚV členská evidence KSČ.

⁸³ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 40, a. j. 250, seznam placených zaměstnanců OV KSČ v Ústí nad Labem, 7. 11. 1946.

Na sklonku září a počátkem října došlo k zatčení několika významných funkcionářů komunistické strany, kteří působili v Ústí nad Labem. Důvody pro jejich stíhání kriminální policií spočívaly povětšinou ve zneužití moci úřední a rozkrádání státního majetku. Tato tzv. „Ústecká aféra s Buddhou“, jíž se blíže věnuji ve zvláštní kapitole, vlivem rozměru krádeží i postavení, která zatčení zastávali, uvolnila lavinu kritiky směřující na počínání krajského i okresního výboru komunistické strany v Ústí nad Labem. V rámci vnitrostranických diskusí vytanula na povrch rovněž nedůvěra, kterou někteří řadoví členové vůči stranickému aparátu na okresní i krajské úrovni pociťovali.

Krajský výbor na svém zasedání 9. listopadu 1946 zaujal rozhodné stanovisko ve věci ozývající se vnitrostranické kritiky i výměny některých zástupců strany v orgánech lidosprávy. Přítomní si uvědomovali, že propuknutí vnitrostranických sporů na Ústecku mělo své příčiny mimo jiné ve špatné situaci v okresním výboru KSČ v Ústí nad Labem. Konstatovali proto nutnost zaměřit svou pozornost na tento orgán, pozvednout politickou výši jeho sekretariátu a nezasahovat do jemu svěřených kompetencí.⁸⁴ Aby zdejší špatné poměry vyřešilo, rozhodlo se krajské vedení strany přesunout na Ústecko zkušený kádr odjinud. K 1 lednu 1947 odvolalo Miroslava Kratochvíla,⁸⁵ okresního tajemníka strany v Litoměřicích, a přeložilo jej do Ústí nad Labem.⁸⁶

V létě téhož roku však předsednictvo krajského výboru KSČ na okresní organizaci opět snášelo kritiku. Okresnímu sekretariátu, který nejpozději od dubna 1947 tvořili Josef Kettner, Miroslav Kratochvíl a Josef Houžvička,⁸⁷ byla vytýkána absence jakéhokoliv plánování vlastní činnosti, nesystematičnost práce a špatné mezilidské vztahy. Ani okresní výbor strany nebyl ušetřen kritiky. Členové krajského předsednictva strany shledávali chyby především ve špatném složení jeho členů a v pasivitě komisí.⁸⁸

Jak ukazuje hlášení instruktora pro ústecký okres, nezlepšila se situace ani o čtvrt roku později: „Protože je velmi špatný poměr mezi prostými členy a členy OV a protože vůbec neexistuje důvěra v okresní vedení, které mnohokrát ZO zklamalo při obsazování schůzí, bude asi nutný podobný zákrok, jako v Litoměřicích.“⁸⁹ Ústecký okres se tak v organizování a

⁸⁴ NA, Innemann, a. j. 119, zápis z jednání předsednictva KV KSČ Ústí nad Labem, 9. 11. 1946

⁸⁵ Miroslav Kratochvíl pocházel z komunistické rodiny. Před druhou světovou válkou pracoval jako železničář. Stranicky působil ve Varnsdorfu. Za války ilegálně pracoval na Podmokelsku. Patrně byl pro svou činnost zatčen, nebo se později přestěhoval, jelikož po 20. květnu 1945 se údajně navrátil do Děčína. Soudruh Kratochvíl se rozloučil. *Sever*. 14. 1. 1947, s. 6; SMÍŠKOVÁ, Helena a kol.: *Děčín v boji s fašismem*, Děčín 1985, s. 22.

⁸⁶ Změna na sekretariátě v Litoměřicích. *Sever*. 7. 1. 1947, s. 5.

⁸⁷ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 40, a. j. 250, krajský výbor zvolený na III. krajské konferenci KSČ, 13. 4. 1947. Rozdělení kompetencí bylo pravděpodobně následující: Josef Kettner politický tajemník, Miroslav Kratochvíl organizační a Josef Houžvička městský.

⁸⁸ NA, Innemann, a. j. 119, zápis ze schůze předsednictva KV KSČ v Ústí nad Labem, 4. 8. 1947.

⁸⁹ Rozpuštění celého okresního sekretariátu.

kontrole stranické činnosti postupně dostával do pozadí, základní organizace tak kupříkladu agitační práci prováděly samy z vlastní iniciativy, aniž by byly instruovány okresním sekretariátem.⁹⁰

Ačkoliv se v říjnu 1947 předsednictvo krajského výboru usneslo najít politického tajemníka pro ústecký okres, v prosinci již zůstával uprázdněný nejen tento post, ale rovněž místo organizačního tajemníka. Jediným politickým pracovníkem okresního sekretariátu byl v této době městský tajemník Jaňura.⁹¹ Pravděpodobně poté nabyl okresní sekretariát podoby, kterou zachycuje nedatovaná tabulka se jmény členů okresních sekretariátů v ústeckém kraji: politický tajemník Miroslav Kratochvíl, organizační tajemník Josef Houžvička, městský tajemník Jaňura, tajemník pro závody Josef Kettner.⁹² Složení aparátu tak bylo po stránce personální s obměnou zastávaných postů téměř identické s jeho podobou z jara 1947. Vzhledem ke skutečnosti, že po okresní konferenci, jež proběhla na sklonku února 1948, nezůstala z těchto osob v okresním sekretariátu žádná, jednalo se ze strany krajské organizace KSČ zřejmě o přechodné řešení, kterým chtělo zajistit fungování ústecké okresní organizace v době předvolebního nástupu strany. Podoby, jichž okresní sekretariát v Ústí nad Labem nabyl v různých momentech svého vývoje od června 1945 do března 1948, ještě pro přehlednost zachycuji v následující tabulce.

Politici zaměstnanci sekretariátu okresního výboru KSČ v Ústí nad Labem						
	15. 6. 1945⁹³	7. 11. 1946	13. 4. 1947	Pros. 1947	Leden 1948	25. 3. 1948
Politický	Toms Fr.	Klepš L.	Kettner J.	-	Kratochvíl M.	Havlín V.
Organizační	Štěrba A.	Šidlák J.	Kratochvíl M.	-	Houžvička J.	Šilhan V.
Městský		Houžvička J.	Houžvička J.	Jaňura	Jaňura	
Odborový					Kettner J.	Houžvička J.
Hospodářský						Temer F.

Při zpětném pohledu na vývoj okresního sekretariátu KSČ se zřetelně ukazuje, že trpěl poměrně vysokou mírou fluktuace zaměstnanců, a nemohl se tak stát pevnou oporou okresního výboru. Na druhou stranu samotný okresní výbor jeho činnost dostatečně

⁹⁰ NA, Innemann, a. j. 119, zápis ze schůze předsednictva krajského výboru KSČ v Ústí nad Labem, 20. 10. 1947.

⁹¹ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 40, a. j. 250, zápis z porady o zřízení újezdů, 15. 12. 1947.

⁹² NA, KSČ-ÚV 100/1, sv. 5, a. j. 30, tabulka personálního obsazení okresních sekretariátů, nedatováno.

⁹³ K tomuto datu se jednalo pouze o referenty, přinejmenším Alfréd Štěrba se však po ustavení okresního sekretariátu stal jeho zaměstnancem.

nekontroloval ani neusměrňoval a většinu změn v personálním obsazení tohoto orgánu inicioval krajský výbor a jeho sekretariát. I přes konstatování, že ústeckému okresu je třeba věnovat soustavnou pozornost, se krajsší představitelé strany omezili na zásahy podnikané spíše namátkou a na poslední chvíli. Otevřeně se v tomto směru vyjádřil Oskar Valeš: „Podstatnou chybou je, že jsme okresní sekretariát v Ústí dosti opomíjeli z toho důvodu, že z kraje bude vždycky možno zasáhnout.“⁹⁴ Skutečnost, že se v pyramidovité struktuře stranického aparátu nacházel slabý článek se samozřejmě projevila i v činnosti nižších orgánů komunistické strany. Základní organizace fungující v místech a závodech měly tak mnohem větší prostor pro vlastní iniciativu a nabízelo se v nich větší pole působnosti pro ambiciózní jednotlivce. Neplnění úkolů vyplývajících ze stranické politiky pro okresní výbor KSČ a jeho sekretariát vyvolávalo nedůvěru některých základních organizací vůči okresnímu vedení strany. V jejím důsledku se tyto organizace obracely se svými žádostmi o intervenci přímo na krajský či dokonce ústřední orgán strany. Předkládaly jim na stůl úkoly, které měl okresní výbor a sekretariát vyřešit vlastní silou, a narušovaly tak subordinaci danou organizačním řádem KSČ.

Jak jsem se již zmínil, podřízenými složkami okresních organizací strany byly základní organizace. Podobně jako krajský výbor si i okresní výbor v Ústí nad Labem zřídil síť instruktorů, v tomto případě okrskových. Pod svou pravomoc získali několik, především vesnických, organizací, do nichž přenášeli politiku strany. Na Ústecku se velmi osvědčili v průběhu předvolební kampani roku 1946, a tak bylo rozhodnuto o rozšíření tohoto systému.⁹⁵ Na podzim téhož roku byl ústecký okres instruktáží rozdělen na 16 okrsků.⁹⁶ Krajský sekretariát patrně v případě špatného styku s okresní organizací v Ústí nad Labem využíval právě okrskové instruktory pro komunikaci se základními organizacemi strany.

Na sklonku roku 1947 bylo rozhodnuto o ustavení sítě újezdních tajemníků. Účelem tohoto opatření bylo zajistit řádný chod základních organizací radou, pomocí a kontrolou tak, aby aparát zvládal všechny úkoly spojené s předvolební kampaní. Za účelem zajištění akceschopnosti strany na nejnižším organizačním stupni bylo do kompetence tajemníků svěřeno vybírání okrskových důvěrníků, ustavování desítkářů a dohled na placení členských příspěvků. Kvůli potřebě koordinovat stranickou politiku jim vedení strany určilo za úkol také sledování práce představitelů KSČ v místních národních výborech a v mimořádných

⁹⁴ NA, Innemann, a. j. 119, zápis ze schůze předsednictva KV KSČ v Ústí nad Labem, 4. 8. 1947.

⁹⁵ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 41, a. j. 253, zápis ze schůze organizační komise KV KSČ v Ústí nad Labem a okresních tajemníků, 13. 6. 1946.

⁹⁶ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 41, a. j. 253, zápis ze schůze okresních sekretářů, 8. 10. 1946.

výživových komisích, dohled nad plněním náborové akce a organizaci veřejných schůzí v obcích. Jednalo se tedy o širokou agendu, která se po únorové krizi dále rozrostla v souvislosti s masovým přílivem obyvatelstva do strany. Aby vlastními silami obsáhli veškeré přidělené úkoly, vytvářeli si újezdní tajemníci jako pomocný orgán komise a sekretariát.⁹⁷ V lednu 1948 byly v ústeckém okrese ustaveny čtyři újezdní sekretariáty v čele s tajemníkem: Lipová, Stebno, Chabařovice a Velké Březno.⁹⁸

Nejnižší organizační jednotku strany tvořily základní organizace. Podle oblastí své působnosti dělily se na místní, zakládané členy strany v místě bydliště, a závodní, ustavované nejen v továrnách, ale na všech pracovištích. Úkolem místních organizací KSČ bylo řídit činnost zástupců KSČ v místním národním výboru a členové strany do tohoto orgánu veřejné správy zvolení se místním organizacím za svou činnost zodpovídali. Dále místní organizace koordinovaly působení členů KSČ v masových organizacích. Pro zajištění kontaktů s řadovými členy jmenovaly výbory místních organizací desítkové důvěrníky.⁹⁹

Na pracovištích zakládali komunisté závodní organizace. Jejich úkolem bylo dohlížet na chování komunistických zaměstnanců na pracovišti a usměrňovat jejich činnost v odborovém hnutí, rovněž kontrolovaly výrobu a pracovní podmínky zaměstnanců. Privilegované postavení závodních organizací se projevovalo ve skutečnosti, že ačkoliv byli komunisté organizováni v místě bydliště, členské příspěvky platili v závodní organizaci, kde spočívalo těžiště jejich působnosti.¹⁰⁰

Základní organizace vznikaly v ústeckém okrese již před koncem války. 5. května byla ustavena místní organizace v Předlicích., 15. května v Krásném Březně, 20. května v Trmicích.¹⁰¹ Jak je patrné, koncentrovala se opora komunistů především na průmyslových předměstích Ústí nad Labem a později s úspěšnou předvolební kampaní mezi zemědělci rovněž na vesnici. Do města však pronikali hůře. V místech se silným zastoupením úředníků trpěli nedostatkem aktivních pracovníků a jejich organizace zde proto vyvíjely slabou činnost.¹⁰²

Z následující tabulky je patrné, že nárůst počtu základních organizací v prvních měsících po skončení války byl velmi prudký. Do konce roku 1945 je krajský sekretariát KSČ

⁹⁷ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 3, a. j. 15, Újezdní tajemník č. 2, 28. 4. 1948.

⁹⁸ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 41, a. j. 253, zápis ze schůze organizační komise KV KSČ v Ústí nad Labem a okresních tajemníků, 9. 12. 1947.

⁹⁹ *Organizační řád Komunistické strany Československa přijatý VIII. sjezdem KSČ dne 28. – 31. března.* Praha 1946, s. 26-31.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 24-26.

¹⁰¹ *Cestou k socialismu*, s. 51.

¹⁰² NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 2, a. j. 8, zápis z konference krajských organizačních tajemníků, 19.-20. 3. 1946.

spíše postupně objevoval a hlásil na ústředí strany, než aby dával podnět k jejich založení.¹⁰³ S nástupem do předvolebního boje na počátku roku 1946 již stranický aparát sám formou závazků převzal iniciativu při ustavování základních organizací.¹⁰⁴ Po skončení voleb v květnu 1946 nastal v organizační práci útlum. Teprve na počátku roku 1947 se po obnovení organizovaného náboru do komunistické strany rozšiřování sítě základních organizací opět pomalu rozběhlo. Strmou vzestupnou tendenci lze zaznamenat zvláště mezi zářím 1947 a červnem 1948. Podílel se na ní především poúnorový příliv členů do KSČ. Nárůst počtu místních organizací v této době byl zřejmě důsledkem rozdělení místních organizací v samotném Ústí nad Labem na menší celky, jelikož v okrese bylo evidováno jen 88 obcí. Navíc početnou část poúnorových žadatelů o stranickou legitimaci tvořili úředníci a živnostníci, tedy především obyvatelé samotného města Ústí nad Labem, které bylo již dříve rozdělováno do obvodových organizací.

Vývoj počtu základních organizací KSČ v okrese Ústí nad Labem¹⁰⁵		
Datum	Místní organizace	Závodní organizace
7.12.1945	54	37
24.2.1946	71	54
12.7.1946	85	56
31.1.1947¹⁰⁶	85	53
14.6.1948	126	84

Jak již bylo řečeno, snažili se komunisté organizačně proniknout především na pracoviště, zvláště do továren. Na základě výročních hlášení závodních organizací KSČ lze ilustrovat, jak silných pozic zde komunisté v poměru k celkovému počtu zaměstnanců dosáhli. Za tímto účelem v následující tabulce uvádím 10 institucí s nejvyšším počtem zaměstnanců, k nimž se výroční hlášení základních organizací KSČ dochovala.

¹⁰³ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 41, a. j. 254, organizační zpráva podaná na schůzi KV KSČ v Ústí nad Labem, 16. 12. 1945.

¹⁰⁴ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 41, a. j. 253, zápis ze schůze organizační komise KV KSČ v Ústí nad Labem a okresních tajemníků, 30. 1. 1946. Okresní výbor KSČ v Ústí nad Labem si stanovil za cíl založit do II. krajské konference 10 místních a 10 závodních organizací strany.

¹⁰⁵ Není-li v poznámkovém aparátu uvedeno jinak, je zdrojem veškerých dat v tabulce následující archivní jednotka. NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 41, a. j. 252, organizační stav okresu Ústí nad Labem.

¹⁰⁶ NA, KSČ-ÚV 100/1, sv. 9, a. j. 69, organizační přehled o počtu obcí a organizací k 31. 1. 1947.

Postavení komunistů v ústeckém průmyslu¹⁰⁷		
Závod	Počet zaměstnanců	Počet komunistů v závodní organizaci
Severočeské tukové závody	2 732	1 093
České válcovny kovů	1 271	340
Ředitelství státních drah	1 180	139
Česká továrna na lahve	800	136
Dílny ČSD	673	229
Severočeská armaturka	660	190
Důl Prokop Holý	518	119
Elektrárna Trmice	388	244
Elektrárna Ústí n. L.	318	177
Důl Milada	317	84

¹⁰⁷ Uvedené údaje pochází z výročních statistických hlášení závodních organizací KSČ vyplněných v době od 20. 1. do 1. 3. 1948. NA, KSČ-ÚV-AÚML 19/13, k. 19, a. j. 191.

7. Obsazování pozic v okresní a místní samosprávě

Orgán české lidosprávy, který převzal kontrolu nad městem Ústí n. L. a posléze i nad ústeckým okresem, byl ustaven skupinou českých vlastenců a antifašistů 8. května 1945. V prvních dnech po osvobození stranická příslušnost v tomto Revolučním národním výboru zřejmě nehrála žádnou roli.¹⁰⁸ Jeho členy se lidé stali „víceméně na základě osobních známostí a doporučení“¹⁰⁹. I další členové, o něž byl národní výbor rozšiřován, byli především dobrovolníci ochotní participovat na konsolidaci situace ve městě, nikoli činitelé delegovaní politickou stranou, kterou by zastupovali. Stoupenci politických stran NF (Národní fronta) se v květnu 1945 teprve začínali organizovat a zakládat stranické výbory. I volba tzv. reprezentace RNV (Revoluční národní výbor) probíhala spolkovým způsobem a nikoli podle zásady parity¹¹⁰.

V původní podobě RNV komunisté své zástupce sice neměli, ale během několika dnů po osvobození se o místa v národním výboru jejich představitelé přihlásili.¹¹¹ Prvními z nich byli Josef Duda a Šantrůček. Zpočátku měli ve složení RNV početní převahu národní socialisté a sociální demokraté. Předsedou tohoto orgánu lidosprávy se stal národní socialista František Hájek. Pozice národních socialistů dále posílil návrat Josefa Vondry, předválečného člena ČSNS (Československá strana národně socialistická), do Ústí nad Labem. Do města přibyl 14. května a již příštího dne byl pro své zkušenosti do RNV kooptován. 16. května došlo kvůli rostoucí agendě k rozdělení RNV na MNV Ústí nad Labem a ONV Ústí nad Labem, který se stal přímým nástupcem RNV. Předsedou MNV se stal Josef Vondra, předsedou ONV František Hájek, oba národní socialisté.

S postupným organizováním politických stran v okrese začínal sílu politických stran v lidosprávě reprezentovat spíše počet registrovaných členů než předválečných příslušníků politických stran se zkušenostmi z činnosti v prvorepublikových orgánech samosprávy.¹¹²

ONV Ústí nad Labem byl 16. května řádně ustanoven a jeho členové zvoleni. Předsedou byl zpočátku národní socialista František Hájek, v jediném dochovaném zápisu ze schůzí tohoto ONV, v zápisu z 8. června 1946, už však jako předseda orgánu působí komunist Oldřich Kohout. Po svém ustavení se stal ONV nadřízeným orgánem MNV Ústí nad Labem. Náplní jeho práce bylo mimo jiné faktické převzetí kontroly nad celým okresem. V obcích,

¹⁰⁸ *Na prahu nového života*. Ústí nad Labem, 1965, s. 22.

¹⁰⁹ RADVANOVSKEÝ, Zdeněk: c. d., s. 51.

¹¹⁰ *Na prahu nového života*, s. 23.

¹¹¹ Tamtéž, s. 29.

¹¹² KAISEROVÁ, Kristina – KAISER, Vladimír a kol.: c.d., s. 236.

s výlučně německým obyvatelstvem jmenoval správní komisaře, v dalších místní správní komise. Správy v horských pohraničních obcích se ujali představitelé finanční stráže. Překážkou konsolidace okresu bylo špatné spojení ONV s centrálními orgány ve vnitrozemí i s obcemi samotného okresu. Pošta nefungovala a telefonní centrála, umístěná na hlavní poště v Ústí nad Labem, byla zničena při bombardování. Další část činnosti ONV tvořilo posuzování národní spolehlivosti, zásobování, konfiskace německého majetku a jeho předávání do národní správy, obnova infrastruktury atd.

ONV fungoval jen do 18. června 1945, tehdy došlo k důležité změně ve formě správy okresu. V souladu se zásadami vládního nařízení z 5. května 1945¹¹³ a směrnicí ministerstva vnitra z 19. května 1945 bylo rozhodnuto jmenovat OSK (okresní správní komise), která nahradí dosavadní okresní národní výbor. Okresní správní komise byly koncipovány jako dočasné orgány jmenované ministerstvem vnitra, jež převezmou správu okresů s většinou státně nespolehlivého obyvatelstva. Za rozhodnutím zrušit ústecký ONV ale ve skutečnosti stál politický záměr, při němž příslušné vládní nařízení a směrnice ministerstva pouze posloužily jako příhodné zdůvodnění. Vedení KSČ totiž potřebovalo do čela ONV dosadit Marii Vobeckou, zvoleného předsedu Oldřicha Kohouta však nemohlo odvolat. Proto ministerstvo vnitra ONV rozpustilo. Rozporuplnost tohoto kroku potvrzuje i fakt, že MNV Ústí nad Labem rozpuštěn nebyl. Zklamáný Oldřich Kohout si vzal sesazení z funkce předsedy osobně a z veřejného života se stáhl.¹¹⁴

V personálním složení sice OSK vycházela z původního ONV, několika změnami však byl upraven poměr mezi politickými stranami ve prospěch KSČ. Novými členy byli jmenováni Květoslav Innemann a Marie Vobecká, která byla na ustavující schůzi OSK 18. června jednomyslně zvolena předsedkyní OSK.

V dvanáctičlenné správní komisi měli komunisté čtyři představitele, ti obsadili posty předsedy OSK, předsedy bezpečnostní komise, komunální komise a propagační komise. Do kompetence komunální komise spadalo ustavování místních správních komisí a schvalování místních národních výborů. Propagační komise měla na starosti záležitosti týkající se kultury, ústeckého divadla, tisku, rozhlasu, tělovýchovy a odgermanizování.¹¹⁵ O důležitosti předsednictví bezpečnostní komise pro komunisty svědčí skutečnost, že od ustavení OSK již zůstalo na další desetiletí v jejich držení.

¹¹³ Vládní nařízení č. 4/1945 Sb. o volbě a pravomoci národních výborů. In: Sběrka zákonů a nařízení republiky Československé, 5.5.1945.

¹¹⁴ AMUL, ONV Ústí nad Labem 1945-1986, Úvod inventáře.

¹¹⁵ AMUL, ONV Ústí nad Labem 1945-1986, k. 1, inv. č. 1, zápis ze schůze OSK 18. 6. 1945.

Další větší změny ve složení okresního orgánu samosprávy s sebou přinesla volba do ONV, která proběhla 30. září 1945, nyní již za účasti lidovců. Volba byla následně schválena zemským národním výborem výnosem ze dne 8. října 1945 č. KV-35. Zvoleno bylo 36 členů a 36 náhradníků.¹¹⁶ Poměr mezi představiteli politických stran v předsednictvu i radě byl paritní. Ustavující schůze nového orgánu se konala až 3. listopadu 1945. Předsedkyní byla opět jednomyslně zvolena Marie Vobecká. Žádný protikandidát navržen nebyl. Složením slibu a volbou předsednictva a rady ONV došlo k ustavení nového orgánu okresní samosprávy a zániku OSK. Na ustavující schůzi bylo rovněž rozhodnuto o vytvoření 15 komisí.

Na schůzi rady ONV 9. listopadu byl přijat návrh koordinačního výboru, podle něhož každá strana získala předsednictví ve čtyřech komisích s výjimkou KSČ, ta k funkci předsedy ONV získala předsednictví ve třech komisích. Komunisté opět obsadili post předsedy bezpečnostní komise, dále zemědělské komise a komise, jež měla na starost pracovní povinnosti a vyšetřování.¹¹⁷ Do každé komise politické strany delegovaly dva zástupce své strany. Protože zatím nebyl vypracován jednací řád, byli jednotliví předsedové komisí pro nával práce zmocnění radou ONV rozhodovat ve své komisi samostatně. Otázky zásadního rázu měli projednávat s předsedou ONV (představitelkou KSČ) a věci, které strpí odkladu, s radou. Členové rady a předsedové komisí měli sami posoudit, které věci mohou vyřizovat na vlastní zodpovědnost a které nikoli.¹¹⁸ Šlo o „důležitý precedens, který dával do rukou zástupci politické strany, jenž stál v čele komise, poměrně značnou moc v řešení daných problémů“¹¹⁹.

Změnu do složení ONV přinesla již druhá schůze jeho pléna, na níž bylo rozhodnuto o zřízení tělovýchovné komise a jmenování Marcela Vaverky (KSČ) jejím předsedou. Rovněž bylo schváleno, aby se kulturní komise na návrh jejího předsedy ing. Hoška (ČSSD-Československá strana sociálně demokratická) rozšířila o zástupce SČM (Svaz československé mládeže) Zdeňka Roškota, zástupce armády Josefa Hrudku (KSČ) a zástupce NTV (Národní tělovýchovný výbor) Marcela Vaverku (KSČ) jako odborníky.¹²⁰

Další významný posun v postavení stran v ONV přinesly až volby do ústavodárného Národního shromáždění v květnu 1946. Na základě jejich výsledku byl ONV reorganizován.

¹¹⁶ Tamtéž, Zápis ze schůze pléna ONV, 3. 11. 1945.

¹¹⁷ Tamtéž, Zápis ze schůze rady ONV 9. 11. 1945

¹¹⁸ Tamtéž, Zápis ze schůze rady ONV, 9. 11. 1945.

¹¹⁹ KAISEROVÁ, Kristína – KAISER, Vladimír a kol.: c. d., s. 226.

¹²⁰ AMUL, ONV Ústí nad Labem 1945-1986, k. 1, inv. č. 1, zápis ze schůze pléna ONV, 17. 11. 1945.

MNV Ústí nad Labem vznikl 16. května 1945. Prvním předsedou tohoto orgánu se stal národní socialista Josef Vondra. V případě ústeckého MNV nebylo přikročeno ke jmenování správní komise, a tak byly na 15. července dle vládní vyhlášky č. 4/1945 Sb. vyhlášeny řádné volby nového MNV. Kandidátka navržená koordinačním výborem NF (Národní fronta) byla zvolena aklamací. Navrženo bylo 42 kandidátů, 13 národních socialistů, 14 sociálních demokratů a 15 komunistů.¹²¹ Jelikož lidovci svou stranu v okrese ještě neustavili a nedelegovali své zástupce do koordinačního výboru, nefigurovali její členové ani na kandidátní listině.

Na schůzi koordinačního výboru, jež proběhla den po volbách, strany socialistického bloku jednaly o návrhu na rozdělení funkcí v předsednictvu a v radě MNV a o obsazení míst předsedů jednotlivých komisí. Na schůzi bylo jednomyslně dohodnuto, aby byl na ustavující schůzi MNV na post předsedy navržen dosavadní vykonavatel této funkce Josef Vondra (ČSNS). Bylo konstatováno, že podle směrnic má být zastupován třemi místopředsedy, protože byl však koordinační výbor tvořen pouze třemi stranami, vyžádali si zástupci KSČ dvě křesla místopředsedů. Bylo dohodnuto, že prvním místopředsedou se stane Emil Homér (KSČ), druhým místopředsedou Josef Krkoška (ČSSD) a třetím Jindřich Pavelka (KSČ). Mandáty v radě byly rozděleny následovně: ČSSD 4, ČSNS 5, KSČ 5. Závěrem bylo ustanoveno, že v případě povolení zvýšení počtu členů rady MNV na patnáct, případně toto místo ČSSD.¹²²

Na schůzi koordinačního výboru 19. července bylo dořešeno obsazení komisí. Jejich rozdělení bylo dohodnuto následovně: ČSSD 8, ČSNS 6, KSČ 7. Jelikož počet ustavených komisí přesahoval počet radních, bylo rozhodnuto, že šest předsedů komisí bude vybráno z řad členů MNV. Při rozdělování předsednictví se jediný větší spor odehrál ve věci přisouzení živnostenské komise. Komunisté zaujali ultimativní stanovisko, že na své schůzi schopného představitele této komise již určili a že v žádném případě nepřipustí obsazení komise jiným straníkem než komunistou. Na námitky zástupce národních socialistů, že by tak musel souhlasit s návrhem pod nátlakem, komunisté oponovali, že již národním socialistům ustoupili v obsazení kulturního referátu a že v tomto případě ustoupit nechtějí. Vhodnost národními socialisty navrhovaného představitele živnostenské komise Františka Haška pak zpochybnili prohlášením, že je národním správcem cukrárny Falk a že by proto jeho jmenování nebylo příznivé. Národní socialisté ponechali rozhodnutí Josefu Vondrovi, který (ČSNS) ze střetu zájmů nechtěl činit zásadní rozpor, a proto komunistům v obsazení referátu

¹²¹ KAISEROVÁ, Kristina – KAISER, Vladimír a kol.: c.d., s. 225.

¹²² AMUL, MěNV Ústí nad Labem 1945-1986, k. 1., inv. č. 1, zápis ze schůze koordinačního výboru NF, 16. 7. 1945.

ustoupil. Mimoto konstatoval, že mu není známo, že by František Hašek získal cukrárnu do národní správy a případ proto nechá prošetřit.¹²³

Na ustavující schůzi MNV byly návrhy koordinačního výboru na složení předsednictva a rady MNV přijaty v plném rozsahu. Podobně byl na první schůzi rady MNV přijat návrh na rozdělení a obsazení komisí s výjimkou, že na návrh zástupce KSČ Emila Homéra bylo schváleno: sociální demokraté odstoupí národním socialistům vedení jedné komise tak, aby bylo předsednictví komisí mezi politické strany rozděleno rovnoměrně.

Několik měsíců po řádném ustavení ústeckého MNV se o účast na správě města začalo hlásit okresní vedení ČSL. Přípisem ze 7. října 1945 na ZNV (zemský národní výbor) protestovalo proti politickému obsazení MNV v Ústí nad Labem. ZNV proto doporučil, aby bylo paritní zastoupení politických stran dodržováno.¹²⁴ V koordinačním výboru pak zástupci politických stran dohodli uspořádání voleb a uzavřeli úmluvu, že do voleb do ústavodárného Národního shromáždění bude na místo předsedy stanoven jediný kandidát.¹²⁵ Uspořádání voleb do MNV v Ústí nad Labem bylo naplánováno na prosinec 1945, ale proponované datum bylo na žádost komunistů posunuto na 6. leden 1946. Zřejmě potřebovali na sestavení seznamu svých kandidátů do nového MNV více času.¹²⁶ Koneckonců již s některými předchozími zástupci strany v MNV nebylo vedení KSČ spokojeno a do konce roku 1945 odvolalo 2 členy MNV. Příznačné bylo, že se na kandidátní listině KSČ do voleb nového MNV nacházeli jen 2 zástupci strany z dosavadního MNV. Zajímavé je také sledovat problémy spojené s osobou Emila Homéra (KSČ).

Homér působil jako první místopředseda a předseda finanční komise. V září 1945 byl ústeckým vedením KSČ pro svůj zdravotní stav z funkcí místopředsedy a člena rady, které zde zastával, odvolán.¹²⁷ Ještě téhož měsíce se ale do zasedání rady MNV dostavil s oznámením, že se jeho zdravotní stav již zlepšil a že se ujímá svých funkcí.¹²⁸ V listopadu 1945 přišla na pořad jednání pléna MNV žádost ústeckého vedení KSČ, aby byl Emil Homér zbaven předsednictví finanční komise a aby její vedení převzal národní socialista Josef Vondra. Vondra návrh odmítl a problém byl postoupen okresnímu koordinačnímu výboru.¹²⁹ Na kandidátce do voleb nového MNV se již Homérovo jméno nenacházelo. V lednu 1946 byl Homér vyloučen z KSČ. Podle prohlášení krajského výboru strany komunisté učinili předběžné zjištění, že se Homér za okupace hlásil k německé národnosti a byl prý i v německé

¹²³ Tamtéž, Zápis ze schůze koordinačního výboru NF, 19. 7. 1945.

¹²⁴ Tamtéž, Zápis ze schůze rady MNV, 5. 11. 1945.

¹²⁵ Novým předsedou MNV v Ústí n. L. sociální demokrat. *Nová doba*. 8. 3. 1946, s. 1.

¹²⁶ K změnám v MNV v Ústí nad Labem. *Svobodné slovo Ústecka*. 18. 12. 1945.

¹²⁷ AMUL, MěNV Ústí nad Labem 1945-1986, k. 1, inv. č. 1, zápis ze schůze rady MNV, 10. 9. 1945.

¹²⁸ Tamtéž, Zápis ze schůze rady MNV, 17. 9. 1945.

¹²⁹ Tamtéž, Zápis ze schůze pléna MNV 3. 11. 1945.

armádě. Na základě těchto informací pak požádali SNB o vyšetření případu.¹³⁰ Rada MNV téhož měsíce na základě zjištění trestného činu jednomyslně rozhodla o předání jeho případu vyšetřující komisi. V protokolu z jednání rady bohužel není upřesněno, o jakou formu trestného činu se jednalo.¹³¹ Okolnosti provázející Homérovo působení v ústeckém MNV budí dojem, že vedení KSČ mělo o minulosti svého zástupce povědomí, ale lavírovalo, zda jej z národního výboru stáhnout, či ne. Domnívám se, že důvodem by v takovém případě byla absence vhodného náhradníka na funkci předsedy finanční komise.

Jak již bylo řečeno, nové volby do MNV proběhly 6. ledna 1946. Ustavení zvoleného orgánu se ale dlouho protahovalo kvůli sporům o obsazení postu předsedy MNV. K nim došlo navzdory prosincové dohodě stran v koordinačním výboru.¹³² Ustavující schůze MNV byla svolána až na 3. březen 1946. Na schůzi komunisté prohlásili, že odstupují od původní dohody, podle níž se měl stát předsedou MNV opět národní socialista Josef Vondra, a že zástupci ČSSD navrhnou svého kandidáta ze sociálně demokratické strany. Sociální demokraté svůj postup zdůvodňovali tvrzením, že je již dříve znepokojoval nesoulad mezi činností některých složek MNV a zájmy veřejnosti a „že se [v posledních měsících] projevil další závažné závady některých složek MNV, které prokazovaly, že setrvání na původní dohodě by znamenalo mlčenlivé pardonování bez ohledu na zájem veřejný. Proto, když zástupci KSČ v koordinačním výboru přišli s návrhem, aby předsedou MNV byl na další období zvolen příslušník ČSSD, přijala strana tento návrh.“¹³³ Proti se postavili národní socialisté a lidovci. Nakonec bylo usneseno, že mezi oběma kandidáty rozhodne tajná volba. Poměr hlasů 25:23 vyzněl ve prospěch sociálně demokratického kandidáta Josefa Krkošky. „Vzhledem k paritnímu poměru hlasů je zřejmé, že pokud se KSČ i ČSSD držely dohody a ČSNS stála za svým zástupcem, hlasoval pro Krkošku zástupce ČSL.“¹³⁴ Místa členů rady MNV a místa v komisích byla rozdělena podle paritního klíče. KSČ získala 5 postů předsedy komise, ČSNS 6, ČSSD a ČSL shodně 4 mandáty. O preferencích komunistů vypovídá skutečnost, že si podrželi předsednictví zemědělské a personální komise. Ztratili předsednictví finanční a živnostenské komise, ale nově získali předsednictví bezpečnostní komise a komise pro správu národního majetku.¹³⁵

Porušení dohody o jmenování Josefa Vondry předsedou MNV je třeba vnímat v kontextu zhoršující se spolupráce stran socialistického bloku, k níž dochází od konce roku

¹³⁰ Prohlášení. *Sever*. 29. 1. 1946, s. 6.

¹³¹ AMUL, MěNV Ústí nad Labem 1945-1986, k. 1, inv. č. 1, zápis ze schůze rady MNV, 31. 1. 1946.

¹³² Krátce z Ústí n. L. *Sever*. 26. 2. 1946, s. 4.

¹³³ Sociální demokraté v Ústí n. L. pro úspěšný rozvoj města. *Nová doba*, 15. 3. 1946, s. 2.

¹³⁴ KAISEROVÁ, Kristina – KAISER, Vladimír a kol.: c. d., s. 237.

¹³⁵ AMUL, MěNV Ústí nad Labem 1945-1986, k. 1, inv. č. 1, zápis ze schůze pléna MNV, 3. 3. 1946.

1945. Národní socialisté na společné politice bloku postupně přestali participovat a koalice socialistických stran tak fakticky zůstala omezena na dvě strany. Spolupráci stran NF rovněž silně narušila předvolební kampaň, v níž strany zdaleka nepostupovaly společně a v souladu se sliby o korektním chování, jež přijaly. Pro ústecké komunisty zřejmě bylo výhodné nabídnout sociálním demokratům, kteří byli nespokojeni s prací některých referátů MNV, společné prosazení sociálně demokratického kandidáta na místo předsedy MNV. Více je tak k sobě připoutali a rovněž mezi ně a národní socialisty vrazili klín.

8. Odsun Němců, němečtí antifašisté a smíšená manželství

Vypjaté nacionalistické nálady v poválečné společnosti se odrážely i v postojích politických stran k otázce německé menšiny v Československu. Již v Košickém vládním programu politické strany schválily uplatnění principu kolektivní viny Němců za rozpad Československa a rovněž vyjádřily souhlas s odsunem německé menšiny. V VIII. bodu tohoto dokumentu však bylo jasně stanoveno, že nebudou postihováni Němci a Maďaři, kteří zůstali loajální Československé republice. Dění v následujících měsících však tomuto ujištění nedalo za pravdu. Politici český nacionalismus naopak podpořili. Jako příklad za všechny lze uvést vládní prohlášení pronesené Klementem Gottwaldem 11. května 1945, jež formuluje poměr k Němcům slovy: „*Němce a Maďary, kteří se tak těžce prohřešili proti našim národům a republice, budeme považovat za zbavené státního občanství a přísně je potrestáme. Národní výbory nechť začnou s tím hned*“. Ve snaze rozšířit svůj vliv mezi obyvateli se politické strany „*daly nést vzednutou nacionální vlnou*“.¹³⁶ Tímto postojem umožnilo vedení státu volný průběh dění v pohraničí, kde se vedle krádeží německého majetku a násilí páchaného na Němcích rozběhl divoký odsun. V době od června 1945 do konce téhož roku bylo v jeho rámci z ústeckého okresu vysídleno asi 30 000 Němců. Úloha usměrňovat negativní důsledky rozníceného nacionalismu byla plně přenechána národním výborům, jež se formou vyhlášek snažily vnést do živelného dění pořádek a organizovanost.

Souhlas s organizovaným odsunem a toleranci k divokému odsunu tedy projevily všechny politické strany NF. Při prosazování odsunu si nejaktivněji počínali komunisté, kteří obsadili ministerstvo vnitra, ministerstvo zemědělství a Osídlovací úřad, tedy instituce řídící osídlování pohraničí a přidělování konfiskovaného majetku.¹³⁷ Nelze však pominout postoj národních socialistů, kteří byli v letech 1945-1946 spolu s komunisty nejvíce nacionalistickou a slovanofilskou politickou silou v Československu.¹³⁸ Postoj komunistů vůči odsunu na 1. krajské konferenci strany jasně vyjádřila zástupkyně ÚV KSČ Marie Švermová, když prohlásila, že „*z republiky odstraníme nejen všechny Němce, ale také ty, kteří jim pomáhali, jakož i všechny zrádce*“.¹³⁹ Jedním z bodů rezoluce, přijaté účastníky této konference, byla také žádost, aby odsun Němců, přerušovaný v důsledku rozhodnutí Postupimské konference, organizovaně pokračoval.¹⁴⁰ Podobně byly o čtvrt roku později vítány zprávy o brzkém

¹³⁶ KAPLAN, Karel: *Pravda o Československu*. Brno, 1990, s. 136.

¹³⁷ KAPLAN, Karel: *Nekrvavá revoluce*. Praha, 1993, s. 37.

¹³⁸ RUPNIK, Jacques: *Dějiny komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*. Praha, 2002, s. 196.

¹³⁹ I. krajská konference KSČ v Ústí n. L. *Rudý sever*. 11. 8. 1945, s. 1.

¹⁴⁰ I. krajská konference KSČ v Ústí n. L. *Předvoj*, 11. 8. 1945, s. 1.

obnovení evakuace Němců.¹⁴¹ Podněcováním československého nacionalismu a výzvami k obnovení odsunu se na Ústecku vyznačoval především komunistický týdeník Sever. Z obsahu článků v něm otištěných lze uvést například stížnosti na drzost, agresivitu a lenost Němců, na skutečnost, že si schovávají majetek podléhající konfiskaci a vracejí se pro něj přes hranice atp. Řadou obvinění bylo Němcům na základě příslušnosti k národnosti přiřknuto mnoho negativních vlastností.

Německá národnostní menšina ovšem nebyla homogenní a jednoznačně definovanou skupinou, k níž by bylo lze zaujmout jasné všeobecně platné stanovisko na základě principu kolektivní viny. V mase Němců bylo především třeba rozlišovat německé antifašisty a členy smíšených česko-německých manželství.

Smíšená manželství byla fenoménem spojeným se starousedlíky, Čechy, kteří v pohraničí žili již před druhou světovou válkou. Postavení Čechů z pohraničí bylo od roku 1938 velmi problematické jak v Sudetách připojených k Německu, tak i v Československu či pozdějším protektorátu. V obou oblastech byli příslušníci těchto rodin považováni za nevídané. Po podepsání Mnichovské dohody se řada ústeckých Čechů narychlo rozhodla s nejnütnějších vybavením prchnout před útlakem ze strany Němců do vnitrozemí. Politické prezidium v Praze ale 1. října 1945 vydalo nařízení československé posádky v Ústí nad Labem, „že musí za každou cenu zabránit útěkům českého obyvatelstva do vnitrozemí. Mnohé české rodiny, poté co byly odmítnuty ve vnitrozemí, se opět vracely do Ústí.“¹⁴² Vřelého přijetí se nedostalo ani českým hraničářům, kteří se ve vnitrozemí usadili. Jak z vlastní zkušenosti jeden z nich po válce vypovídal, bylo jim spíláno, „že se měli s těmi Němci srovnávat, že okrádají ostatní o práci a že jsou zbyteční vyžírači.“¹⁴³ Někteří Češi na Ústecku zůstali z vlastního rozhodnutí. Důvody k tomu měli různé, měli zde živnost či majetek, jehož se nechtěli vzdát, vázaly je k domovu příbuzenské vztahy, či uposlechli výzvy československé vlády, aby zůstali v obsazeném pohraničí a udrželi zde hospodářskou a národnostní državu. Po dobu okupace v Ústí nad Labem žilo asi 2000 Čechů, většinou v předměstských čtvrtích.¹⁴⁴

Po skončení války se stal kladný poměr členů smíšených rodin k vlasti a práva z toho vyplývající předmětem sporů. Řada novousedlíků si osvojila zjednodušený názor, že Češi, kteří přečkali válku v Sudetách či mají za partnera příslušníka německé národnosti, jsou oproti Čechům z Protektorátu méně národně spolehliví. Postoj místních zástupců politických

¹⁴¹ Provádíme evakuaci. *Sever*. 26. 2. 1946, s. 4.

¹⁴² KAISEROVÁ, Kristina – KAISER, Vladimír a kol.: c. d., s. 200.

¹⁴³ AMUL, ONV 1945-1986, k. 62, inv. č. 220, Hraničáři – sdružení starousedlíků, projevy a manifestace (řešení smíšených manželství), 7. 4. 1946.

¹⁴⁴ KAISEROVÁ, Kristina – KAISER, Vladimír a kol.: c. d., s. 215.

stran vůči smíšeným manželstvím byl chaotický a nebylo proto výjimkou, když žádali zemský národní výbor, vládu či ministry o vyjádření jejich názoru. Z nepřehledných společenských vztahů v pohraničí vykryštalizovaly spory mezi starousedlíky a novousedlíky.

Záležitosti, které starousedlíky trápily, lze vyčíst z obsahu petice, kterou v Ústí nad Labem 7. dubna 1946 přijalo Sdružení hraničářů-starousedlíků. Setkání se účastnily delegace z řady pohraničních okresů a přijatá petice byla adresována československé vládě. Nejdůležitější z šesti předložených požadavků bylo:

1. Vydání vyhlášky k provedení § 3 dekretu č. 33/1945 Sb.¹⁴⁵ umožňujícího německým mužům českých žen žádat o vrácení státního občanství. Doposud totiž český manžel dával rodině český charakter, zatímco česká manželka nikoli.

2. Vydání vládního nařízení podle § 2 odst. 2 dekretu č. 108/1945 Sb., jímž byl majetek německých osob ze smíšeného manželství vyňat z konfiskace. Ve většině případů byl totiž majetek získán společnou prací a nelze určit, zda ho získal český či německý člen rodiny. Za okupace byl německý člen rodiny často jen formálním vlastníkem majetku, protože český člen rodiny toto právo pozbyl a takto byl majetek chráněn před německými úřady.

3. Majetkové posuzování německých členů smíšené rodiny alespoň takovým způsobem, jakým jsou posuzováni antifašisté.¹⁴⁶

Rada ONV Ústí nad Labem v reakci na požadavky petice jednohlasně rozhodla vyjmout německé muže českých žen z opatření proti Němcům a poskytnout jim české potravinové lístky. Bylo jim přiznáno právo nenosit bílou pásku, zúčastnit se českého kulturního dění a pro příště jim nestrhávat z platu jako dosud 20% za předpokladu, že se naučí česky, přizpůsobí se nynějším poměrům a na veřejnosti budou vystupovat jako Češi.¹⁴⁷ Postavení německých mužů ze smíšených manželství se tedy mělo posunout směrem ke zrovnoprávnění s Čechy nehledě na to, zda byl antifašistou či nikoliv. Přijaté rozhodnutí napomohlo ke konsolidaci postavení partnerů ze smíšených manželství.

Zajímavá je skutečnost, že po přijetí výše zmíněného rozhodnutí ve věci smíšených manželství rada ONV žádala zástupce tisku, aby občanům vysvětlili dosah opatření a stanovisko ONV podpořili. Domnívám se, že jde o ilustrativní příklad situace, kdy ve

¹⁴⁵ Ústavní dekret prezidenta republiky č. 33 ze dne 2.8.1945 o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské. Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, částka 17 ze dne 10.8.1945

¹⁴⁶ AMUL, ONV Ústí nad Labem 1945-1986, k. 62, inv. č. 220, Hraničáři – sdružení starousedlíků, projevy, manifestace (řešení smíšených manželství), 7. 4. 1946.

¹⁴⁷ Předěláváme Němce na Čechy? *Svobodné slovo Ústecka*, 21. 4. 1946.

společnosti podněcovaný nacionalismus a zjednodušený náhled na Němce podkopávaly snahu národních výborů postupovat v záležitostech Němců citlivě a udržovat klid mezi obyvateli.

Měl-li bych hodnotit postoj socialistických politických stran k otázce smíšených manželství na základě článků v místním tisku, zněl by můj závěr v tom smyslu, že ze všech tří socialistických stran zaujímalí nejmíflivější postoj sociální demokraté. V komunistickém Severu byly několikrát otištěny dopisy čtenářů, kteří tvrdili, že útlak, kterému byli po Mnichovu vystaveni Češi v pohraničí, nebyl tak velký, aby museli zradit svou vlast přihlášením se k německé národnosti,¹⁴⁸ či že Češi, kteří zůstali v pohraničí, nezahlili kvůli nátlaku vyvíjenému Němci, ale z touhy po zisku a židovském majetku.¹⁴⁹ Československé vlastenectví a tvrdý postoj vůči Němcům a příslušníkům smíšených manželství akcentuje i Svobodné slovo Ústecka, ovšem méně štvavou formou. Kupříkladu v reakci na rozhodnutí rady ONV Ústí nad Labem vyjmout německé muže českých žen z opatření proti Němcům autor jednoho článku píše, že by Češi měli být při výběru Němců, kteří v Československu mohou zůstat, opatrní. Že by si Češky měly volit, zda upřednostní manžela, nebo vlast a že by měly i ony nejdříve prokázat, zda se i během manželství vždy cítily být Češkami.¹⁵⁰ Smíflivější tón zaznívá z řádků sociálně demokratické Nové doby, kde se autoři několika článků příslušníků smíšených manželství zastávají.

Na přelomu války se antifašisté v místech, kde bylo málo českého obyvatelstva, zpočátku podíleli i na utváření nové správy. Byli členy a spolupracovníky revolučních národních výborů. Změnu přinesla směrnice ministerstva vnitra vydaná 19. května 1945, jež stanovila, že členy národních výborů se mohou stát pouze českoslovenští občané slovanské národnosti. Na základě této direktivy byli němečtí antifašisté při zakládání správních komisí zpravidla nahrazeni Čechy. Mezi německé antifašisty se řadili především předváleční členové komunistické a sociálně demokratické strany, a proto byla otázka jejich osudu spjata zvláště s těmito dvěma politickými stranami. Veřejné mínění však mezi německými antifašisty a ostatními Němci zpravidla nečinilo příliš velké rozdíly, a tak by podpora plného zrovnoprávnění antifašistů s občany československé národnosti pro obě strany znamenala ztrátu vlasteneckého renomé. V atmosféře rozjitřeného československého nacionalismu a nepřátelství vůči všem Němcům a při neznalosti češtiny se řada německých antifašistů rozhodla z Československa odejít. Jen malá část využila možnosti, kterou jim dal dekret č. 33/1945 Sb., zažádat si o československé občanství. Vedení KSČ s tímto řešením vyjádřilo souhlas a během léta 1945 ústřední výbory KSČ a KSN (Komunistická strana Německa)

¹⁴⁸ Čtenáři píší Severu. *Sever*. 26. 2. 1946, s. 3.

¹⁴⁹ Čtenáři píší Severu. *Sever*. 9. 4. 1946, s. 6.

¹⁵⁰ Předěláváme Němce na Čechy? *Svobodné slovo Ústecka*, 21. 4. 1946.

sjednaly zásady organizovaného přesídlení antifašistů-komunistů do Německa. V říjnu 1945 byly zahájeny jejich transporty do Saska. Na základě výnosu ministerstva vnitra ze dne 26. listopadu 1945 o vysídlení německých antifašistů do sovětské okupační zóny měly okresní sekretariáty KSČ a ČSSD ve spolupráci s veřejnými orgány zajišťovat přípravu k vystěhování. V roce 1945 odešlo 1019 německých antifašistů z ústeckého okresu do sovětského okupačního pásma v Německu. V roce 1946 je následovalo 1756 antifašistů-komunistů do sovětského okupačního pásma a 1552 antifašisté-sociální demokraté do amerického pásma.¹⁵¹

¹⁵¹ RADVANOVSKEÝ, Zdeněk: c. d., s. 80-87 a 144.

9. Znárodnění a pozemková reforma 1945 – 1946

Všechny politické strany se již při jednání o Košickém vládní programu shodly na rozšíření státního dohledu nad československým hospodářstvím. Tento dohled však nebyl konkretizován. V části programu, týkající se obnovy československého hospodářství, bylo lakonicky konstatováno, že na peněžní a úvěrový systém, klíčové průmyslové podniky a pojišťovnictví bude rozšířena státní kontrola. „*Program vysloveně neformuloval socialistické cíle, neuváděl ani znárodnění (s nímž komunistická strana nepochybně počítala)*“.¹⁵² Komunisté s prosazováním socialistických reforem postupovali opatrně. Obávali se, že příliš radikální kroky by je mohly posunout na levý pól politického spektra. Přejít k rozhodnějšímu prosazování vlastních představ formy státního dohledu nad ekonomikou jim však usnadnil postup odborů, které prostřednictvím delegací a rezolucí vyjadřovaly podporu znárodnění, a příprava znárodnovacích opatření sociálně demokratickým ministrem průmyslu Bohumilem Laušmanem.¹⁵³

Komunisté brzy společně se sociálními demokraty přišli s návrhy rozsáhlého znárodnění. Kolem těchto návrhů se mezi politickými stranami rozpoutal boj o majetek konfiskovaný nepřátelům Československa, o stanovení míry, do jaké má být znárodněn či převeden do soukromých rukou. V průběhu jednání o znárodnění se vyprofilovaly dva tábory prosazující různé koncepce znárodnění. Komunisté a zástupci odborového hnutí usilovali o vyvlastnění všech průmyslových podniků, naproti tomu nekomunistické strany, především národní socialisté, chtěli stanovit pro znárodnění určitou hranici, jež by umožnila ponechání části průmyslových podniků v soukromých rukou. Podepsáním znárodnovacích dekretů v říjnu 1945 nebyla názorová nejednotnost stran Národní fronty překonána. Stále totiž nebyla definitivně určena forma vlastnictví malých a středních podniků, jež byly konfiskovány na základě dekretu prezidenta republiky č. 108/1945 Sb.¹⁵⁴ Komunisté prosazovali připojení těchto průmyslových konfiskátů ke vznikajícím národním podnikům a přidělení živností osvědčeným národním správcům. „*Prosazení těchto požadavků bylo z pohledu komunistické strany nesmírně důležité pro pohraniční oblast jak z hlediska její rychlé hospodářské konsolidace, tak především pro další upevňování vlivu KSČ v nejširších vrstvách obyvatelstva, které do pohraničí přišlo a přicházelo.*“¹⁵⁵ Naproti tomu národní socialisté,

¹⁵² KALINOVÁ, Lenka: *Společenské proměny v čase socialistického experimentu. K sociálním dějinám v letech 1945-1969*. Praha, 2007, s. 54.

¹⁵³ KAPLAN, Karel, *Nekrvavá revoluce*. Praha, 1993, s. 42.

¹⁵⁴ Dekret prezidenta republiky č. 108 ze dne 25.10.1945 o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy. Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, částka 48 ze dne 30.10.1945.

¹⁵⁵ RADVANOVSKÝ, Zdeněk: c. d., s. 146-147.

lidovci i část sociálních demokratů usilovali o to, aby rovněž malé a střední podniky byly převedeny do soukromých rukou.

Konfiskace půdy nepřátel a zrádců republiky a její rozdělení mezi drobné zemědělce bylo jedním z bodů Košického vládního programu. Program určoval způsob provedení pozemkové reformy pouze rámcově. Určil formu dočasné správy konfiskované půdy prostřednictvím národních správců a její převod do tzv. Národního pozemkového fondu při ministerstvu zemědělství. Výměra parcel, do nichž bude půda rozdělena, a cena, za níž bude prodávána, však určeny nebyly. Tyto otázky se v budoucnu měly stát předmětem sporů politických stran.

Na provedení nacionalizace půdy Němců, zrádců a kolaborantů se vedení politických stran NF poměrně rychle dohodla. Názorovým střetům týkajícím se podoby pozemkové reformy se ale nevyhnula. Odlišnými představami se vyznačovali především představitelé ČSNS a KSČ. Komunisté prosazovali rozparcelování konfiskované půdy na třináctihektarové pozemky a jejich bezplatný přiděl. Národní socialisté naproti tomu odmítali poskytování půdy zdarma a z jejich hlediska neefektivní třináctihektarový přiděl navrhovali zvýšit na dvacetihektarový. Dekretem prezidenta republiky č. 12/1945 Sb.¹⁵⁶ byla maximální výměra parcel stanovena na 13 hektarů a propůjčení konfiskované půdy umožněno za úhradu.

Snaha komunistů posílit svou roli mezi maloročníky se dále projevila v prosazování zvýšení cen zemědělských výrobků a jejich odstupňování podle výměry půdy.

¹⁵⁶ Dekret prezidenta republiky č. 12 ze dne 21.6.1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa. Sbírnka zákonů a nařízení republiky Československé, částka 7 ze dne 23.6.1945.

10. Volební programy a předvolební kampaně stran NF

Program, se kterým šli komunisté v ústeckém politickém kraji do květnových voleb, byl připraven již v prosinci 1945. Programové body vycházely především z úkolů, jež stanovil již Košický vládní program a jež bylo třeba dořešit. Na ně pak navazovaly dílčí požadavky a sliby vznášené delegáty na předsjezdových konferencích, které reagovaly na specifické obtíže, s nimiž se obyvatelé této oblasti doposud potýkali.

Podobně jako národní socialisté a sociální demokraté žádali komunisté dokončení odsunu Němců. Slibovali založení nových dětských školek a jeslí, podporu rozvoje školství a přidělení konfiskované půdy, živností a domů do soukromých rukou. Požadovali připojení menších a středních průmyslových podniků k národním podnikům, sjednocení tělovýchovy zákonnou cestou, odstranění nedostatků v očistě veřejného života, prodloužení účinnosti dekretu o národní cti, zestátnění velkoobchodů, decentralizaci správy a pojetí župních národních výborů do nové ústavy republiky. Nabízeli definitivní vyřešení bytových problémů, které dlouhodobě tížily především bombardováním poškozené Ústí nad Labem. Ženám slibovali zlepšení jejich sociálního postavení zapojením do pracovního procesu. Vedle těchto programových bodů byla na předsjezdových konferencích vznesena řada dalších dílčích požadavků.

Komunistická předvolební kampaň začala v lednu 1946, řada připravených akcí se ale rozběhla až na přelomu února a března 1946. Od jejího počátku byla pořádána řada stranických konferencí, jež prostřednictvím přijatých rezolucí propagovaly program KSČ a zároveň demonstrovaly organizovanost a sílu strany. Sérii konferencí započaly konference delegátů ze závodů a obcí, na něž časově navázaly okresní a posléze krajské konference. Vyvrcholením se stal VIII. sjezd KSČ.

Během předvolební kampaně komunisté využili celou škálu forem stranické agitace. Kromě běžných způsobů, kam lze zařadit vylepování plakátů, agitaci v tisku, veřejné projevy, konference zájmových skupin (zemědělci, lékaři, živnostníci) atd., komunisté organizovali řadu specifických akcí. Vysílali pracovní brigády za účelem odklizení trosk po bombardování, pomoci rolníkům, dolování, úklidu veřejných zařízení. Dobrovolné švadlenské kroužky příslušnic KSČ jezdily do vesnic, kde venkovanům spravovaly staré oblečení a šily nové.¹⁵⁷

Na upevnění pozic komunistů mezi obyvateli Ústecka měl vliv zvláště jejich postoj k národním správcům. Část konfiskovaného majetku sice již byla v roce 1945 znárodněna, ale

¹⁵⁷ Pracovní brigády žen KSČ na venkově. *Sever*. 22. 5. 1946, s. 6.

osud velké části podniků ještě nebyl rozhodnut. Národní správci tak byli ponecháni v nejistotě, zda spravovaný majetek získají, či nikoli. Komunisté si tuto skutečnost velmi dobře uvědomovali a využili ji, když v rámci předvolební kampaně vznesli požadavek urychleného převedení drobných a středních majetkových podstat, především obchodů, živností a rodinných domků, národním správcům, kteří úspěšně prošli revizí, bez přidělovacího řízení přímým prodejem.¹⁵⁸ Odmítnutí navrhovaného postupu ostatními politickými stranami s odůvodněním, že protirečí znění dekretu č. 108/1945 Sb., který určuje předání konfiskovaného majetku prostřednictvím přidělového řízení, komunisté využili k očerňování ostatních politických stran a prezentování sebe sama jako jediného obhájce zájmů národních správců. V průběhu volební kampaně živnostenské odbory orgánů KSČ v pohraničních městech rovněž uspořádaly sérii shromáždění národních správců. Na nich komunističtí funkcionáři posluchačům oznámili ztroskotání iniciativy KSČ na odporu ostatních stran a s národními správci poté jednali o údajných škodách, jež způsobilo oddalované předání konfiskovaného majetku do rukou soukromníků. Závěrem těchto schůzí účastníci přijali rezoluce žádající urychlení přidělu, které zaslali vládě, Osídlovacímu úřadu a ústředí politických stran.¹⁵⁹ V rámci úsilí o získání podpory živnostníků byla v Ústí nad Labem 7. dubna uspořádána krajská a okresní konference živnostníků KSČ, na nichž referenti zdůraznili úsilí KSČ o dosažení právní jistoty národních správců. Zájem strany o zlepšení postavení národních správců pak byl v obou případech proklamován volbou krajské a okresní živnostenské komise KSČ a zřízením poradny pro živnostníky.¹⁶⁰

Na Ústecku, jako koneckonců v celém pohraničí, byla situace v zemědělství ve srovnání s vnitrozemím odlišná. Ve vnitrozemí byl boj politických stran o venkovské voliče spjat se snahou ovládnout tradiční výspu agrárníků, kteří byli po válce, podobně jako jiné prvorepublikové pravicové strany, zrušeni. Avšak čeští osídlenci, hospodařící v pohraničí na poli, povětšinou nepatřili k tradičním stoupcům pravicových stran. Podobně jako ostatní národní správci pocházeli z nižších společenských vrstev a pokud se již dříve živili zemědělstvím, patřili k zemědělským dělníkům, domkářům či menším rolníkům, jež inklinovali k levicovým stranám. Svým odchodem do pohraničí sledovali zisk kvalitnější půdy, většího výměru, než měli dosud, nebo prostě jen plochy, kde by si mohli hospodařit na svém. Lepší výchozí pozice pro získání jejich podpory měli komunisté. Obsadili post ministra zemědělství, centrální úřady usměrňující konfiskaci a přiděl půdy a zajistili si silné pozice

¹⁵⁸ RADVANOVSÝ, Zdeněk: c. d. s. 155.

¹⁵⁹ Národní správci žádají přiděl živností. *Sever*. 7. 5. 1946, s. 4; Národní správci, mluví se o vás! *Sever*. 22. 5. 1946, s. 3.

¹⁶⁰ Národní správci v Ústí s KSČ. *Sever*. 16. 4. 1946, s. 6.

v rolnických komisích, které vypracovávaly přidělové plány konfiskované půdy, jež v poslední instanci schvalovalo ministerstvo zemědělství. Podobný postup komunistů lze vysledovat i v ústeckém okrese. Při ustavování správních orgánů na Ústecku komunisté prosadili své zástupce na místa předsedy zemědělské komise okresního i místního národního výboru Ústí n. L. I v čele okresní rolnické komise stál v březnu 1946 představitel KSČ. Ve stranickém tisku dávali komunisté svůj zájem o zemědělce najevo poskytováním prostoru jejich stížnostem. Svou podporu jim například vyjádřili sérií článků, jež vyšla v krajském orgánu KSČ v průběhu ledna a února 1946, kde byl podroben kritice rozdíl mezi výkupními a prodejními cenami zemědělské a živočišné produkce. Autoři v souladu s programem strany hledali vinu v přebujelém úředním aparátu a v nenasytnosti velkoobchodníků.¹⁶¹

V lednu 1946 komunisté započali agitaci mezi zemědělci formou rozdávání půdních dekretů. Podle názoru ministerstva zemědělství byla přidělením dekretu rolníkovi předána půda, kterou doposud spravoval, do soukromého vlastnictví. Ostatní politické strany ovšem předávání dekretů napadly jako předvolební agitaci. Poukazovaly především na fakt, že na základě těchto dekretů nelze půdu zapsat jako vlastnictví obdarovaných do pozemkových knih.¹⁶² Komunisté kritiku na adresu dekretů odmítali a v Severu ji označili za zlehčování autority lidově demokratické republiky z agitačně-stranických důvodů.¹⁶³

Na Ústecku proběhla slavnost u příležitosti prvního odevzdání Němcům zkonfiskované půdy do soukromého vlastnictví českých zemědělců 6. ledna 1946 v obci Březí.¹⁶⁴ 22. dubna se uskutečnila další velká slavnost ve Stadicích a 30. dubna bylo slavnostním předáním posledních dekretů ve Strážkách předávání dekretů v ústeckém okrese ukončeno. Na Ústecku bylo do té doby předáno celkem 1396 dekretů.¹⁶⁵ U jejich předávání byli zpravidla přítomni představitelé KSČ - ing. Jiří Kořátko, sekční šéf ministerstva zemědělství zastupující ministra Ďuriše a předsedkyně ONV Marie Vobecká.

Počátkem dubna začali komunisté na podporu svého zemědělského programu vysílat na venkov pracovní brigády, aby zde spravovaly zemědělské nářadí a stroje. Sestavovány byly ze zaměstnanců průmyslových podniků či dílen. Ostatními politickými stranami byla tato forma pomoci kritizována jako „levná“ forma agitace. A to i ve smyslu finančním. V tomto ohledu bylo poukazováno na mrhání benzinem a nedovolené užívání nářadí a spotřebního materiálu znárodněných podniků. Komunisté se bránili, že nejde o formu agitace, že organizováním

¹⁶¹ Proč tak značné rozdíly mezi výkupními a prodejními cenami zemědělských výrobků? *Sever*. 22. 1. 1946, s. 3; Kdo zdražuje ceny masa. *Sever*. 5. 2. 1946, s. 2; Proč jsou u nás tak vysoké ceny? *Sever*. 12. 2. 1946, s. 2.

¹⁶² Dekrety na Litoměřicku. *Nová doba*. 17. 5. 1946, s. 4.

¹⁶³ Platí dekrety nebo neplatí? *Sever*. 2. 5. 1946, s. 1.

¹⁶⁴ Pohraniční půda rolníkům. *Sever*. 7. 1. 1946, s. 1.

¹⁶⁵ Předávání půdy do vlastnictví zakončeno na Ústecku. *Sever*. 7. 5. 1946, s. 4.

brigád přispívají k budování republiky i k jednotě národa, neboť dochází ke sblížení dělníků a rolníků. „*Hospodářský efekt akce byl minimální, politicky však velký.*“¹⁶⁶

Komunistická agitace měla mezi národními správci zemědělské půdy úspěch především pro svou konkrétnost – jasně vymezené úkoly, brigády na pomoc zemědělcům, vyjádření ochrany zájmů maloroelníků předáním hmatatelných dekretů. Ve srovnání s komunistickým zemědělským programem byl akční program jejich největšího volebního rivala, národních socialistů, v řadě bodů abstraktní a doprovodná agitace se víceméně omezovala na stránky v tisku a veřejné projevy. Z programu národních socialistů pro ilustraci uvádím např. podporu výběru uchazečů o konfiskovanou půdu na základě věcných hledisek, podporu scelování půdy, zajištění, aby zemědělská půda zůstala v rukou výkonných zemědělců, podporu družstevnictví.¹⁶⁷

S vyvrcholením volební kampaně v květnových dnech se stranická agitace KSČ pod rouškou úsilí o očistění lidosprávy zvrhla v osobní útoky na představitele národních socialistů. Místopředseda ONV Jan Nevečeřal a člen okresní odvolací komise JUDr. Čestmír Štrejl byli obviněni, že, přestože oběma bylo údajně odejmuto osvědčení o národní spolehlivosti, vykonávají zodpovědné funkce. Člen zemědělského referátu František Firuněk byl pro změnu označen za kolaboranta, bývalého agrárníka a zbytkového statkáře.¹⁶⁸ Kritika se nevyhnula ani lidovcům. Jejich představitel Karel Pelc byl slovně napaden, že vykonává funkci tajemníka strany v Ústí nad Labem, přestože prý v minulosti žádal o poskytnutí německé státní příslušnosti.

Národní socialisté se v kampani stavěli za bezpodmínečné vystěhování Němců, včetně antifasistů. Podporovali družstevnictví, ale odmítali jednostranné zvýhodňování družstevního podnikání. Hlásili se k socializaci a znárodnění průmyslu, do jehož čela žádali umístění odborníků. Propagovali ochranu drobných řemeslníků a živnostníků, jejichž podnikavost chtěli zvýšit poskytnutím lehce dosažitelných úvěrů. Zemědělský program národních socialistů jsem již nastínil v předchozí podkapitole, proto se k němu již nebudu vracet. Ve veřejných projevech národně socialistických funkcionářů vedle programových bodů zazněla na adresu komunistů také slova odporu k totalistickým metodám. Byla především dávaná do souvislosti s děním v továrnách, kde údajně závodní rady ovládané komunisty překračovaly své pravomoci a zkoumaly politickou příslušnost svých zaměstnanců a žadatelů o práci.

¹⁶⁶ KAPLAN, Karel: *Nekrvavá revoluce*. Praha, 1993, s. 60.

¹⁶⁷ HARNA, Josef (ed.): *Politické programy českého národního socialismu*. Praha, 1998, s. 228-229.

¹⁶⁸ Volby rozhodnou také o očistě. *Sever*. 2. 5. 1946, s. 4; Pravda o panu kandidátu Firuněkovi. *Sever*. 22. 5. 1946, s. 3.

Několik dní před uskutečněním voleb Svobodné slovo Ústecka v odpovědi na osobní výpady ze strany KSČ otisklo článek, v němž vystavilo kritice nejmenované zástupce této strany v národních výborech. Podle slov autora článku bylo pět předsedů MNV či MSK (místní správní komise) na Ústecku trestně stíháno pro svou nezákonnou činnost. Z tohoto článku je zajímavá hlavně zmínka o jistém místopředsedovi MNV Ústí n. L. za KSČ, „*kteřý byl udán vlastní manželkou pro spolupráci s gestapem a pro členství v SA oddílech...*“.¹⁶⁹ Tyto a další pisatelova slova o tvrzení KSČ, že celá aféra byla vyřešena ve spolupráci s SNB, nepřímo dokládají, že oním neznámým byl zřejmě míněn Emil Homér.

Určitou dvojakostí se vyznačovala předvolební kampaň ČSSD. V reakci na opakovaná prohlášení národních socialistů a obavy některých občanů, že jsou pouhou filiálkou komunistů a po volbách se s nimi sloučí, snažili se sociální demokraté vůči komunistům vymezit. V tomto smyslu odsuzovali výstřelky jednotlivých komunistů a prezentovali sebe sama jako smířlivý střed mezi levicí a pravicí. Zároveň se hlásili ke spolupráci se všemi stranami NF a zvláště se přimykali ke komunistům. V proslovu proneseném v Ervěnicích na Teplicku popsal ministr Bohumil Laušman pozici sociálních demokratů v NF slovy: „...*chceme důsledně provádět politiku národní fronty, ale zachováváme přitom svou naprostou neodvislost a samostatnost ... prohlašujeme zároveň, že se nikým nenecháme odradit od spolupráce s komunisty – ani těmi soudruhy z jejich řad, kteří tu a tam uplatňují metody, které jsou v naprostém rozporu s linií vedení KSČ*“.¹⁷⁰

Sociální demokraté podporovali odsun Němců s výjimkou antifašistů a členů smíšených rodin, mechanizaci venkova v pohraničí, odstranění zbytečných meziobchodů, žádali provedení dislokace průmyslu takovým způsobem, aby nebylo ochromeno průmyslové pohraničí. Některé požadavky sociálních demokratů se shodovaly s komunistickými a částečně vyplývaly ze závazků socialistického bloku: sjednocení tělovýchovy, rychlé převedení živností, obchodů a zemědělské půdy v pohraničí do soukromého vlastnictví a očištění lidosprávy v pohraničí. Z partnerů v NF sociální demokraté kritizovali národní socialisty za vystoupení ze SČM a šíření tvrzení o blízkém sloučení ČSSD a KSČ. Kritickými slovy častovali rovněž komunisty za agresivní předvolební agitaci.

Lidovci do voleb vstoupili s programem podpory průmyslového podnikání, podpory stavební obnovy a řešení bytové krize za vzájemné pomoci všech politických stran. Jejich předvolební kampaň na Ústecku však v porovnání s aktivitou ostatních politických stran nedosáhla výraznějšího ohlasu.

¹⁶⁹ Poctivci půjdou proti nepoctivým lidem. *Svobodné slovo Ústecka*. 24.5.1946.

¹⁷⁰ S. Laušman na konferenci v Ervěnicích. *Nová doba*. 8. 2. 1946, s. 1.

11. Květnové volby 1946

Volby do ÚNS byly vypsány na 26. května 1946. V celorepublikovém měřítku získali komunisté 38 % hlasů, ČSNS 18,3 % , ČSL 15,6 % a ČSSD 12 %. V ústeckém volebním okrese se voleb zúčastnili 42 532 voliči. Jejich hlasy rozhodly o výrazném vítězství komunistů. KSCŽ získala 55 % hlasů (23 338 hlasů), ČSSD 20,3 % (8 635 hlasů), ČSNS 19,4 % (8 218 hlasů) a ČSL 4,7 % (2 011 hlasů). Komunisté obdrželi nadpoloviční většinu hlasů ve všech okresech ústeckého volebního kraje s výjimkou okresu Teplice-Šanov, kde jim vyjádřilo podporu jen 46 % voličů.¹⁷¹

Z volebních výsledků lze odvodit hned několik poznatků. Nadpoloviční většina hlasů zajistila komunistům mocenský monopol v samosprávě ústeckého okresu i města Ústí nad Labem. Oproti celostátním výsledkům měli na Ústecku silné postavení sociální demokraté, kteří se v počtu hlasů posunuli na druhé místo. Naopak velmi slabé postavení charakterizovalo lidovce. Poměr hlasů získaných národními socialisty se v poměru k celostátnímu výsledku ukázal být mírně nadprůměrný.

Komunisté ve volbách zvítězili v 87 obcích z 88 obcí na Ústecku. Jen v obci Strádov zvítězili sociální demokraté. V obci Mnichov komunisté získali 100% hlasů, tedy důvěru všech 58 voličů. Podobná čísla lze najít i v jiných obcích, kupříkladu v Lysé pro komunisty nehlasoval jen jeden volič z celkového počtu 42 zúčastněných.

Jak se k výsledkům voleb stavěli představitelé politických stran? Jak je patrné z tisku, komunisté pohlíželi na konec parity v národních výborech, kde „...lidová, či nár. socialistická strana uplatňovala...rovnoměrné zastoupení, ač za ní stál zcela malý počet, ne-li zlomek, z obyvatelstva obce“,¹⁷² s pocitem zadostiučinění.

Sociální demokraté byli s výsledky voleb velmi nespokojeni. Nižší složky strany nejčastěji reagovaly kritikou bezvýhradné spolupráce s KSCŽ a žádostmi o odstoupení Zdeňka Fierlingera, jakožto představitele této politiky, z čela strany.¹⁷³ Pokud s podobnými požadavky přicházeli i funkcionáři ČSSD v ústeckém okrese a kraji, byly pravděpodobně drženy pod pokličkou a vyjadřovány interní cestou, protože se na stránkách krajského orgánu neobjevily.

Hlubší a v porovnání s ostatními méně emotivní zamyšlení nad výsledky voleb na stránkách Nové doby prezentoval Dr. Kadlec. Ten mezi zdroje volebního neúspěchu zařadil

¹⁷¹ Jde o obecný trend, který se projevil i v dalších lázeňských městech a jejich okresech v pohraničí, jmenovitě v Karlových Varech, Mariánských lázních a Jáchymově.

¹⁷² Severočeské pohraničí ve volbách. *Sever.* 4. 6. 1946, s. 1.

¹⁷³ KAPLAN, Karel: *Pět kapitol o únoru*. Brno 1997, s. 173.

pozdní organizování strany, v důsledku čehož „mnozí sociální demokraté byli již organizováni u komunistů, když se náš stranický aparát začal teprve rozbíhat“, velkou podobnost politické linie strany s programem KSČ a nedostatečné odsouzení častých výstřelků či pohrůzek neukázněných představitelů KSČ, k němuž měla strana vzhledem k demokratickým zásadám, jež prosazuje, přistoupit.¹⁷⁴ Po volbách sociální demokraté výrazněji než dříve vystupovali samostatně a vymezovali se na jedné straně vůči komunistům a na straně druhé vůči národním socialistům.

Národní socialisté byli výsledkem voleb zklamáni podobně jako sociální demokraté. Vítězství komunistů považovali především za důsledek poválečné revoluční situace a agitačního využívání vládního programu. Mezi úkoly, jež si ústřední výbor ČSNS vytyčil na základě volebního neúspěchu, patřilo rozšíření počtu členů, uplatnění síly druhé největší strany v mocenských a řídicích institucích a působení jako hlavní síla proti komunistickému úsilí o monopol moci.¹⁷⁵ Vzhledem k mocenským poměrům v ústecké samosprávě bylo uplatnění druhého bodu na Ústecku téměř nemožné. Plnění prvního bodu odráží články ve Svobodném slově Ústecka, kde se ve srovnání s předvolebním obdobím objevuje větší množství zmínek o zakládání a schůzích výborů strany. Podněcování práce v dobrovolných brigádách a na plnění dvouletky lze interpretovat jako snahu o získání nových členů. Proti úsilí komunistů o dosažení mocenského monopolu národní socialisté působili tištěním článků kritizujících poměry v národních výborech na Ústecku a zneužívání úřední moci některými zástupci KSČ v orgánech samosprávy.

U lidovců po volbách propukla vnitrostranická krize, v níž se vyhrtily spory mezi skupinou kolem poslankyně Heleny Koželuhové, která žádala posunutí strany doprava a aktivní protikomunistickou politiku, a stoupenci Jana Šrámka.¹⁷⁶ Ohlas těchto střetů v ústeckém okrese potažmo kraji ale nejsem schopen dokumentovat. V chování jejich zástupců v ústeckém okresním a místním národním výboru lze vysledovat pouze úzkou spolupráci s představiteli národních socialistů. Vzhledem k dlouhotrvajícím obtížím s vytvářením organizační sítě ústečtí představitelé lidovců těžko mohli doufat v dosažení volebního úspěchu, a tak u nich nepředpokládám stejnou míru zklamání, jaká se objevila u sociálních demokratů.

¹⁷⁴ Proč jsme nevyhráli? *Nová doba*. 7. 6. 1946, s. 2.

¹⁷⁵ KAPLAN, Karel: c. d., 1997, s. 181.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 168-169.

12. Povolební změny ve složení okresní a místní samosprávy

Vliv voleb do ÚNS se neomezoval pouze na obsazení poslaneckých míst v ústavodárném Národním shromáždění. Podle vládního nařízení č. 120/1946 Sb.¹⁷⁷ a směrnice ministerstva vnitra z 6. června 1946 č. B-2541-6/6-46-II/2 bylo uskutečněno ustavení obnovených národních výborů.

Schůze obnoveného pléna ONV se sešla 3. července. Bez námitek bylo přijato rozdělení 36 mandátů provedené okresním volebním výborem. Mandáty byly rozděleny následovně: KSČ 20 mandátů, ČSSD 7 mandátů, ČSNS 7 mandátů, ČSL 2 mandáty. Na základě směrnic ministerstva vnitra byla zřízena volební komise. Poté bylo vyhlášeno sdružení stran ČSSD, ČSNS a ČSL. Toto sdružení pak uplatnilo nárok na místo prvního místopředsedy. Když komunisté prohlásili, že se tímto sdružení stran vyloučilo z volby dalších členů předsednictva, vystoupili s nesouhlasem zástupci ČSSD a ČSL, kteří požadovali právo volby prvního i třetího místopředsedy. Po hádce, týkající se výkladu příslušných směrnic ministerstva vnitra, komunisté provedli volbu druhého a třetího místopředsedy sami. Návrh sociálně demokratického zástupce ing. Hoška, aby se prvním místopředsedou stal člen ČSSD a třetím člen ČSNS, byl většinou hlasů zamítnut. Komunisté jednomyslně zvolili předsedkyní Marii Vobeckou, druhým místopředsedou Dr. Prchala a třetím Antonína Týce. Sdružení stran zvolilo prvním náměstkem sociálního demokrata Aloise Jůzu. Ještě téhož roku ale došlo ke změně a komunista Antonín Týc byl v předsednictvu ONV nahrazen národním socialistou Janem Loučkou. Převahu si však komunisté v předsednictvu udrželi, protože při vyrovnaném hlasování rozhodoval hlas předsedy.

Následně proběhly volby dalších osmi členů rady - její stranický profil vypadal následovně: 7 komunistů, 1 lidovec, 2 sociální demokraté a 2 národní socialisté. Komunisté tímto měli při rozhodování rady zajištěnou výraznou převahu. Z dvanácti komisí, odhlasovaných na schůzi, komunisté obsadili sedm a sdružené strany pět. Jak je z přílohy č. 3 patrné, řada důležitých komisí byla sdružena. Představitelé KSČ si tak zřejmě chtěli zajistit jejich vedení.¹⁷⁸

Schůze obnoveného pléna MNV se sešla 3. července 1946. Rozdělení 48 mandátů nově ustaveného MNV bylo přijato v této podobě: KSČ 26 mandátů, ČSSD 10 mandátů, ČSNS 10 mandátů, ČSL 2 mandáty. Při volbě předsednictva a rady MNV jako opora komunistů nadále

¹⁷⁷ Vládní nařízení č. 120/1946 Sb. o obnovení národních výborů na podkladě výsledku voleb do ústavodárného Národního shromáždění. In: *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*, 27. 5. 1946.

¹⁷⁸ AMUL, ONV Ústí nad Labem 1945-1986, k. 1, inv. č. 1, zápis ze schůze pléna ONV, 3. 7. 1946.

působili sociální demokraté. Národní socialisté vytvořili sdružení s lidovci a nárokovali si post druhého náměstka. Tím ztratili možnost podílet se na volbě předsedy a dalších dvou náměstků. Předsedou MNV byl zástupci KSC a ČSSD jednomyslně zvolen komunista Ladislav Dušek. Prvním náměstkem byl jednomyslně zvolen sociální demokrat Josef Krkoška a třetí náměstkyní komunistka Cecílie Richtrová. Druhým námětkem zvolilo sdružení ČSL a ČSNS národního socialistu Josefa Vondru. Po uskutečnění volby členů do rady MNV, vypadalo rozložení moci v tomto orgánu následovně: 9 komunistů, 3 sociální demokraté a 4 členové sdružení stran. Při volbě předsedů komisí sdružené strany vystoupily s nárokem na obsazení městských podniků, osvětové komise, osídlovací komise, stavební komise, správy hřbitovů a krematorií a správy škol. Zástupci KSC a ČSSD ale jednomyslně hlasovali proti a prosadili pro KSC zisk komisí bezpečnostní, personální, sociálně-zdravotní, osvětové, stavební, osídlovací, živnostensko-obchodní, hospodářské, městských podniků a správy národního majetku. Stejně tak bylo 33 hlasy rozhodnuto o přidělení správy zahrad a dvorů, správy městských lázní, zemědělské komise a zásobovací komise sociálním demokratům. Sdružené strany národních socialistů a lidovců přijaly zbylé komise až na komisi finanční. S odůvodněním, že si na její vedení netroufají, ji nabídly vítězné straně, která ji do správy přijala. Sdružené strany tak svými zástupci obsadily komise jateční, evakuační, správu škol a správu hřbitovů a krematorií.¹⁷⁹

V porovnání se situací v ONV, kde všechny tři nekomunistické strany vytvořily sdružení stran, se dohoda ČSSD a KSC při rozdělování komisí v MNV jeví jako zvláštnost. Příčinu poodhaluje prohlášení otištěné v *Nové době*. Sociálně demokratičtí zástupci v ONV jeho prostřednictvím protestovali proti postupu při rozdělování komisí, kdy jim představitel KSC odmítli přenechat alespoň některou z komisí, již žádali.¹⁸⁰ Sociální demokraté se tedy začlenili do sdružení stran teprve po ztroskotání jednání s komunisty. Jejich úsilí o dohodu s komunisty je nutno hodnotit v kontextu politiky spolupráce všech stran Národní fronty, kterou ČSSD razila. V souvislosti s ní odmítala přijmout roli protikomunistické strany.

Rozdělení referátů v ONV a MNV Ústí nad Labem mezi politické strany se do února 1948 nezměnilo. Poměrně častým úkazem se však staly personální změny v řadách zástupců KSC v obou samosprávných orgánech. Jejich příčinou byla poměrně často nekompetentnost či trestní stíhání některých exponentů strany.

¹⁷⁹ KAISEROVÁ, Kristina – KAISER, Vladimír a kol.: c. d., s. 238.

¹⁸⁰ Prohlášení zástupců soc. dem. v ONV v Ústí n. L. *Nová doba*. 12. 7. 1946, s. 4.

13. Tzv. „Ústecká aféra s Buddhou“ a její vnitrostranické důsledky

Na přelomu září a října rozvířila poměry na Ústecku tzv. „Ústecká aféra s Buddhou“. Na jejím počátku stálo zatčení několika komunistických funkcionářů, kteří svou stranu zastupovali v orgánech lidové správy. 23. září byl Oblastní kriminální úřadovnou v Ústí nad Labem zatčen Josef Nápravník (KSČ),¹⁸¹ bývalý předseda okresní rolnické komise a zemědělského oddělení ONV Ústí nad Labem, pro zneužití moci úřední, podvody a zpronevěru státního majetku při správě firmy Storch. Funkce v ONV byl komunistickou stranou zbaven již v květnu 1946, kdy revizní orgány zjistily nepořádky v podniku nacházejícím se pod jeho národní správou.¹⁸² 26. září Nápravníka do vyšetřovací vazby následoval ředitel městských úřadů MNV v Ústí nad Labem JUDr. Václav Palán (KSČ) pro podezření ze zneužití moci úřední, svádění ke zneužití moci úřední, krádeže státního majetku, zpronevěry a drancování.¹⁸³ Téhož dne byl zatčen rovněž bývalý člen OSK v Ústí nad Labem Josef Stočes (KSČ) pro podezření, že jako národní správce Schichtovy vily odcizil z majetku jemu svěřeného cenné předměty. Na základě svědeckých výpovědí a dalšího vyšetřování vyšlo najevo, že krom krádeží v Schichtově vile Stočes větší množství obrazů zde odcizených přemaloval, jména autorů vymazal, podepsal je svým jménem a dále je prodával, daroval či vyměňoval. Také bylo zjištěno, že v době okupace žádal o německou státní příslušnost, roku 1939 vstoupil do německého Kolonienbundu a coby místopředseda ústecké pobočky Svazu osvobozených politických vězňů (SOPV) se za politického vězně vydával neprávem, jelikož v době okupace nebyl stíhán pro politickou činnost, nýbrž „pro čachrování s přídatkovými potravinovými lístky a snad pro zlehčující výroky o německé branné moci“.¹⁸⁴

¹⁸¹ Rozkradený majetek milionářů. *Svobodné slovo Ústecka*. 11. 10. 1946; Kdo je všechno vyšetřován v Ústí. *Krušnohorské slovo*. 18. 10. 1946, s. 3.

¹⁸² Šmelinář – zemědělským referentem. *Krušnohorské slovo*. 14. 5. 1946, s. 5

¹⁸³ AMUL, OS Ústí nad Labem 1850-1985, k. 109, T VII 184/49, zpráva OblKÚ o zatčení, 30. 9. 1946. Václav Palán byl 27. června 1949 okresním soudem v Ústí nad Labem odsouzen za krádež svršků, nalezených v úkrytu u svého bytu v přibližné hodnotě 50 000 Kčs, a za zpronevěru svršků ze skladiště MNV k trestu těžkého žaláře na 15 měsíců. Částečně byl obžaloby zproštěn viny na základě amnestie z 19. 6. 1948, a to v případě předmětů, jež mu byly vydány ze skladů MNV, ONV a které nabyl od Josefa Stočese, aniž je přihlásil u Fondu národní obnovy (FNO). Po odvolání obou stran a na základě zásahu Nejvyššího soudu krajský soud v Ústí nad Labem 19. dubna 1951 rozsudek okresního soudu v Ústí nad Labem potvrdil. AMUL, OS Ústí nad Labem 1850-1985, k. 109, T IX 89/49.

¹⁸⁴ AMUL, OS Ústí nad Labem 1850-1985, k. 97, T VII 184/49, Zpráva OblKÚ v Ústí nad Labem, 28. 11. 1946. 30. srpna 1950 byl Josef Stočes okresním soudem v Ústí nad Labem odsouzen za odcizení předmětů z Schichtovy vily v úhrnné ceně 22 700 Kčs k 1 roku odnětí svobody nepodmíněně. Dle rozhodnutí prezidenta republiky z 19. 6. 1948 o udělení amnestie čl. 1 odst. 2 byl Stočesovi trest v plném rozsahu prominut. AMUL, OS Ústí nad Labem 1850-1985, k. 97, T VII 184/49, rozsudek okresního soudu v Ústí nad Labem, 30. 8. 1950.

O nepořádcích v evidenci konfiskovaného majetku, jež měly panovat na úřadu MNV v Ústí nad Labem, se v okrese mluvilo již delší dobu. Rovněž výstavní činnost Josefa Stočese neunikla všeobecné pozornosti a v časopisu Dnešek byla po propuknutí „Ústecké aféry“ znovu připomenuta.¹⁸⁵ Zatčení vysoce postavených funkcionářů KSČ přirozeně nalezlo širokou odezvu a podle zlaté sošky Buddha, kterou měl Václav Palán zcizit, dostala aféra rovněž přízvisko. Aféru hned zpočátku nafoukl překvapivě člen KSČ, bezpečnostní referent ONV Josef Klicpera, když v rozhlasovém vysílání vyčíslil hodnotu zcizeného majetku na 2 miliardy Kčs. Vyšetřování však brzy ukázalo, že se jedná o hodnoty v řádech desetitisíců až statisíců korun. Příležitost ke kritice si nenechala ujít především národně socialistická strana, jejíž tisk vyšetřovaným případům věnoval neustálou pozornost až do února následujícího roku. Situace samozřejmě vyvolala velký zájem ze strany veřejnosti i členstva, a to zvláště dělníků ze Severočeských tukových závodů jak dokládají slova zástupce podnikového a generálního ředitele Františka Tomse: „Desítkáři jsou stále obtěžováni dotazy po ústeckých aférách, případ Palána a Stočese velmi zhoršil situaci, strana k těmto věcem nezaujala dostatečné stanovisko.“¹⁸⁶

Komunisté s reakcí dlouho neotáleli. Okresní výbor strany Stočese a Palána vyloučil z KSČ a hned v nejbližším čísle Severu je strana odsoudila a veřejně se jich zřekla.¹⁸⁷ Zřejmě v souvislosti s aférou kolem zatčení výše jmenovaných osob a vykradení Schichtovy vily přikročil KV KSČ k personálním obměnám. První dotčenou osobou se stal Max Frič, který od května 1945 vykonával funkci organizačního tajemníka KV KSČ v Ústí nad Labem. V souvislosti s reorganizací sekretariátu krajského výboru po příchodu posil z ústředí strany byl v listopadu 1945 ve funkci nahrazen Josefem Pavlem a přesunut na post družstevního sekretáře.¹⁸⁸ Inspektoři z ústředí jej hodnotili sice jako poctivého a agilního soudruha, nicméně politicky i organizačně slabého s levicovými tendencemi: „Nazývá politiku vedoucích soudruhů krajského sekretariátu oportunní, ač se nijak neodchyluje od linie strany.“¹⁸⁹ Jak vyplývá z pozdějších událostí, neměl zřejmě z ostatními členy krajského

¹⁸⁵ „Tedy tento pan Stočes přivlastnil si bůhví kolik obrazů. Celou řadu jich pak signoval svým jménem a obrazy vstavoval na nedávné výstavě severočeských umělců! [3.-17. března 1946] Bylo návštěvníkům sice divno, v kolika manýrách slavný malíř vystupuje, ale prosím vás, na výstavě také exceloval teplický malíř...pan Berounský, jak se tento mistr jmenuje, prostě okopíroval pár koní s bavorským sedlákem, to mělo být české umění. Když mu ten bavorský jodler byl vytknut, řekl: Cožpak já mám čas jít do plenéru...tak jsem omaloval obraz (německého mistra), a pouze na voj jsem nedal tu lucernu...“ AMUL, ONV Ústí nad Labem 1945-1986, k. 10, inv. č. 42, prepis článku Michala Mareše v časopisu Dnešek ze dne 24. 10. 1946.

¹⁸⁶ NA, Innemann, a.j. 119, zápis ze zasedání předsednictva KV KSČ Ústí nad Labem, 9. 11. 1946.

¹⁸⁷ Nestrpíme zlatokopů ve svých řadách!. Sever. 8. 10. 1946, s. 5; Vyloučení. Sever. 8. 10. 1946, s. 5.

¹⁸⁸ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 41, a. j. 254, zápis ze zasedání krajského výboru KSČ Ústí nad Labem, 22. 11. 1945.

¹⁸⁹ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 44, a. j. 265, zpráva o zájezdu ÚV KSČ ve dnech 14. – 16. 1. 1946 – Ústí n. L.

výboru dobré vztahy. Příčiny mohly být osobní, zdá se však, že v pozadí stály především ony „levicové tendence“. S ohledem na pozdější události a Fričovu prvorepublikovou politickou činnost se domnívám, že nejpravděpodobnější vysvětlení vypadá následovně. Frič si jako předválečný komunista navykl na tehdejší způsob politické činnosti, který na sebe bral podobu pochodů, demonstrací, stávek a šíření tiskovin. Ve srovnání s poválečným období politická činnost neobnášela tolik administrativní práce a od činovníků strany se očekávala především schopnost mobilizovat masy k projevům odporu vůči politice státu, státoprávnímu uspořádání a ve 30. letech proti fašismu. V poválečném období však na sebe KSČ vzala roli budovatele nového socialistického Československa ve spolupráci s dalšími politickými uskupeními Národní fronty. Politika komunistické strany tak získala zcela jinou tvářnost. Její administrativní aparát se s ohledem na vlastní ambice i strmý vzestup počtu členů nebyvale rozrostl. Charakteristickými rysy úspěšného stranického funkcionáře se stala schopnost vést politická jednání a organizovat. Frič tedy neodpovídal modelu nového stranického funkcionáře, který měl mnohem blíže k úředníkovi než k politicky angažovanému dělníkovi. Coby „starý bolševik“ disponoval zřejmě v roce 1945 určitým sociálním kreditem a v době nouze o stranické činovníky se mu vzhledem k jeho zkušenostem snáze podařilo získat post v krajském sekretariátu a výboru. Nicméně po zatčení Stočese a Palána se zřejmě naskytl vhodná příležitost odsunout ho z krajského výboru. Možnou roli zde mohly sehrát i případné Fričovy osobní vazby k zatčeným, což by vysvětlovalo časovou souslednost obou událostí. Na zasedání předsednictva KV KSČ 4. října 1946 padl návrh, aby byl Max Frič pověřen funkcí krajského literárního důvěrníka dohlížejícího na akci Gottwaldových knihoven. Stal by se tak zaměstnancem nakladatelství Svoboda a krajský sekretariát KSČ by opustil, zatímco resorty hospodářství a družstevnictví, za něž nesl doposud zodpovědnost, by převzali přechodně do své kompetence jiní členové krajského sekretariátu. Frič protestoval, že akci by bylo možno rozdělit mezi instruktory a že jiní lidé mají na rozdíl od něj po jednom resortu, a tak by zodpovědnost za akci mohli převzít oni. Po delší diskusi bylo přistoupeno k hlasování a přes Fričovy námitky jednohlasně rozhodnuto navrhnout krajskému výboru strany jeho pověření funkcí krajského literárního důvěrníka.¹⁹⁰

Druhého dne, na zasedání krajského výboru KSČ, Frič své námitky zopakoval a otevřeně zahrotil vůči členům sekretariátu krajského výboru. Návrh předsednictva KV KSČ označil za intriku, za snahu zbavit se ho tím, že mu bude svěřena zodpovědnost za resort, s nímž nemá žádné zkušenosti a na jehož vedení pohoří. „Nesouhlasím s tímto určením a tuto práci nebudu dělat, protože družstevní hnutí je důležité. Vidím v tom záměry...Kdo poctivě

¹⁹⁰ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 41, a. j. 255, zápis z jednání předsednictva krajského výboru KSČ Ústí nad Labem, 4. 10. 1946.

pracuje ve straně, je odstavován a soudruzi, kteří si to dovedou obšlápnout a chodí na ústředí žalovat, ti to mají dobré...Zač stojí naše kádrová politika, když ze 70 000 lidí se nenajde jeden, který by Gottwaldovy knihovny zakládal. Vidím v tom určité záměry. Na krajském sekretariátě je otrávené ovzduší, 6 lidí rozhoduje o všem. Jsem volený funkcionář kraje. Mám materiál. Ptám se, proč odešli soudruzi Říha, proč je odstavený s. Berounský a proč odešla s. Brabcová. Jsem dělník a nemám obchodní schopnosti, je proto tato akce předem určena k tomu, aby zkrachovala, a to je záměrem, říct pak, že Frič neumí pracovat. Nebudu mlčet před členstvem. Navrhuji zvolit revizní komisi, vyžádat si o mně dobrozdání od družstevní komise, když ne, rezignuji na funkci družstevního tajemníka.“ S ohledem na vlastní nedůvěru vůči předsednictvu KV KSČ Frič rovněž navrhl, aby jednotlivé komise obsazoval přímo krajský výbor strany. Friče se zastal pouze Ladislav Ježek ze Schichtových závodů. Jeho vystoupení naopak odsoudila přítomná zástupkyně ústředního výboru KSČ Marie Švermová. Označila je za demagogické a nehodné člena krajského výboru. Výzvu, aby obsazování komisí prováděl přímo krajský výbor strany odmítla jako snahu vnést nedůvěru mezi krajský výbor a jeho předsednictvo. Poté byl návrh předsednictva krajského výboru na změnu kompetencí Maxe Friče schválen.¹⁹¹ Frič posléze opustil krajský výbor a odešel působit mezi dělnictvo. K jeho dalšímu počínání se vrátím později.

Napětí mezi členy KSČ v průběhu října udržovala tisková kampaň vedená nekomunistickými stranami proti zatčeným funkcionářům, komunistické straně a jmenovitě vůči Marii Vobecké (KSČ), předsedkyni ONV v Ústí nad Labem, o jejíž odvolání začal krajský výbor strany uvažovat. Atmosféru v tuto chvíli znovu rozdmýchal Václav Palán, který po svém zatčení poslal manželce z nemocnice krajského soudu v Litoměřicích dva motáky. V druhém z nich, který zachytila policie, instruoval svou ženu, jak má při vyšetřování vypovídat ohledně původu některých předmětů a které z nich má odklidit. Také měl v motáku jmenovat osoby, na které ví údajně různé věci. Policii sice později vysvětlil, že se tak vyjádřil v rozčilení a nemůže o dotčených osobách nic trestného říci, nicméně slova již byla vyřčena.¹⁹² Tyto informace udržela policie v diskrétnosti, nicméně další moták, který policie nezachytila, již pronikl mezi členy strany.

Člen KSČ, který se k motáku od „bývalého funkcionáře strany“ dostal jako první, odevzdal jej okresní kádrové komisi v Ústí nad Labem, jelikož do souvislosti s krádežemi v Schichtově vile v něm byl dán krajský politický tajemník Květoslav Innemann. Tato informace nicméně pronikla na veřejnost. Výbor závodní politické organizace KSČ

¹⁹¹ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 41, a. j. 254, zápis z jednání krajského výboru KSČ Ústí nad Labem, 5. 10. 1946.

¹⁹² AMUL, OS Ústí nad Labem 1850-1985, k. 109, T VII 184/49, zpráva ObIKÚ o zatčení, 30. 9. 1946.

v Severočeských tukových závodech, patrně nejpočetnější závodní organizace v ústeckém okrese, se proto na zasedání 5. listopadu 1946 rozhodl vzít věci do vlastních rukou. „Výbor závodní politické organizace pojednal o politické situaci, která se v poslední době vyvinula na našem okrese a v našem kraji. Dospěl k názoru, že byla způsobena nedostatečně politicky uvědoměným vedením kraje při řešení malých problémů. Tyto problémy se nyní nahromadily a jejich následkem je veřejná aféra kraje... Týká se to zejména zatýkání vysokých funkcionářů strany a jejich vyšetřování... Jediný způsob, jak dospěti tohoto ozdravení a jak čelití náporu propagandy proti KSČ, je výměna funkcionářů. Činíme proto vlastní návrh.“ V dopise adresovaném sekretariátu KV KSČ Ústí nad Labem a sekretariátu ÚV KSČ v Praze rozvinul výbor závodní organizace plán, podle něhož měl krajský politický tajemník Květoslav Innemann odejít na zdravotní dovolenou, přičemž by jej dočasně zastupoval Ladislav Ježek, krajský organizační tajemník Josef Pavel měl nastoupit na post předsedy ONV Ústí nad Labem namísto Marie Vobecké. „Je to bývalý španělský dobrovolník, velmi energický a bude si umět získat, jako předseda ONV respekt, který byl činností s. Vobecké ztracen.“ Předseda krajské kádrové komise Oskar Valeš měl zaujmout post politického sekretáře okresu Ústí nad Labem. Zároveň výbor závodní organizace KSČ navrhl, aby byla zrušena místa placených funkcionářů ve všech komisích kraje s cílem odstranit možnost rozhodování jednotlivců na úkor komisí jako kolektivu.¹⁹³

Dopis přirozeně na krajském výboru KSČ způsobil pobouření. Zodpovědnost za jeho sepsání a odeslání byla přičítána Ladislavu Ježkovi a Františku Tomsovi coby představitelům krajské organizace KSČ v Severočeských tukových závodech a na zasedání předsednictva KV KSČ 9. listopadu 1946 byli vyzýváni k vysvětlení a sebekritice. Členové předsednictva se ve svých reakcích soustředili na několik aspektů dopisu. Jak je patrné ze slov Květoslava Innemanna, porušovala závodní organizace svým jednáním demokratický centralismus ve straně: „O mně bude rozhodovat strana a ne závodní organizace fy Schicht. Necítím se tak slabým, abych svou práci nemohl zastávat... O mně se ale nejedná, podstatná věc je politická závadnost, protileniskost tohoto dopisu... Velká členská neuvědomělá masa udává v závod. org. tón.“ Někteří kladli dopis do souvislosti s vystoupením Maxe Friče a odsuzovali jeho sepsání jako projev levičáctví. Josef Pavel: „Obviňuji soudruha Friče a s. Ježka jako ideologické původce tohoto dopisu, mám k tomu doklady – jejich řeči v KV i v OV, byly to z větší části řeči destruktivní, které s. Ježek pronášel v OV v Ústí, a právě pro tento jeho postoj nemohl být dán ústecký okres stále do pořádku, poněvadž s. Ježek byl ústeckým krajským instruktorem.“ Oskar Valeš: „Ze strany s. Ježka se nejedná o konstruktivní kritiku.

¹⁹³ NA, Innemann, a. j. 124, dopis závodní politické organizace KSČ Severočeských tukových závodů, 5. 11. 1946.

Od té doby, co s. Frič odešel ze sekretariátu, začíná kampaň proti sekretariátu ze strany s. Ježka. S. Ježek je neupřímný. Na KV okamžitě se postavil za s. Friče a pak veškeré případy, které jsme slyšeli od s. Friče pocházeli od s. Ježka. Od té doby, co s. Frič na schůzi KV prohlásil, že půjde mezi lid, nejsou nahodilé všechny ty fámy, které běhají krajem. Je zde velké nebezpečí pro stranu. Soudruha Tomse stavím stranou, ale soudruha Ježka obviňuji z frakcionářství, z destruktivní práce, která chce zabít stranu.“ Černík: „Nehodnotil bych tuto záležitost jako osobní věc soudruhů Ježka a Friče. Je to vyložené politické levičáctví. Usilovnou prací jsme sekretariát vybuďovali a zrušit placené funkcionáře znamenalo by krok zpět.“ Ladislav Ježek i František Toms z původní obhajoby dopisu či jeho částí pod přívalem kritiky ustoupili a přislíbili nápravu. Citované příspěvky však poukazují, že z Františka Tomse byla vina z větší části brzy sejmuta a přesunuta na Ladislava Ježka. Předsednictvo se usneslo, že oběma jmenovaným ponechá prozatím veškeré funkce a situaci v závodní organizaci v Severočeských tukových závodech vyřeší návštěvou zástupců krajského sekretariátu.¹⁹⁴ Ježek i Toms později své členství v krajském výboru komunistické strany ztratili, když nebyli na III. krajské konferenci KSČ do nového krajského orgánu strany navrženi.

Jak již bylo řečeno, část kritiky za rozkrádání v orgánech lidosprávy se snesla i na hlavu Marie Vobecké. Záležitost jejího odvolání byla definitivně rozhodnuta na zasedání krajského výboru KSČ 9. listopadu 1946 ústy Květoslava Innemanna: „S. Vobecká je již delší dobu nemocná, její fyzická oslabenost se odráží na její práci. Nebyli jsme dost energičtí, abychom tuto změnu udělali již dříve, nechali jsme věcem volný průběh, dnes víme, že je bezpodmínečně nutné soudružku Vobeckou nahradit, poněvadž nemůže naprosto fyzicky zvládnout práci na okrese, záležitosti se jí vymykají z rukou, je úmyslně zavalována prací, ve které se utápí. Soudružka Vobecká měla celou dobu velkou důvěru k našim partnerům v NF, viděla v nich čestné spolupracovníky, ale tito ji zneužili...organizovali [sociální demokraté] šeptanou propagandu proti s. Vobecké. Čekali jsme od soudružky Vobecké prohlášení, které by toto vše zvirtlo, ale v důsledku nemoci nemohla využít velkých afér velkých zlodějin příslušníků jiných stran. Situace nás nutí, abychom dokázali svou sílu a tvrdost, soudružka Vobecká musí být nahrazena tvrdým a neohroženým člověkem, který bude umět s takovými lidmi jednat.“

¹⁹⁴ NA, Innemann, a. j. 119, zápis z jednání předsednictva KV KSČ v Ústí nad Labem, 9. 11. 1946.

14. Politický vývoj v okrese Ústí nad Labem 1946 – 1948

Ve volbách v roce 1946 získali komunisté přes 50 % hlasů, a tak pro ně bylo v následující době nejdůležitější udržet tuto převahu a vlastní organizaci posílit dosazením schopných příslušníků strany do důležitých funkcí. K naplnění tohoto úkolu sloužilo školení stranických kádrů v okresní a krajské politické škole, nábor členů a zakládání dalších stranických organizací. V lednu 1947 tuto snahu mimo jiné podnítila výzva ústředního výboru KSČ: dosáhnout v příštích volbách do NS (Národní shromáždění) 51%. Na jaře roku 1947 proběhlo přeregistrování členů KSČ s cílem zjistit jejich přesný počet. Výsledek ústeckého okresu platný k 31. březnu 1947 činil 11 435 členů.¹⁹⁵ Pro porovnání - ústečtí komunisté před volbami v roce 1946 odhadovali v tisku počet svých členů na 12 800. Vzhledem k pokračujícímu náboru a malé pravděpodobnosti výrazného úbytku členstva šlo tedy zřejmě o číslo nadhodnocené.

Výsledek voleb umožnil, aby komunisté rozhodovali o krocích ústecké okresní a místní samosprávy sami. K politickým střetům ale v obou orgánech docházelo sporadicky a spíše při vyhocení situace ve vládě a v parlamentu. Například v době sporů o milionářskou daň či v napjaté atmosféře panující od přelomu let 1947 a 1948. Při řešení problémů, jakými byly například nedostatek bytů, špatné zásobování, rozpočtový schodek apod. příslušníci různých politických stran spolupracovali. Rovněž k osobním výpadům zde docházelo málokdy. Nelze však říci, že by komunisté svého postavení nezneužívali. Dělo se tak, snad, při jmenování a přesouvání zaměstnanců v úřadech národních výborů, kdy komunisté na důležitější oddělení a do vyšších funkcí měli prosazovat příslušníky své strany.¹⁹⁶ Jedná se však o tvrzení Svobodného slova Ústecka, která prozatím nejsem schopen hodnověrně podložit archivním materiálem. Prokazatelně však komunisté svého postavení zneužívali v případech, kdy jménem celého národního výboru přijímali rezoluce na podporu svých požadavků ve vládě a v parlamentu. Například v únoru 1947 řada obcí na Ústecku přijala rezoluce vyjadřující souhlas s tzv. Ďurišovými dekrety, jež zaslala na ministerstvo zemědělství.¹⁹⁷ 9. září 1947 se rada ONV hlasy komunistů usnesla na poděkování vládě za příplatky k cenám zemědělských výrobků a doporučení jejich úhrady z prostředků milionářů a šmelinářů.¹⁹⁸ Obdobně byly jménem celého národního výboru v průběhu únorové krize přijaty rezoluce adresované prezidentu Benešovi a předsedovi vlády Gottwaldovi. Proti projednávání politických

¹⁹⁵ *ÚSTECKÝ kraj v práci a budování. Sborník krajského výboru KSČ. Ústí nad Labem 1947, s. 81.*

¹⁹⁶ *Vedoucí lidé bez kvalifikace. Svobodné slovo Ústecka. 26. 7. 1947; Dva příklady z posledních dní. Svobodné slovo Ústecka. 27. 7. 1947.*

¹⁹⁷ *Rolníci severočeského Polabí za Ďurišem. Sever. 11. 2. 1946, s. 3.*

¹⁹⁸ *AMUL, ONV Ústí nad Labem 1945-1986, k. 2, inv. č. 1, zápis ze schůze rady ONV, 9. 9. 1947.*

záležitostí národními výbory se zástupci nekomunistických stran nejčastěji bránili zdržením se hlasování či hlasováním proti komunistickému návrhu. Výjimečně odešli ze schůze orgánu.

Po volbách v roce 1946 došlo v agitaci komunistů k řadě změn. S blížícím se počátkem roku 1947 listy týdeníku *Sever* nejčastěji plnily články týkající se dvouletého hospodářského plánu. Jeho zdárné splnění lze považovat za středobod komunistické agitace v období do roku 1948. Z dalších otázek, jimž se ústečtí komunisté nejčastěji věnovali, lze jmenovat osídlovací příspěvek, urychlený přiděl konfiskátů a potírání šmeliny a černého obchodu. Požadavek odsunu Němců, který byl až na výjimky v roce 1946 dokončen, z komunistického tisku postupem času vymizel.

Z politických sporů, které nacházely na Ústecku ohlas, byl ten nejdůležitější veden o konfiskáty. Jelikož je tento problém komplexní, věnoval jsem mu samostatnou podkapitulu. Podobně jsem kvůli rozsahu do podkapitoly zařadil i text týkající se šmeliny a černého obchodu. K poskytnutí osídlovacího příspěvku se politické strany stavěly pozitivně. Po dílčích sporech týkajících se otázky, komu přísluší nárok na toto odškodnění, ústavodárné Národní shromáždění v prosinci 1946 udělení příspěvku uzákonilo. Odezvu měla na Ústecku i kampaň za přijetí tzv. Ďurišových zákonů. Vzhledem k průmyslovému charakteru Ústecka však její rozsah nebyl, kupříkladu v porovnání se sousedním litoměřickým okresem, příliš velký, a tak se mu nebudu více věnovat.

Otázka přidělu konfiskovaného majetku znepokojovala na Ústecku řadu obyvatel. Ačkoli se uplatnění zkráceného řízení při přidělu stalo součástí vládního programu, vytváření právních norem se bojem politických stran zpomalovalo.¹⁹⁹ Podobně jako před volbami komunisté nadále této netrpělivosti obyvatelstva agitačně využívali. Vyjadřovali soucítění s jejich stavem nejistoty a v přidělení konfiskátů spatřovali ukončení údajných národohospodářských škod a nutný předpoklad pro klid a konsolidaci pohraničí.

Ve věci konfiskovaných malých průmyslových a řemeslných podniků, obchodů, živností a rodinných domků komunisté podporovali urychlené přidělení do rukou soukromníků. Za jeho uvedení do praxe se v tisku velmi zasazovali a zdržování osnovy příslušného zákona v parlamentu označovali za nezodpovědné zahrávání si se zájmy osídlenců.²⁰⁰ S velkým nadšením bylo ústeckými občany 14. února přijato dlouho očekávané schválení zákona č. 31/1947 Sb.²⁰¹ Se zahájením přidělu konfiskátů ale bylo ještě třeba vyčkat do vypracování

¹⁹⁹ RADVANOVSKÝ, Zdeněk: c. d., s. 158.

²⁰⁰ Komunisté hájí zájmy osídlenců. *Sever*. 14. 1. 1947, s. 1-2.

²⁰¹ Zákon č. 31 ze dne 14.2.1947 o některých zásadách při rozdělování nepřátelského majetku, konfiskovaného podle dekretu prezidenta republiky ze dne 25.10.1945 č. 108 Sb. Sbíрка zákonů a nařízení republiky Československé, částka 16 ze dne 17.3.1947.

příslušných prováděcích nařízení. Přídělová řízení se tak rozběhla až po vydání vládních nařízení č. 106/1947 Sb.²⁰² ze dne 17. června a č. 163/1947 Sb.²⁰³ ze dne 2. září. V ústeckém okrese se nacházelo 1 110 objektů, které měly být na základě těchto norem přiděleny do vlastnictví. Část jich byla do února 1948 přidělena.²⁰⁴

Vedle jednání o udělení živností a domů do soukromých rukou se po volbách 1946 stala jablkem sváru otázka průmyslových konfiskátů. Šlo o průmyslové podniky pod národní správou, na něž se nevztahovaly znárodnovací dekrety z října 1945. Komunisté již od roku 1945 prosazovali zestátnění celého průmyslu bez účasti soukromníků. Na podkladě tohoto cíle odsuzovali národně socialistické návrhy, aby byla zahraničním firmám umožněna akciová účast v národních podnicích jako zaprodávání průmyslu cizáckému kapitálu, a ověsili je přídomy „protinárodní“ a „protisocialistické“.²⁰⁵ Ve snaze o připojení průmyslových konfiskátů tedy komunisté naráželi především na národní socialisty. Ti odmítali upřednostňování znárodněného sektoru ekonomiky a jeho posílení průmyslovými konfiskáty. Kritizovali pasivní ekonomickou bilanci národních podniků, z níž vinili jejich vedení, a vyjadřovali obavy z představy, že by měl stát schodky prodávajících podniků hradit z vlastních peněz. Na obranu svého stanoviska rovněž poukazovali na vládní prohlášení o ukončení znárodnovací akce a žádali klid pro konsolidaci situace v hospodářství. Proti jejich snaze o navrácení konfiskovaných podniků soukromým majitelům se zvedl odpor odborového hnutí, které na závodech vyvolalo řadu stávek a protestů. ÚRO (Ústřední rada odborů) se přiklonila ke koncepci KSČ a hrozila protiakcemi v případě, že nebude ostatními politickými stranami přijata. Počátkem roku 1947 s cílem tlačit na národní socialisty podnikly odbory řadu stávek. Konkrétně na Ústecku, ale rovněž i v dalších okresech pohraničí, přijali zaměstnanci řady průmyslových podniků rezoluce na podporu znárodnění průmyslových konfiskátů, které zaslali vládě.²⁰⁶ Vyhrocenou otázku průmyslových konfiskátů řešila na jednání od 15. do 18. března 1947 Národní fronta spolu se zástupci ÚRO. Zasedání vyústilo v dohodu, podle níž měla být část konfiskátů připojena k národním podnikům, zemím, okresům a obcím a zbytek podle vlastní povahy združstevněn, pronajat, zrušen, či převeden do soukromých rukou. V případě závodů, jež měly podle zákona o restituci přejít do rukou původního majitele, získala ÚRO právo vyjádřit se ke každému případu, a tak řízení o restituci ovlivnit. Kvůli slabému postavení národních socialistů ve státním aparátu se však

²⁰² Vládní nařízení č. 106 ze dne 17.6.1947 o přidělu drobných konfiskovaných živnostenských podniků. Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, částka 50 ze dne 1.7.1947.

²⁰³ Vládní nařízení č. 163 ze dne 2.9. 1947 o přidělu konfiskovaných rodinných domků. Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, částka 78 ze dne 1.10.1947.

²⁰⁴ RADVANOVSKEJ, Zdeněk: c. d., s. 158-159.

²⁰⁵ Budou z české práce těžit cizí kapitalisté? *Sever*. 25. 3. 1947, s. 1.

²⁰⁶ Nechceme zbytkové fabrikanty! *Sever*, 11. 3. 1947, s. 2.

komunistům s podporou sociálních demokratů a odborů navzdory dohodě podařilo předat národním podnikům téměř 4/5 všech průmyslových podniků, o něž projevil zájem. Břežnová dohoda sice politický boj o průmyslové konfiskáty neukončila, ale uklidnila vyhrcovanou situaci.²⁰⁷

S požadavkem očisty veřejného života vystoupili komunisté již v předvolební kampani a Ústecko jim skýtalo dobrou příležitost, aby předvedli uplatňování této zásady v praxi. Vysokou kriminalitou zdejší oblast zřejmě doplácela na chaotické poměry v poválečné době a na původ obyvatelstva, které se zde po válce usadilo. Vedle příležitosti získat konfiskovaný majetek se lidem nabízela řada jiných možností jak se obohatit, kupříkladu černým obchodem, předražováním, zatajováním zboží či krádežemi. Listy místního tisku rovněž zaplňovaly případy opilství a absentérství. Kritický stav hospodářství a velká sucha v létě 1947 navíc růstu kriminality dále napomohly. Vedle těchto problémů Ústecko právě v letních měsících roku 1947 trápily výpadky v zásobování potravinami, kdy do okresu přicházelo méně potravin, než mu příslušelo.²⁰⁸

Prohlášeními v tisku se komunisté stavěli za tvrdé postihy šmelinářů. V rámci boje proti kriminalitě svými hlasy na zasedání rady ONV prosadili přijetí rozhodnutí, že pro šmelináře, zjištěné v ústeckém okrese, budou žádány ty nejpřísnější tresty a rovněž uplatněno zbavení národní správy, Živnostenského listu či vyhoštění z okresu.²⁰⁹

V kontrastu s proklamovanou snahou vymýtit šmelinu však působí zatčení řady komunistických představitelů v orgánech lidosprávy či v stranickém aparátu. Na podzim 1946 způsobila velký rozruch tzv. „Ústecká aféra s Buddhou“, které jsem se již detailně věnoval.

O necelý rok později, v srpnu 1947, byl pro krádež zatčen Vojtěch Chaloupka, předseda komise pro správu národního majetku MNV v Ústí n. L. 3. září jej do vazby následoval Rudolf Mikan, předseda komise pro správu národního majetku ONV Ústí n. L. pro zneužití moci úřední a zcizení národního majetku. Jako bývalý osidlovací referent ONV si měl postupně přivlastnit dílčí položky známek ze sbírek zabavených po Němcích jako národní majetek.²¹⁰

V říjnu 1947 na veřejnost pronikla tzv. „Krásnobřeženská aféra“, v níž figurovali zaměstnanci stanice ČSD (Československé státní dráhy) v Krásném Břežně, komunisté Josef

²⁰⁷ KOCIAN, Jiří: *Československá strana národně socialistická v letech 1945-1948. Organizace, program, politika*. Brno, 2002, s. 124-127; RŮŽIČKA, Karel: *ROH v boji o rozšíření moci dělnické třídy*. Praha, 1963, s. 168-169.

²⁰⁸ Stejný krajíc chleba pro všechny. *Svobodné slovo Ústecka*. 13. 9. 1947.

²⁰⁹ Šmelinářství na Ústecku nebude trpěno. *Sever*. 4. 2. 1947, s. 3.

²¹⁰ Tamtéž 5.9.1947 a 6.9.1947

Buša, v roce 1945 člen okresního výboru KSČ v Ústí nad Labem, Oldřich Macák a Josef Holub. Všichni tři se v revoluční době podíleli na správě kuchyně krásnobřezenské stanice ČSD. Potraviny ve skladu zásob jim svěřené si přivlastňovali, prodávali je a prováděli s nimi výměnný obchod ve vnitrozemí. Josef Buša, odpovědný za chod a správu kuchyně, tuto činnost kryl a mimoto se podílel na zatajování zásoby konzerv v Neštěmicích a na lodích v ústeckých překladištích.²¹¹

Velké množství komunistických funkcionářů ve straně a lidosprávě stíhaných pro nezákonnou činnost je pravděpodobně důsledkem špatného organizačního stavu KSČ v ústeckém okrese, nízké stranické disciplíny a nedostatečné pozornosti věnované kádrové práci. Tyto nedostatky navíc prohloubily výsledky ve volbách roku 1946. Volební úspěch pro komunisty znamenal nutnost obsadit stovky míst v národních výborech a jejich komisích, a tak byli nuceni stavět na získané posty osoby dosud nezkušené, nedostatečně prověřené či vyškolené. Skutečnost, že mnoho vysokých funkcionářů z řad KSČ bylo odhaleno a případy nebyly utulány, lze vysvětlit slabým vlivem KSČ na kriminální policii, kde měli nejsilnější pozice národní socialisté.²¹² Tento předpoklad potvrzují stížnosti ústeckých komunistů na pracovníky Oblastní kriminální úřadovny v Ústí nad Labem, že se zaměřují na odhalování protizákonné činnosti příslušníků KSČ a nahrávají tak ostatním politickým stranám. Tento postoj komunisté potvrdili na táboře lidu, který byl v létě 1947 uspořádán v Ústí nad Labem. Jeho svolavatelem se stala komunisty ovládaná ústecká krajská odborová rada (KOR), jejíž představitelé shromážděné veřejnosti přečetli rezoluci vypracovanou v souvislosti s aférou s potravinovými lístky. Jednalo se o případ jejich rozkrádání a prodeje na černém trhu zaměstnanci MNV v Ústí nad Labem, který kriminální policie odhalila v létě 1947. Obsah zmíněné rezoluce byl předjednán a schválen na jednání krajského předsednictva KSČ, kde bylo také konstatováno, že „dělníci budou žádat vyšetření všech dosavadních případů v Ústí n. L. pražskou kriminálkou, neboť k ústecké nemají důvěru. Resoluce musí vyznít v tom smyslu, že máme důvěru k min. vnitra.“²¹³

Vedle přijímání rezolucí a prohlášení v tisku poskytl další možnost jak veřejně prezentovat odpor ke šmelinářům zákon č. 15/1947 Sb.²¹⁴ 27. října 1947 se rada ONV Ústí n. L. usnesla, v souladu s touto právní normou, vytvořit komisi pro stíhání hospodářských přestupků. Trestní řízení měla být prováděna veřejně a bezpečnostní referent

²¹¹ Tamtéž 5.11.1947; S největší pravděpodobností se jedná o téhož Josefa Bušu, který se v prvních měsících po osvobození podílel na vedení okresního výboru KSČ v Ústí n. L.

²¹² KAPLAN, Karel: *Pět kapitol o únoru*. Brno, 1997 s. 81.

²¹³ NA, Innemann, a. j. 119, zasedání předsednictva KV KSČ v Ústí nad Labem 21. 7. 1947.

²¹⁴ Zákon č. 15 ze dne 13.2.1947 o stíhání černého obchodu a podobných pletích. Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, částka 9 ze dne 21.2.1947.

Klicpera (KSC) byl pověřen, aby vybral případy, které se stanou předmětem veřejného trestního řízení.²¹⁵ Referentův návrh rada na svém dalším zasedání schválila.²¹⁶

Z veřejného souzení šmelinářů, jež proběhlo 14. listopadu, se však vyklubala ostuda. Ačkoliv referent Klicpera radu ONV ujistil, že všichni souzení jsou již přezkoušeni, zpochybnili obhájci žalobu dvou svých mandantů a dosáhli předání jejich případů trestní hospodářské komisi. Poslední obžalovaný pak prohlásil, že má námitky proti předsedovi komise Klicperovi, jehož obvinil, že si za války neprávem přivlastnil titul ing. a hlásil se za války jako „*deutschblutig*“ (německé krve). Po následné poradě komise zasedání odročila.²¹⁷

Na další schůzi rady ONV se proti bezpečnostnímu referentovi ze strany představitelů nekomunistických stran zvedla kritika, že radu uvedl v omyl. Jeden z případů, navržených na minulé schůzi k přelíčení, byl totiž stále zkoumán úřadem cenové kontroly, a tak nemohl být zařazen do programu veřejného přelíčení. U dvou dalších případů se ukázalo, že je Klicpera navrhl k trestnímu řízení navzdory doporučení vrchního rady politické správy ONV. Přednosta okresní úřadovny StB, přizvaný na schůzi, pak radě oznámil, že vyšetřování vyvrátilo obvinění a ukázalo, že se Klicpera za války hlásil jako Čech. Rada se na návrh sociálního demokrata Jůzy přesto usnesla, že vytvoří komisi, která přezkoumá doklady týkající se Klicperova obvinění. Klicpera pak ke dni příští schůze pléna oznámil svou rezignaci na členství v ONV.²¹⁸

Předmětem dalšího veřejného řízení se stal případ firmy Záhora v Předlicích, v jejichž skladech bylo objeveno velké množství zatajeného textilu. Na tomto případě je již patrný politický podtext. Revize obchodníkůvých zásob proběhla v souvislosti se snahou ministra vnitřního obchodu Alexeje Čepičky zrušit soukromý velkoobchod s textilem a nahradit jej rozdělovkami. Ministr nejdříve svou koncepci uvedl do praxe vydáním vlastního nařízení, ale nekomunističtí ministři prosadili, aby o distribuci textilu jednala vláda. V průběhu těchto jednání, jež se vedla od prosince 1947 do ledna následujícího roku, prováděla Bezpečnost a Čepičkovo ministerstvo revize u velkoobchodníků. V mnoha případech se však ukázalo, že nešlo o odhalení utajovaných, ale řádně nahlášených zásob.²¹⁹ I u kauzy Záhora lze vysledovat nestandardní postup. Revize proběhla 5. ledna. Přes nesrovnalosti v policejním hlášení, které podala kriminální úřadovna okresnímu národnímu výboru,²²⁰ bylo rozhodnuto, že veřejné přelíčení proběhne 17. ledna v sále závodní jídelny ČSD v Ústí n. L. Případ tedy

²¹⁵ AMUL, ONV Ústí nad Labem 1945-1986, k. 2, zápis ze schůze rady ONV 27. 10. 1947.

²¹⁶ Tamtéž, zápis ze schůze rady ONV 11. 11. 1947.

²¹⁷ Potlesk obžalovanému ze šmeliny. *Svobodné slovo Ústecka*. 15. 11. 1947; Trestání šmelinářů zprofanováno. *Svobodné slovo Ústecka*. 16. 11. 1947.

²¹⁸ AMUL, ONV Ústí nad Labem 1945-1986, k. 2, zápis ze schůze rady ONV 18. 11. 1947.

²¹⁹ KAPLAN, Karel: c. d., Brno 1997, s. 272.

²²⁰ KAISEROVÁ, Kristina – KAISER, Vladimír a kol.: c. d., s. 239.

měla opět řešit trestní komise pro potírání černého obchodu, její členové však ještě 15. ledna odpoledne o projednávání nic nevěděli.²²¹ Přelíčení trvalo několik hodin a vynesený trest zněl: 15 měsíců vězení a pokuta 335 000 Kčs. Trestní řízení mezi lidmi vyvolalo pobouření, jež bylo ihned agitačně využito na podporu likvidace velkoobchodu a ze strany komunistů k obvinění národních socialistů a lidovců, že chrání šmelináře.²²²

O několik týdnů později neklid mezi obyvateli Ústecka vyvolalo soudní přelíčení s obchodníky a s úředníky zásobovacího oddělení MNV Ústí n. L., kteří byli v červenci 1947 vzati do vyšetřovací vazby pro zpronevěru potravinových lístků. Veřejný proces proběhl 9. února 1948 v sále Schichtových závodů a byl označen za největší šmelinářskou aféru v Československu. V atmosféře rostoucího společenského napětí byl proces opětovně agitačně využit tiskovými orgány politických stran, především komunistů a národních socialistů, kteří se vzájemně obviňovali z protežování odsouzených do úřadu MNV Ústí n. L.

²²¹ Další veřejné přelíčení? *Svobodné slovo Ústecka*. 16. 1. 1948.

²²² Rázný zákrok ministerstva vnitřního obchodu. *Sever*. 20. 1. 1948, s. 2. Na valné hromadě skupiny ROH v Severočeské armaturce v Ústí n. L. byla přijata rezoluce doporučující uzavřít a zrušit každý velkoobchod, kde budou nalezeny zatajené zásoby, co nejpřísněji potrestat pachatele, uzavřít velkoobchody a zřídit rozdělovny zboží, kontrolované lidovládnými orgány.

15. Politika KSČ v odborech a průmyslu 1945 – 1948

Zárodky nové odborové organizace vznikaly již v průběhu druhé světové války. Zastřešovala je Ústřední rada odborů (ÚRO), která během pražského povstání v prvních květnových dnech roku 1945 vystoupila z ilegality a vzala na sebe iniciativu při vytváření podoby poválečného hospodářství i nové organizace odborů. Základem nové provizorní struktury odborového hnutí se staly revoluční závodní rady vznikající živelně v některých závodech. Již 6. května 1945 dala ÚRO podnět k zakládání závodních rad jako jediných oprávněných představitelů dělníků a úředníků v závodech. Tuto výzvu 12. května doprovodila vydáním Směrnice pro volby do závodních rad specifikující pravomoci a způsob výběru členů.²²³ Vedle závodních rad volených všemi zaměstnanci a omezených svým vlivem na jednotlivé podniky, ÚRO budovala všeodborové orgány Revolučního odborového hnutí (ROH). Pyramidovité uspořádání postupující od nejnižší postavených odborových skupin přes místní, okresní a krajské odborové rady až k odborovému ústředí více vyhovovalo zájmům ÚRO, které v centralizaci odborů podle příkladu protektorátních odborových organizací vidělo pokrokový prvek. Takovýto systém umožňoval vedení ROH lépe naplňovat jeho všestranné politické ambice zasahující do oblasti národohospodářství, výroby i kultury. Zvláště po přijetí tzv. nové odborové politiky, ztělesněné ve vedení odborů Antonínem Zápotockým, začalo být samostatné počínání závodních rad, které na sebe převzaly veškerou odborovou činnost v závodech, viděno nepříznivě. Tato skutečnost se jasně projevila v dekretu prezidenta republiky o závodních a podnikových radách č. 104/1945 z 24. října 1945,²²⁴ který závodním radám sice přiřkl pravomoci dosud získané na základě směrnice ÚRO z 12. května 1945, ale zároveň je připoutal k ROH, když odborovým strukturám svěřil právo jmenovat tzv. náhradní orgán v místech, kde nebyla ustavena závodní rada. Dekret rovněž stanovil, že kandidátky do závodních rad budou schvalovány odborovými skupinami.²²⁵

²²³ Do kompetence závodních rad ÚRO svěřila kontrolu výroby a správy podniků, právo hájit a zastupovat hospodářské, sociální a kulturní zájmy pracujících a dozor nad dodržováním předpisů o ochraně práce. Zřizovány měly být v podnicích, ústavech či úřadech trvale zaměstnávajících alespoň 20 zaměstnanců. Zároveň se od nich očekávalo očištění podniků od kolaborantů či zaměstnanců a majitelů, kteří se svým počínáním stali na zastávaných postech nepřijatelnými. V takových situacích závodní rady navrhovali i vhodné národní správce, kteří je měli nahradit. Blíže RŮŽIČKA, Karel: *ROH v boji za rozšíření moci dělnické třídy 1945-1948*. Praha, 1963, s. 292-294; STÁTNÍK, Dalibor: *Závodní rady – iluze a skutečnost*. In: *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody*. Praha, 2005, s. 377-379.

²²⁴ Blíže: Dekret prezidenta republiky č. 104/1945 Sb., o závodních a podnikových radách. In: *Sbírka zákonů a nařízení*. 24. 10. 1945.

²²⁵ STÁTNÍK, Dalibor: *Závodní rady – iluze a skutečnost*. In: *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody*. Praha, 2005, s. 374-386; ČAPKA, František: *Odbory v českých zemích v letech 1918-1948*. Brno, 2008, s. 159-173.

Především s příchodem Antonína Zápotockého na místo předsedy ÚRO, odklonily se odbory od tradiční obrany práv a hmotného zajištění zaměstnanců. Za ústupky v těchto oblastech si na vládě zajistily spoluúčast při jednání o podobě národního hospodářství a jeho výstavbě. V poválečném Československu se tak charakter odborů výrazně změnil, nyní se chtěly stát „rovnocenným partnerem vlády, ne-li dokonce více, ovšem bez odborové náplně, kterou vystřídalo politikaření.“²²⁶ K prosazování svých zájmů užívaly mimoparlamentních prostředků, jakými byly výzvy k podepisování rezolucí v závodech a hrozby stávkami. Mocenské ambice přibližovaly ÚRO ke KSČ, která jejich úsilí vycházela vstříc a již v létě 1945 v průběhu sporů o rozsah znárodnění vystoupila jako jejich politický partner na půdě parlamentu.

KSČ si byla mocenského postavení odborů vědoma. Prostřednictvím jejich struktur mohla skrytě prosazovat vlastní zájmy ve znárodněném hospodářství a získat kontrolu nad nezávislými organizacemi dělníků. Cílevědomě se proto snažila odborové složky ovládnout. Prostřednictvím komunistů-odborářů prosazovala restrukturalizaci odborů do podoby vzájemně podřízených všeodborových orgánů ROH. V jejím zájmu bylo rovněž pevnější připoutání závodních rad k ROH. Aby dosáhla infiltrace ze zdola, vyzývala KSČ své členy ke vstupu do odborů a k nárokování funkcionářských postů. Nekomunistické strany spoléhající na parlamentní mocenský mechanismus nepřikládaly masovým organizacím dostatečnou váhu a pozdě si uvědomily ovládnutí odborů komunisty. Jejich opožděné výzvy k zavedení paritního zastoupení v odborových strukturách byly zamítnuty argumentem, že ROH je na politických stranách nezávislé a jeho političnost spočívá pouze v prosazování zájmů odborově organizovaných dělníků. Převládající vliv komunistů tak z ROH učinil převodovou páku při prosazování záměrů KSČ a nástroj mobilizace dělnictva k vyšší výkonnosti.²²⁷

Krajská odborová rada v Ústí nad Labem

Funkci nejvyššího orgánu ROH v ústeckém okrese původně plnila okresní odborová rada (OOR), jejímž předsedou se stal Karel Pleyer (KSČ). Nicméně 21. května 1945 pověřil zástupce Ústřední rady odborů Michala Klomínského (KSČ) ustavením krajské odborové rady se sídlem v Ústí nad Labem. Tento orgán vznikl rozšířením okresní odborové rady v Ústí

²²⁶ STÁTNÍK, Dalibor: Závodní rady – iluze a skutečnost. In: *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody*. Praha, 2005, s. 377.

²²⁷ Tamtéž, s. 382; RUPNIK, Jacques: *Dějiny komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*. Praha, 2002, s. 212-216; ČAPKA, František: *Odbory v českých zemích v letech 1918-1948*. Brno, 2008, s. 160-161.

nad Labem o činovníky z okresů Litoměřice a Děčín-Podmokly,²²⁸ na jejichž teritorium se kompetence nového orgánu rozšířila. Původní ústecký všeodborový orgán na úrovni okresu tak zanikl.²²⁹ Zřejmě později proběhly pokusy o jeho obnovení, jelikož ještě v srpnu 1945 krajská odborová rada pověřila dva členy svého sekretariátu vedením OOR Ústí nad Labem²³⁰ a v září 1946 zde byla okresní odborová rada ustavena.²³¹ Nicméně následujícího roku byly v obvodu KOR Ústí nad Labem evidovány jen dvě okresní odborové rady, v Litoměřicích a v Děčíně.²³²

Prozatímně fungující krajská odborová rada byla řádně ustavena na I. krajské všeodborové konferenci naplánované na 4. červenec 1945.²³³ Předsedou delegáti zvolili Františka Šarhana.²³⁴ Rozdělení postů v sekretariátu KOR lze dnes rekonstruovat jen s obtížemi.²³⁵ Úplnou podobu sekretariátu KOR zřejmě zachycuje pouze nedatovaný dokument, z něhož vyplývá, že z 15 referentů jich 8 bylo organizováno v KSČ, 2 v sociálně demokratické straně a 5 se nehlásilo ke straně žádné.²³⁶ Přesné údaje poskytuje až přehled vypracovaný k 22. únoru 1946. Z 11 referentů sekretariátu uvádí 7 členů KSČ, 2 sociální demokraty a 1 nestraníka. Menšinou pozici zastávali komunisté v užším předsednictvu krajské odborové rady. Ze 7 členů se 3 hlásili ke KSČ, 3 k sociální demokracii (včetně předsedy Josefa Sýkory) a 1 k národním socialistům. Podobná situace panovala i v širším předsednictvu, kde komunisté zaujímali 10 postů, sociální demokraté 4, národní socialisté 1 a nestraníci 8.²³⁷

Další významnější zásah do rozdělení resortů v krajské odborové radě přinesla až II. krajská všeodborová konference ROH ústeckého kraje konaná 15. června 1947. Ve volbě byla jednomyslně zvolena nová krajská odborová rada, opět za předsednictví Josefa Sýkory (nyní již národního socialisty). Novým krajským tajemníkem byl 48 hlasy z 90 zvolen František

²²⁸ A ČMKOS, ÚRO-Sekretariát II, k. 1, inv. č. 7, pověření Michala Klomínského; *Dva roky práce Revolučního odborového hnutí v kraji Ústí n. L. 1945-1947*. Ústí nad Labem, 1947, s. 12.

²²⁹ Ostatní okresy tehdejšího ústeckého volebního kraje (Teplice-Šanov, Duchcov, Bílina, Most a Chomutov) spadaly pod pravomoc Krajské odborové rady v Mostě. Tento stav trval do roku 1949, kdy došlo v návaznosti na vznik soustavy krajských národních výborů ke spojení obou odborových rad v jednu se sídlem v Ústí nad Labem. Hranice jejího obvodu byly sladěny s hranicemi zdejšího politického kraje.

²³⁰ Z krajské rady odborů. *Předvoj*. 1. 9. 1945, s. 2.

²³¹ Odborová rada ustavena. *Svobodné slovo Ústecka*. 24. 9. 1946.

²³² Z činnosti ROH v kraji. *Svobodné slovo Ústecka*. 27. 6. 1947; NA, KSČ-ÚV 40, sv. 16, a. j. 245, Situační zpráva Krajské odborové rady Ústí n. L. ke dni 31. prosince 1947.

²³³ Krajská rada odborů v Ústí n. L. *Předvoj*. 30. 6. 1945, s. 3.

²³⁴ Národohospodářská konference KRO. *Předvoj*. 27. 10. 1945, s. 1.

²³⁵ Mezi členy sekretariátu KOR v Ústí nad Labem v září 1945 patřili Michal Klomínský (KSČ), Karel Pleyer (KSČ), J. Vohánka, Jaroslav Janda (SD), Marie Bartůňková (KSČ), Václav Bureš (KSČ), Kolbaba, Josef Chadim (KSČ) a Miroslav Pleyer (KSČ). Z krajské rady odborů. *Předvoj*. 1. 9. 1945, s. 2; Národohospodářská konference KRO. *Předvoj*. 27. 10. 1945, s. 1.

²³⁶ NA, KSČ-ÚV 40, sv. 16, a. j. 245, obsazení pozic v orgánech Krajské odborové rady v Ústí n. L., nedatováno.

²³⁷ NA, KSČ-ÚV 40, sv. 16, a. j. 245, zpráva z organizačního oddělení KV KSČ o složení Krajské odborové rady v Ústí n. L., 25. 2. 1946.

Vašek (KSČ). Dosavadní krajský tajemník Michal Klomínský (KSČ) získal pouze 28 hlasů.²³⁸ Dle situační zprávy zpracované tajemníkem KOR Františkem Vaškem byla k 31. prosinci 1947 situace v předsednictvu odborové rady následující: z 9 členů 4 komunisté, 3 národní socialisté (včetně předsedy Sýkory), 1 sociální demokrat a 1 indiferent. Ve výboru KOR dosahovala komunistická strana dvoutřetinového zastoupení. Ze 17 tajemníků sekretariátu krajské odborové rady jich bylo v KSČ organizováno 15.²³⁹

Z předložených čísel je patrné, že se KSČ dařilo v krajské odborové radě soustavně upevňovat pozice. Mezi roky 1945 až 1947 ještě více posílila své postavení v sekretariátu KOR, který ovládla téměř absolutně. V předsednictvu odborové rady zastávala soustavně pozici menšinovou, nicméně ve výboru KOR dosahovala dvoutřetinové většiny hlasů. Zajímavým faktem je oslabující postavení sociálních demokratů v předsednictvu KOR ve prospěch národních socialistů, do jejichž řad přestoupil i předseda krajské odborové rady Josef Sýkora.

Přirozeného partnera komunisté-odboráři z krajské odborové rady nacházeli v krajském výboru KSČ, respektive v jeho krajské odborové komisi. Její účel spočíval v přenášení odborové politiky KSČ do nižších úrovní komunistické strany a do struktur ROH. Zároveň měla její prosazení a naplnění ve spolupráci s komunisty v těchto orgánech koordinovat a usměrňovat. Ačkoliv se krajská odborová komise ustavila nejpozději na I. krajské konferenci KSČ v srpnu 1945, skutečná činnost se na její půdě zřejmě začala rozvíjet až po nástupu L. Bendy do jejího čela v listopadu téhož roku. Není tedy překvapením, že v této době pracovníci krajského sekretariátu a výboru KSČ teprve začínali navazovat spolupráci s komunistickými odboráři KOR v Ústí nad Labem.²⁴⁰

Zpočátku nabyla krajská odborová komise KSČ prozatímní podoby aktivu krajských odborových pracovníků svolaného na 10. listopad 1945. Zde nový vedoucí objasnil přítomným politiku ústředí strany v oblasti odborů a udělil instrukce, podle nichž se mělo postupovat při ustavování orgánů zaměřených na odborovou problematiku. Na leden 1946 byla naplánována ustavující schůze krajské odborové komise a aktiv závodních funkcionářů v ústeckém okrese. V únoru měla přijít na řadu konference komunistických funkcionářů KOR v Mostě a Ústí nad Labem s předsednictvem krajského výboru KSČ a tajemníky okresních organizací strany.²⁴¹

²³⁸ Pro jednotu pracujících. *Svobodné slovo Ústecka*. 18. 6. 1947; Bilance odborářského hnutí na Ústecku. *Krušnohorské slovo*. 20. 6. 1947, s. 2.

²³⁹ NA, KSČ-ÚV 40, sv. 16, a. j. 245, situační zpráva Krajské odborové rady Ústí n. L. ke dni 31. 12. 1947.

²⁴⁰ NA, KSČ-ÚV 40, sv. 17, a. j. 261, hlášení o stavu odborů a odborových organizací KSČ v Ústeckém kraji, pravděpodobně říjen až listopad 1945.

²⁴¹ NA, KSČ-ÚV 40, sv. 17, a. j. 261, zpráva ze schůze krajské odborové komise v Ústí n. L., 10. 11. 1945.

Spolupráce Krajské odborové rady v Ústí nad Labem se zdejší krajským výborem KSČ se během tří poválečných let upevnila a konsolidovala. Na sklonku roku 1947 tak mohl krajský odborový tajemník František Vašek s uspokojením konstatovat, že „styk se stranou je udržován živě a strana velmi intensivně sleduje práci a činnost KOR. Kde jest zapotřebí, jest naprosto úzká spolupráce a společný postup.“²⁴² Zřejmě nejvýraznější projev spolupráce mezi KSČ a Krajskou odborovou radou v Ústí nad Labem lze nalézt ve vystupování odborů proti šmelinářům a jejich angažovanost ve veřejných procesech s nimi vykonávanými v letech 1947 až 1948.

Dominantní postavení komunistů narušoval svým působením pouze předseda krajské odborové rady Sýkora, který se údajně snažil za pomoci organizačního tajemníka Chadima (KSČ) ovládnout sekretariát krajské odborové rady.²⁴³ Vznikající napětí mezi tajemníkem KOR Františkem Vaškem a organizačním tajemníkem KOR Josefem Chadimem vyústilo na schůzi výboru krajské odborové rady 23. listopadu 1947 v hlasování o možnosti další spolupráce obou pracovníků sekretariátu. Většina se vyjádřila proti další spolupráci, a tak bylo rozhodnuto, aby byla záležitost společně se závěry výboru krajské odborové rady předložena presidiu Ústřední rady odborů k urovnání.²⁴⁴ V lednu 1948 se již na postu organizačního tajemníka krajské odborové rady objevuje Rudolf Čechura.²⁴⁵

I pro odstranění Josefa Sýkory se brzy naskytl vhodná příležitost. Na počátku února 1948 zahájila Oblastní kriminální úřadovna v Ústí nad Labem trestní řízení proti členovi rady ONV a předsedovi KOR v Ústí nad Labem Josefu Sýkorovi pro zpronevěru 200 q uhlí a další delikty.²⁴⁶ Na mimořádné schůzi se předsednictvo KOR rozhodlo zbavit Josefa Sýkoru předsednické funkce a dále doporučilo Ústřední radě odborů zprostit funkce tajemníku Michala Klominského a Karla Pleyera do úplného vyšetření případu. Vedením KOR předsednictvo pověřilo prvního místopředsedu Václava Rovného (KSČ).²⁴⁷

V konečném shrnutí tedy nezbyvá než konstatovat, že zastoupení nekomunistických stran v krajské odborové radě bylo velmi slabé a na jeho činnost mohly vyvíjet minimální vliv. Potvrzují to i slova krajského tajemníka Vaška, který v prosincové situační zprávě z roku 1947 konstatoval trvale defenzivní postavení jinostraníků, kterým nezbylo než uchýlit se alespoň k útokům na KOR v tisku. Celkově bylo postavení KSČ v krajské odborové radě

²⁴² NA, KSČ-ÚV 40, sv. 16, a.j. 245, situační zpráva Krajské odborové rady v Ústí nad Labem ke dni 31. prosince 1947.

²⁴³ Tamtéž.

²⁴⁴ NA, KSČ-ÚV 40, sv. 16, a.j. 245, zápis z plenární schůze KOR, 23. 11. 1947.

²⁴⁵ Odborářské slovo zaměstnancům z malých závodů a obchodů. *Severočeská práce*. 8. 1. 1948.

²⁴⁶ Referent ONV stíhán pro zpronevěru. *Severočeská mladá fronta*. 18. 2. 1948; Zpronevěra uhlí. *Severočeská práce*. 19. 2. 1948.

²⁴⁷ KOR Ústí n. L. radikálně zasahuje. *Severočeská práce*. 20. 2. 1948.

hodnoceno jako „velmi dobré. Je také pánem situace a to jak po stránce politicko-strategické, tak také taktické. Spolupráce mezi sekretariátem KOR a krajským sekretariátem KSČ bude soustavně upevňována a zvláště v době volební, stane se jí pomocníkem svými příslušníky na poli stranicko-politickém. Předpoklady pro to jsou dány.“²⁴⁸

Závodní rady a Závodní odborové skupiny

Jak již bylo řečeno v kapitole o aparátu KSČ, snažili se komunisté organizačně proniknout především mezi dělnictvo a zaměstnance, proto jejich základní organizační jednotku tvořily závodní organizace zakládané na pracovištích. Prostřednictvím těchto orgánů se měla do podniků a úřadů přenášet politická linie strany. Hlavní úkol jejich představitelů spočíval v koordinování politické činnosti zdejších členů strany a v ovlivňování činnosti závodních rad a základních odborových skupin ve smyslu politických zájmů KSČ.

Prvotní cíl tedy komunistická strana spatřovala v ustavení závodní organizace, která by postavila kandidáty do voleb závodních odborových skupin a závodních rad. Přičemž právě orgány ROH, ač proklamativně nadstranické, se měly stát kolbištěm partajních politických střetů. Zpočátku komunisté naráželi na nepochopení úkolů závodní organizace a role komunistů v odborech. Vyskytlo se několik případů, kdy se závodní organizace KSČ pokusily ve spolupráci se závodními organizacemi jiných politických stran ustavit koordinační výbor, v němž by řešily závodní problémy. Strana se jednoznačně stavěla proti takovým počínům, jelikož zaměstnanecké záležitosti a otázky výroby měly být řešeny na půdě odborů.²⁴⁹ Dalším důležitým úkolem závodních organizací strany bylo udržování styku s komunisty ve vedení závodů, kteří uváděli v továrnách do praxe politickou linii strany v oblasti národohospodářství. Závodní organizace se tak dostávaly do situace, kdy musely svým členům v osazenstvu závodu vysvětlovat výrobní politiku strany, aby neprotestovali proti vlastním kolegům v jeho vedení: „Soudruzi, vedoucí závodů, si stěžují, že se dělníci často staví proti opatřením, která oni provádí v zájmu výroby. Převádí na produktivní práci ... a dělníci v tom vidí omezování pravomoci odborů a nebo pro jiné příčiny přesun znemožní. Je to proto, že naši soudruzi nechápou význam naší org. na závodě. Kdyby předmětnou stranu uvědomili, co chtějí v zájmu závodu podniknout, tak jim jistě nebude nikdo bránit a získají si důvěru dělníků.“²⁵⁰ Úkol závodních organizací podněcovat dělníky k vyšším výkonům ve výrobě

²⁴⁸ NA, KSČ-ÚV 40, sv. 16, a. j. 245, situační zpráva Krajské odborové rady Ústí n. L. ke dni 31. 12. 1947.

²⁴⁹ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 43, a. j. 264, zápis ze schůze organizační komise závodů krajského výboru KSČ v Ústí nad Labem, 30. 1. 1946; NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 10, a. j. 46, dopis organizačního oddělení sekretariátu KV KSČ v Ústí nad Labem ústředí strany, 21. 1. 1946.

²⁵⁰ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 41, a. j. 254, organizační zpráva podaná na schůzi krajského výboru v Ústí nad Labem, 16. 12. 1945.

nabyl na důležitosti v souvislosti se započatím dvouletého hospodářského plánu roku 1947. Závodní organizace KSČ měly v těchto případech prosazovat směrnice strany do výroby prostřednictvím odborových orgánů. Slovy Marie Švermové: „Celková práce (na závodech), která je dnes zaměřena k zajištění 2letého plánu, má se dít přes odbory. Komunisté v odborových skupinách, vyslaní do závodní rady, plní směrnice nanesené ÚV KSČ...kluby komunistů-odborářů by mohly být nebezpečné, mohlo by se říci, že tvoříme frakce. Osazenstvo nesmí mít vědomí, že to dělají komunisté, ale celozávodní odborové skupiny. Nesmíme vyvolat mylný dojem, že komunisté diktují na závodech i všude.“²⁵¹

Ačkoliv je možné v dobovém tisku nalézt zprávy o ustavení závodních rad a základních odborových skupin včetně jmen zvolených kandidátů, lze zde již daleko obtížněji, zřejmě s ohledem na oficiální nadstranickost odborů, dohledat politickou příslušnost nových odborových funkcionářů. I pro zlomkovitost údajů o personálních změnách v jednotlivých odborových orgánech, není proto možné systematicky zdokumentovat a analyzovat vývoj postavení komunistů na tomto poli v ústeckém okresu. Shrnující zprávy vypracované krajskou odborovou komisí KSČ či Krajskou odborovou radou v Ústí nad Labem poskytují povětšinou souhrnné informace vztahující se k celému Ústeckému kraji, nikoliv k okresu. Na jejich základě lze konstatovat, že nejsilnější pozice v odborech již roku 1945 dosáhli komunisté, po nich národní socialisté, o něco slabší zastoupení zastávali sociální demokraté. Aktivita a vliv lidovců byl považován za marginální. Komunisté se snažili svou politiku v odborech prosazovat především ve spolupráci se sociálními demokraty, kterou až na malé výjimky hodnotili jako velmi dobrou.²⁵²

Vnášení politiky do odborů se otevřeně projevilo zvláště ve volbách do závodních rad roku 1947, které zejména ve velkých závodech nabyly bojovného charakteru. Kandidátky do závodních rad navrhovaly závodní odborové skupiny. Aby bylo možné označit volby za úspěšné, musela kandidátka získat nejméně 4/5 voličských hlasů. Tuto hranici prosadili roku 1945 nekomunistické strany s cílem oslabit postavení KSČ v odborech a přimět základní odborové skupiny, aby předkládaly kandidátky přijatelné i pro nekomunistické odboráře. Neúspěšná volba mohla být opakována pouze jednou. V případě, že kandidátka nebyla

²⁵¹ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 17, a. j. 117, zápis z konference závodních organizací KSČ vybraných závodů, 5. 9. 1946.

²⁵² NA, KSČ-ÚV 40, sv. 17, a. j. 261, hlášení o stavu odborů a odborových organizací KSČ v Ústeckém kraji, pravděpodobně říjen až listopad 1945.

schválena ani na druhý pokus, jmenoval příslušný orgán jednotné odborové organizace náhradní orgán závodního zastupitelstva.²⁵³

Potenciální politické střety dávaly tušit již zasedání výborů základních odborových skupin, na nichž se politické strany snažily protlačit své zástupce do navrhované kandidátky. Zde vzniklé spory se posléze přenášely do valných shromáždění základních odborových skupin, která musela kandidátky schválit, aby mohly být předloženy osazenstvu závodů při volbách. Ačkoliv komunisté hodlali využít voleb k upevnění svého postavení v odborech, neměli zájem na obsazení kandidátek výhradně svými zástupci, nýbrž hodlali postupovat především ve spolupráci se sociálními demokraty, aby měly sestavené kandidátky naději na zvolení. Společný postup s národními socialisty povětšinou vylučovalo jejich protikomunistické naladění a kritika ROH coby nástroje komunistické strany.

Volby do závodních rad započaly v lednu 1947 a již 22. února se sešla odborová komise KV KSČ, aby projednala jejich průběh. Dosavadní vývoj shledala velmi neuspokojivým, neboť v doposud konaných volbách voliči v prvním kole schválili jen asi 40% kandidátek. Vinu za neblahý výsledek přisoudil předseda komise komunistům v závodech, kteří sestavovali kandidátky výlučně z příslušníků vlastní strany a zahrnovali do nich i členy odstupujících závodních rad bez ohledu na postoje osazenstva závodu vůči nim. Překážkou v odborové politice KSČ se tedy stala neústupnost některých komunistů usilujících o plné zúročení mocenského potenciálu vlastní strany: „Někde naši soudruzi ve spolupráci s ostatními příslušníky politických stran, ve spolupráci závodní rady, vidí...ústupky, vyklizování posic.“²⁵⁴ V důsledku politizace voleb se zvláště politicky neorganizování zaměstnanci rozhodli kandidátky neschválit či se voleb nezúčastnit.

Celkem bylo v Československu v první volbě přijato 73,9 % navržených kandidátek. V druhém kole bylo zvoleno 16,3 % kandidátních listin a v 9,8 % závodů byly namísto závodních rad jmenovány náhradní odborové orgány.²⁵⁵ V obvodu Krajské odborové rady v Ústí nad Labem bylo v prvním kole schváleno 72% kandidátek, v druhém kole 10% a v 18% bylo nutno jmenovat náhradní orgány.²⁵⁶ V porovnání s celostátními výsledky voleb je tedy patrné, že úspěch kandidátek v prvním kole voleb dosáhl v Ústeckém kraji mírně podprůměrné úrovně. Vyskytlo se zde ovšem mnohem více míst, kde kandidátní listina neprošla ani v druhém kole, a tak zde bylo nutno jmenovat náhradní orgán. Takové případy

²⁵³ ČAPKA, František: *Odbory v českých zemích v letech 1918-1948*. Brno, 2008, s. 178; Vládní nařízení č. 216/1946 Sb., kterým se provádějí některá ustanovení dekretu presidenta republiky ze dne 24. října 1945, č. 104 Sb., o závodních a podnikových radách. In: *Sbírka zákonů a nařízení*. 5. 11. 1946.

²⁵⁴ NA, KSČ-ÚV 40, sv. 17, a. j. 261, zápis ze schůze krajské komise pro odborovou práci, 22. 2. 1947.

²⁵⁵ ČAPKA, František: *Odbory v českých zemích v letech 1918-1948*. Brno, 2008, s. 178-179.

²⁵⁶ Bilance odborářského hnutí na Ústecku. *Krušnohorské slovo*. 20. 6. 1947, s. 2.

však pro komunistickou stranu neznamenal prohr, jelikož díky dominantnímu postavení v ústecké krajské odborové radě mohli dosáhnout jmenování náhradního orgánu svým složením identického s propadlou kandidátkou. K tomu došlo v případě nejmenovaného závodu v ústeckém okrese, dle adresy pisatele zřejmě v Českých válcovnách kovů v Povrlech.²⁵⁷ Nutno konstatovat, že se nejednalo o výjimky, podobné případy se objevovaly i v okolních okresech.²⁵⁸

Jednání o obsazení ředitelství podniků

Ovládnutí odborů nebylo pro KSČ samoučelné. Z jejího pohledu hrály roly převodové páky, mimoparlamentní a formálně nadstranické opory pro vlastní politickou linii. Skrze ně působili komunisté jednak směrem dolů, mezi zaměstnance, a formou rezolucí i směrem nahoru, jako tomu bylo v případě sporů na parlamentní půdě ve věci milionářské dávky, úpravy platu státních zaměstnanců či demise ministrů v únoru 1948. Prostřednictvím odborů komunisté rovněž v továrnách zasahovali do výroby a plánování.

Po znárodnění části československého hospodářství v říjnu 1945 se politickým stranám, komunisty nevyjímaje, otevřela nová cesta jak proniknout do továren, ovlivnit výrobu i hospodářské plánování, a to obsazením čelných míst v podnicích znárodněného sektoru ekonomiky. Dominantní postavení v tomto prostoru však nabízelo mnohem více, zisk potenciální přitažlivosti pro příslušníky technické a manažerské inteligence, možnost zvýšit počet členů strany a formovat voličský kádr v komunálních a parlamentních volbách.²⁵⁹

Znárodněný sektor podléhal ministerstvům průmyslu a výživy, v jejichž čele stáli sociální demokraté Bohumil Laušman a Václav Majer. Zájem komunistů ovlivnit personální obsazení generálních a podnikových ředitelství závodů vedl komunisty k sérii jednání s vedením ČSSD během roku 1946 a v první polovině následujícího roku. Zatímco však sociální demokraté upřednostňovali jednání s politickými stranami na nejvyšších úrovních, komunisté při prosazování svých kandidátů na místa ředitelů a jejich náměstků používali nátlaku prostřednictvím svých zaměstnanců v národních podnicích.²⁶⁰

V ústeckém okrese bylo na základě znárodnovacích zákonů z října 1945 převedeno do vlastnictví státu 25 podniků, které byly následně sdruženy do národních podniků. Ústecké báňské podniky byly přidruženy k národnímu podniku Severočeské hnědouhelné doly se

²⁵⁷ Vážení soudruzi. *Severočeská Nová doba*. 6. 6. 1947, s. 5.

²⁵⁸ Viz např. volby do závodní rady v lovosické továrně Spolku pro chemickou a hutní výrobu: Nevyjasněná situace ve volbách do závodních rad. *Podkrušnohorské právo lidu*. 15. 3. 1947.

²⁵⁹ BAINHAUEROVÁ, Anna – SOMMER, Karel: Mocenské pozice ve znárodněném průmyslu (1945-1948). In.: *Stránkami soudobých dějin*. Praha, 1993, s. 62.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 63-65

sídlem v Mostě v čele s podnikovým ředitelem z řad KSČ. Chemické továrny v Ústí nad Labem a Neštěmicích byly přidruženy ke Spolku pro chemickou a hutní výrobu se sídlem v Praze. Farmaceutické závody se staly součástí Spojených farmaceutických závodů taktéž se sídlem v Praze. Šest ústeckých podniků Jiřího Schichta bylo sloučeno v národní podnik Severočeské tukové závody se sídlem v Ústí nad Labem. Krásnobřezenská Továrna na líc, lisované droždí a likéry bratří Eckelmannů byla začleněna do Severočeských závodů droždářských, lihovarských a likérnických se sídlem v Ústí nad Labem. Textilní továrna C. Wolfrum se stala součástí Českých vlnářských závodů se sídlem v Liberci. Továrna Schäffer a Budenberg se přeměnila na národní podnik Severočeská armaturka se sídlem v Ústí nad Labem.²⁶¹

Zvláště vleklá jednání byla vedena o obsazení podnikového ředitelství Severočeských tukových závodů v Ústí nad Labem. Původně podnik spravovala skupina pěti národních správců v čele s Vilémem J. Kreibigem (ČSSD). Na základě dvoustranného jednání zástupců KSČ a ČSSD bylo v lednu 1947 s konečnou platností dohodnuto pokračovat v personální unii mezi podnikovým ředitelstvím Severočeských tukových závodů a generálním ředitelstvím Československých tukových závodů, jež existovala od března 1946. Na obou místech měl nadále zastávat post ředitele V. J. Kreibig a post místoředitele František Toms (KSČ). V podnikovém ředitelství je dle dohody měli doplňovat náměstkové Mareš (ČSNS) a Bartoš (KSČ). Do vyjednaných podmínek však zasáhl ministr výživy Václav Majer, který lavíroval s potvrzením Bartoše na postu náměstka a podmiňoval je ustanovením čtvrtého náměstka za Československou stranu lidovou.²⁶² KSČ plánovala využít jako nátlakového prostředku závodní rady a „příímého vlivu a působení“ na ředitele Kreibiga.²⁶³ Nakonec ministr Majer ustoupil a dodatečně instaloval pouze Ludřka Bartoše na místo třetího náměstka podnikového ředitele.²⁶⁴ Pozice ve vedení Severočeských tukových závodů tak byly pro komunisty velmi příznivé. Svými členy zde obsadili místa dvou zástupců ředitele Kreibiga, který, zdá se, vůči KSČ nezastával opoziční postoj, naopak měl společně s nimi výhrady k národně socialistickému náměstkovi Marešovi. Proti ustavení personální unie, které udělením výjimečného svolení umožnil ministr výživy, se stalo terčem kritiky ze strany národních socialistů, jejichž pozice v závodě byla marginalizována. Ačkoliv v této záležitosti v létě 1947

²⁶¹ RADVANOVSKEÝ, Zdeněk: c. d., s. 119-124.

²⁶² NA, KSČ-ÚV 100/1, sv. 79, a. j. 593, dohody KSČ a ČSSD o obsazení vedoucích funkcí v průmyslu, 1947.

²⁶³ NA, KSČ-ÚV 100/1, důvěrná zpráva Františka Tomse o jmenování ředitelů národních podniků tukového průmyslu, nedatováno.

²⁶⁴ Ředitel Bartoš uveden v úřad. *Svobodné slovo Ústecka*. 29. 3. 1947; Jmenování s. L. Bartoše třetím náměstkem. *Sever*. 1. 4. 1947, s. 1; Ředitelství STZ úplné. *Krušnohorské slovo*. 4. 4. 1947, s. 1; Instalace třetího člena ředitelství STZ. *Severočeská Nová doba*. 4. 4. 1947, s. 2.

ministra Majera v Národním shromáždění interpelovali a žádali odvolání personální unie z důvodu neefektivnosti a možného střetu zájmů, změny jeho rozhodnutí nedosáhli.²⁶⁵ Ani závodní organizace KSČ s existencí personální unie nesouhlasila. Ovšem ze zcela jiného důvodu. Již od roku 1946 žádala marně vedení strany o změnu postoje v této záležitosti, jelikož František Toms časově nevládal řádně vykonávat obě funkce a strana tak přicházela o jeho politické působení v závodě.²⁶⁶ Teprve v březnu 1948 nastala vhodná politická konstelace pro změny ve vedení podniku.²⁶⁷ Na základě jednání s Františkem Tomsem ÚV KSČ 5. dubna 1948 rozhodl, že tento nastoupí na místo podnikového ředitele Severočeských tukových závodů v Ústí nad Labem, zatímco Viléma Kreibiga vystřídá na místě generálního ředitele Československých tukových závodů Luděk Bartoš.²⁶⁸

Personální složení některých ředitelství národních podniků s provozy v okrese Ústí nad Labem		
Severočeské tukové závody ²⁶⁹	Ředitel	Vilém J. Kreibig (ČSSD)
	Náměstci	Dr. Ing. Mareš (ČSNS)
		František Toms (KSČ)
Spolek pro chemickou a hutní výrobu ²⁷⁰	Ředitel	Ing. Dr. Ettl (ČSNS)
	Náměstci	Pechar (ČSNS)
		Dr. Srba (ČSSD)
Severočeská armaturka ²⁷¹	Ředitel	Ing. Václav Tourek (KSČ)
	Náměstci	Ing. Josef Putna (ČSNS)
		Weiman (ČSSD)
Spojené farmaceutické závody ²⁷²	Ředitel	Ing. Šetlík (ČSSD)
	Náměstci	Ing. Dr. Frágnér (ČSSD)
		Ing. Dr. Šperling (ČSNS)
Severočeské závody droždářské, lihovarské a likérnické ²⁷³	Ředitel	Ing. Zdeno Šimůnek (ČSSD)

²⁶⁵ Žádáme přezkoušení neúnosných režijních nákladů výroby umělých tuků! *Krušnohorské slovo*. 25. 7. 1947, s. 2.

²⁶⁶ NA, Innemann, a. j. 124, žádost závodní organizace KSČ fy SETUZA o intervenci ve věci obsazení podnikového ředitelství firmy, 13. 9. 1946; NA, KSČ-ÚV 100/12, sv. 24, a. j. 225, žádost závodní organizace KSČ ve věci personální unie v ředitelství Setuzy, únor 1948.

²⁶⁷ NA, Innemann, a. j. 124, žádost závodní organizace KSČ fy SETUZA o intervenci ve věci obsazení podnikového ředitelství firmy, 13. 9. 1946;

²⁶⁸ NA, KSČ-ÚV 100/12, sv. 24, a. j. 225, rozhodnutí o obsazení pozice náměstka generálního ředitele Kreibiga, 5. 4. 1948.

²⁶⁹ NA, KSČ-ÚV 100/1, sv. 79, a. j. 593, záznam o koordinační poradě KSČ a ČSSD, 17. 1. 1947.

²⁷⁰ NA, KSČ-ÚV 100/1, sv. 114, a. j. 743, obsazení vedoucích funkcí čs. chemických závodů, 1946.

²⁷¹ NA, KSČ-ÚV 100/12, sv. 5, a. j. 45, skladba ředitelství Severočeské armaturky, nedatováno.

²⁷² NA, KSČ-ÚV 100/1, sv. 114, a. j. 743, obsazení vedoucích funkcí čs. chemických závodů, 1946.

	Náměstci	Alois Tarant (KSČ)
Středočeské elektrárny ²⁷⁴	Ředitel	Dr. Ing. F. Šembera (ČSSD)
	Náměstci	Ing. Fr. Jäger (ČSNS)
		Ing. O. Steiner (KSČ)
Severočeské hnědouhelné doly	Ředitel	Ing. Soběslav Vituj (KSČ)

Vnitrostranické spory v závodech

Závěrem této kapitoly bych se ještě dotkl otázky stranické disciplíny příslušníků KSČ v závodech a schopnosti komunistické strany efektivně zde zasahovat na příkladech dvou významných továren ve městě Ústí nad Labem, Spolku pro chemickou a hutní výrobu a Severočeských tukových závodů. Oba případy souvisejí s odstraněním Maxe Friče a Ladislava Ježka z krajského výboru KSČ, jimž jsem se již dříve v této práci věnoval.

Ve Spolku pro chemickou a hutní výrobu se roku 1946 nacházela dobře fungující závodní organizace KSČ, v závodní radě se komunistům při volbě v březnu 1946 podařilo obsadit většinu z 12 míst. Aby pro kandidátku získali širší podporu, přenechali 2 posty sociálním demokratům. Později, po svém odchodu z krajského sekretariátu KSČ, byl do Spolchemie jako zaměstnanec přijat Max Frič. V závodě kolem sebe shromáždil skupinu stoupenců, s jejichž pomocí dosáhl svého zvolení za předsedu závodní organizace KSČ. Potíže zde vyvrcholily při volbě nového výboru závodní odborové skupiny. Navzdory směrnicím strany se Frič pokoušel prosadit jednobarevnou kandidátku a teprve 4 hodiny před plenární schůzí závodní odborové skupiny se výboru KSČ podařilo za ústupky ve složení kandidátky (12 komunistů, 4 sociální demokraté a 4 národní socialisté) dosáhnout shody s ostatními politickými stranami. Obdobným způsobem Frič postupoval při sestavování kandidátní listiny do závodní rady v únoru 1947, na niž protěžoval Jiřího Talpaše, přestože vůči jeho osobě měla výhrady několikasetčlenná skupina úředníků v závodě. Na žádost závodní organizace KSČ tedy intervenoval krajský výbor strany, který Talpašovi zakázal kandidovat. Když však závodní odborová skupina na své plenární schůzi schválila kandidátní listinu, na níž Talpašovo jméno nefigurovalo, ztropili jeho stoupenci na schůzi rozruch a na přítomném tajemníkovi krajské odborové rady si nátlakem vymohli anulování právoplatné volby a provedení nového hlasování, při němž byl Talpaš navrhnout a přijat coby kandidát. Jednostranný postup vyústil v odmítnutí předložené kandidátky při volbách do závodní rady. Navzdory volebnímu fiasku a doporučení krajského výboru strany se Talpaš rozhodl, že svou

²⁷³ NA, KSČ-ÚV 100/1, sv. 133, a. j. 888, seznam podnikových ředitelů a náměstků Čsl. průmyslu lihovarského a droždářského, 1. 2. 1947.

²⁷⁴ NA, KSČ-ÚV 100/12, sv. 5, a. j. 45, obsazení vedoucích funkcí podniku Středočeské elektrárny n. p., zřejmě 1946.

kandidaturu nestáhne. Zástupci KSČ ve výboru závodní odborové skupiny se snažili na Talpaše vyvinout nátlak a pohrozili rezignací, jestliže jim ZO KSČ opět předloží v podstatě nezměněný návrh kandidátky. Výbor závodní organizace přesto své rozhodnutí nezměnil. Když byl návrh kandidátní listiny předložen členům výboru závodní odborové skupiny, zástupci sociálních demokratů a národních socialistů o něm odmítli jednat a ostentativně opustili jednání, tutéž podobu na sebe vzala plenární schůze odborové skupiny. Přesto byla kandidátka projednána a schválena. Ačkoliv byly krajská i okresní organizace KSČ o záležitosti informovány, nijak rozhodně v této věci nezakročily a o intervenci proto žádal náměstek podnikového ředitele Ing. Dr. Šváb tajemnici Organizačního oddělení ÚV KSČ Marii Švermovou.²⁷⁵ Je otázkou, zda k takovému zásahu došlo, nicméně navzdory původním předpokladům byla kandidátka do závodní rady na druhý pokus v bohužel neznámém složení přijata.²⁷⁶

Obdobným problémům čelili komunisté v Severočeských tukových závodech. Již v listopadu 1946 se zde projevila nedůvěra ve stranický aparát, když zdejší základní organizace KSČ zaslala ústřední kádrové komisi dopis, v němž navrhovala reorganizaci krajského i okresního sekretariátu KSČ a zrušení placených zaměstnanců v orgánech strany. A podobně jako ve Spolku pro chemickou a hutní výrobu i zde se objevovaly neshody ve vztahu mezi komunisty a sociálními demokraty. V prosinci 1946 se předseda okresního sekretariátu ČSSD v Ústí nad Labem dostavil na ústředí své strany, aby zde podal stížnost na jednání komunistů v Setuze, hlavně na Ladislava Ježka. Obsah vznesených výtek z dochovaných pramenů přímo nevyplývá, nicméně vzhledem k adresování žádostí o intervenci krajské odborové radě a Evženu Erbanovi a s ohledem na skutečnost, že si sociálně demokratický okresní tajemník sliboval od návštěvy ústředí zabezpečení klidného průběhu voleb do odborových organizací na základě dohody s komunisty, lze usuzovat, že za stížnostmi stály spory o podobu kandidátek do závodní odborové skupiny či závodní rady.²⁷⁷ Snad v důsledku této intervence mohly být vedení podniku Setuza, závodní rada i vedení závodní odborové skupiny upozorněny, „aby se v závodě nepostupovalo tak jednostranně a politicky“²⁷⁸

²⁷⁵ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 43, a. j. 264, dopis ing. dr. Švába o situaci ve Spolku pro chemickou a hutní výrobu v Ústí nad Labem, 27. 3. 1947.

²⁷⁶ Závodní rada v Chemicce zvolena. *Sever.* 29. 4. 1947, s. 5.

²⁷⁷ A ČMKOS, ÚRO-Sekretariát II, k. 9, inv. č. 74, dopis Evženu Erbanovi o nesrovnalostech u fy Schicht, 10. prosince 1946.

²⁷⁸ Přísně důvěrné! *Krušnohorské slovo.* 17. 1. 1947, s. 4.

11. ledna 1947 proběhla v Setuze volná hromada závodní odborové skupiny za účelem provedení volby do závodní odborové skupiny. Na jednání se dostavil bývalý předseda závodní rady Hůrka, s nímž bylo dříve kvůli neznámé záležitosti zahájeno soudní řízení, v jehož důsledku s ním podnik roztáhl pracovní poměr a zakázal mu vstup do závodu. Když se na schůzi dostavil, údajně s cílem vysvětlit okolnosti svého propuštění ze závodu, prohlásil sociální referent závodní odborové skupiny Ježek, že schůzi nezahájí, dokud továrnu neopustí. Následně propukly protesty přítomného osazenstva vůči tomuto požadavku. S nesouhlasem se setkaly i proslovy vedení závodu a představitelů závodní odborové skupiny, KOR i ÚRO, a tak byla schůze rozpuštěna.²⁷⁹ Jelikož k volbě nového odborového orgánu nedošlo, byla v únoru uspořádána nová schůze závodní odborové skupiny, kde již účastníci k provedení volby přistoupili a novým předsedou zvolili komunistu Jana Motku.²⁸⁰

Na schůzi nové závodní odborové skupiny 15. března byl projednán návrh kandidátky do závodní rady. Na zasedání vystoupili někteří lidé s vlastní protikandidátkou. V pozadí měli stát údajně sociálně demokratičtí funkcionáři. Postoj sociálních demokratů ovšem nebyl jednotný, jelikož ne všichni tento postup schvalovali. Na schůzi bylo poté rozhodnuto vyloučit tuto skupinu z ROH. Rovněž byla přijata původně navrhovaná kandidátka. Již tehdy ale část komunistů-odborářů předpokládala neúspěch volby v přesvědčení, že část členstva ČSSD je bude bojkotovat.²⁸¹ Volby do závodní rady proběhly 8. dubna a kandidátka skutečně získala jen 69 % hlasů a neprošla.²⁸² Ani napodruhé se pro její podporu nepodařilo získat potřebnou čtyř pětinovou většinu hlasů a souhlas s ní vyjádřilo jen 65 % voličů.²⁸³ Krajská odborová rada zde tedy musela jmenovat náhradní orgán.

Průběh voleb i jejich předejství je zde obdobná situací ve Spolku pro chemickou a hutní výrobu. Zdá se, že skupina kolem Ladislava Ježka zde rovněž učinila z voleb otázku poměrování sil mezi politickými stranami. Také zde se ukazuje, že bez společného postupu se sociálními demokraty nebyli komunisté schopni schválení volební kandidátky dosáhnout. Osazenstvo závodu mohly již před samotným jednáním o kandidátce do závodní rady nepříznivě naladit předcházející personální změny ve složení tohoto orgánu, jak naznačuje charakter schůze závodní odborové skupiny z 11. ledna 1947. Zaměstnanci údajně velmi emotivně vnímaný spor mezi Ladislavem Ježkem (KSČ) a bývalým předsedou závodní rady Hůrkou (bezpartijní) dává tušit možné politické pozadí jeho odvolání.

²⁷⁹ Jak tomu bylo vlastně v sobotu? *Svobodné slovo Ústecka*. 15. 1. 1947.

²⁸⁰ Důstojný průběh voleb v STZ v Ústí. *Sever*. 25. 2. 1947, s. 3.

²⁸¹ NA, KSČ-ÚV 40, sv. 16, a. j. 245, zpráva odborového oddělení KV KSČ v Ústí n. L. o přijetí kandidátky do ZR v Schichtových závodech, 15. 3. 1947.

²⁸² První volby se nezdařily. *Svobodné slovo Ústecka*. 10. 4. 1947.

²⁸³ Kandidátka znovu propadla. *Svobodné slovo Ústecka*. 10. 5. 1947.

Rozpory mezi Ladislavem Ježkem a zvláště krajským výborem KSČ pokračovaly až do roku 1948. V září 1947 bylo předsednictvu krajského výboru KSČ hlášeno, že v Setuze mezi komunisty kolují informace o špatném stavu financí v krajském sekretariátu KSČ a defraudacích, které se zde údajně dějí. Provázena kritikou vysokých platů krajských tajemníků prokazuje tato šeptanda zřetelnou návaznost na dopis závodní organizace KSČ z listopadu 1946. Podobně jako v minulosti se členové krajského výboru KSČ shodovali v názoru, že zodpovědnost za potenciálně nebezpečnou situaci v Setuze nesou „provokatéři“ Ladislav Ježek a Marie Fričová, manželka Maxe Friče, kteří v továrně provádějí školení. Pro přesvědčení o neschopnosti činovníků okresního výboru KSČ zde účinně zasáhnout, jelikož zde práci „provádějí nedbale a povrchně“, se předsednictvo KV KSČ rozhodlo napříště instruovat a školit komunisty v podniku samo²⁸⁴ a nechalo předvolat komunistické funkcionáře, jimž přisuzovalo zodpovědnost za rozšiřování kritických poznámek na adresu krajského výboru KSČ, před disciplinární komisí.²⁸⁵

Ačkoliv se dělníci v Setuze v téměř plném počtu zúčastnili generální stávky, kterou manifestačně vyjádřili souhlas s postupem KSČ během vládní krize, ani únorové události neobrousily hrany nedůvěry panující ve vztahu zdejších komunistů vůči okresní a krajské organizaci KSČ, jejichž rozhodnutí a přání umístit své zástupce do závodu odmítali akceptovat.²⁸⁶

Tímto exkursem do politických poměrů ve dvou nejvýznamnějších továrnách v Ústí nad Labem jsem chtěl především poukázat na dvě skutečnosti. Za prvé, že ačkoliv komunistická strana v odborech a závodech na Ústecku zaujímal vedoucí postavení, nebylo možné jej plně uplatnit navzdory ostatním politickým stranám či politicky neorganizovaným zaměstnancům. A za druhé, že ačkoliv KSČ při manifestačních projevech své síly, jakými bylo například přijímání resolucí či účast na stávce, vystupovala jako jednotné a dobře organizované uskupení cílevědomě směřující k získání absolutní moci, v jeho nitru probíhaly ideové a mocenské spory zvláště umocněné nízkou mírou disciplíny.

²⁸⁴ NA, Innemann, a. j. 119, zápis ze schůze předsednictva KV KSČ v Ústí nad Labem, 8. 9. 1947.

²⁸⁵ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 41, a. j. 255, zápis ze schůze předsednictva KV KSČ v Ústí nad Labem, 29. 9. 1947.

²⁸⁶ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 41, a. j. 255, zápis ze schůze předsednictva krajského výboru KSČ v Ústí nad Labem, 29. 3. 1948.

16. Politika KSČ v kultuře na příkladu ústeckého divadla 1945 – 1947

Význam české kultury ve vývoji české poválečné společnosti vyplýval z postavení, které v očích české veřejnosti získala v období okupace. Likvidace orgánů české státní správy učinila z kultury výraz národní identity a hodnot s ní spojených. Její nositelé díky tomu nabyli statusu mučedníků. Díky propůjčené autoritě, kterou ve společnosti získala, se tak kultura stala politikem a nástrojem střetávání o moc.²⁸⁷ Takovéto pojetí kultury nebylo charakteristické jen pro KSČ, nýbrž i pro ostatní politická uskupení. Všechna v různé míře usilovala o posílení svého vlivu v kulturních ústavech personálními obměnami. Největší činnost v tomto směru však vykazovali komunisté.²⁸⁸

Pro kulturní politiku KSČ ve sledovaném období bylo charakteristické otevírání otázek souvisejících s kulturou a udržováním iniciativy v následných diskusích, jako tomu bylo v případě výměn názorů ohledně vztahu kultury a socialismu, výchovného rozměru kultury či ve věci posílení role státu v kultuře. Dále se jednalo o toleranci vůči reprezentantům kultury. Nutno však dodat, že se jednalo o politiku dvojí tváře, jelikož veřejně deklarovaný liberální postoj vůči tvůrčí inteligenci KSČ cílevědomě zastávala za účelem přilákání co největšího počtu kulturních činitelů ke straně, jež by následně bylo lze zapojit do stranické propagandy. Druhou stranu komunistické kulturní politiky tvořil nátlak vyvíjený stranou na vlastní příslušníky strany působící v oblasti kultury.²⁸⁹

Základní směry, jimiž se měla kultura v poválečném období ubírat, naznačil již Košický vládní program. Za cíl jí vytkl v první řadě vykořenění projevů fašismu v rovině ideologické a formou personální očisty rovněž v oblasti personální. Mezi kulturní ústavy program řadil jmenovitě divadla, knihovny, tisk, rozhlas, filmy školy. Vedle osob odtud měly zmizet rovněž učebnice vydané v době nesvobody a ideově závadná literatura. Napříště pak měla kultura „stavět v duchu nové doby a nových potřeb státu“. Za jejich základní prvky vládní program považoval demokratizaci kultury, revizi poměru k německé a maďarské kultuře a zesílení slovanské orientace, zvláště vztahu k SSSR. Demokratizace kultury byla chápána nejen ve smyslu jejího zpřístupnění co možná nejvyššímu počtu obyvatel, ale rovněž ve smyslu jejího přiblížení lidem po obsahové stránce. Protěžování slovanských prvků v kultuře mělo nacházet svůj odraz v odstraňování antisovětských prvků v učebních pomůckách, v upřednostňování

²⁸⁷ KUSÁK, Alexej: *Kultura a politika v Československu 1945-1956*. Praha 1998, s. 143.

²⁸⁸ KNAPÍK, Jiří: *Kdo spoutal naši kulturu. Portrét stalinisty Gustava Bareše*. Přerov 2000, s. 20.

²⁸⁹ KNAPÍK, Jiří: *Kdo spoutal naši kulturu. Portrét stalinisty Gustava Bareše*. Přerov 2000, s. 18-19.

výuky ruského jazyka a v úpravě školních osnov tak, aby byl ponechán větší prostor vzdělávání o SSSR.²⁹⁰

Nová československá exekutiva začala v duchu vládního programu zasahovat do kultury již v květnu 1945. Prostřednictvím vyhlášek a nařízení ministři informací a školství a osvěty omezovali působnost soukromníků v oblasti kultury, nicméně zakotvení těchto změn v zákonech si vytkla za úkol až první Gottwaldova vláda ve svém Budovatelském programu z roku 1946. Prohlubující se rozpory mezi stranami Národní fronty se však v letech 1946-1948 promítly i do kulturní politiky. Konsensus stran Národní fronty, který se opíral o Košický vládní program, dostával povážlivé trhliny a politickou shodu v oblasti kultury začaly narušovat spory vyvěrající v první řadě ze snahy nekomunistických stran umožnit soukromým subjektům provozovat kulturní podniky, čemuž KSČ kladla vytrvalý odpor. Předpokládané uzákonění změn učiněných předchozí Fierlingerovou vládou troskotalo na vleklých debatách v Ústavodárném národním shromáždění a jeho výborech. Definitivní podobu legislativního rámce poválečné československé kultury tak určil až mocenský zvrat v únoru 1948 ve prospěch komunistické linie.²⁹¹

V této kapitole se budu věnovat střetávání kulturně-politických koncepcí na příkladu ústeckého divadla. Zvolil jsem jej ze dvou důvodů, na jedné straně spory s ním spojené plnily velmi často stránky kulturních rubrik regionálního tisku, na straně druhé je lze dobře podložit a doplnit příslušnými archivními dokumenty.

Léto roku 1945 znamenalo významný předěl pro vývoj českého divadelnictví. V duchu poválečného důrazu na posílení role státu ve společnosti měla být i tato oblast lidské činnosti postavena na nové základy. S promyšlením její podoby se však nečekalo na konec války, neboť již v ilegalitě skupiny komunisticky smýšlejících divadelníků sestavovaly koncepci budoucího divadelnictví, která zahrnovala dramaturgické i organizační změny. Nejdále v tomto směru postoupila Revoluční odborová rada divadelníků ustavená kolem Miroslava Kouřila. Z její dílny ještě před 8. květnem 1945 vzešly programatické texty shrnující zásady nového divadelnictví. Sepsané teze svým obsahem vycházely z Košického vládního programu a stavěly na třech ústředních myšlenkách: Divadlo je součástí národní kultury, divadlo je výchovný ústav, divadelnictví patří těm, kteří je vytvářejí. Mimoto Revoluční odborová rada divadelníků zformulovala směrnice, podle nichž měly v divadlech působící ilegální odborové skupiny bezprostředně po skončení války obnovit provoz divadel s repertoárem

²⁹⁰ *Program Národní fronty Čechů a Slováků*. Brno 1945, s. 19-21.

²⁹¹ KNAPÍK, Jiří: *Únor a kultura. Sovětizace české kultury 1948-1950*. Praha 2004, s. 39-40.

odpovídajícím „významu doby“.²⁹² Otevření divadel jakož i ostatních zábavních podniků bylo s okamžitou platností povoleno nařízením vojenského velitele Prahy generála Kutlvašra 11. května 1945. Nicméně již v předcházejících dnech uváděli čeští umělci do provozu divadelní scény a v duchu očisty od Němců a kolaborantů v nich prováděli personální změny. V některých případech se při obsazování divadel uchylovali k násilí a nebrali ohledy na jejich dosavadní nájemce a majitele, což se týkalo zvláště německých scén. Nově se ustavovaly či z ilegality vystupovaly revoluční závodní rady, které jmenovaly nová vedení divadel. Při svém postupu se povětšinou řídily instrukcemi obsaženými ve Směrnici pro jednání závodních výborů ROH, kterou ještě v době okupace sestavila Revoluční odborová rada divadelníků.²⁹³

Revoluční vlna zasáhla i městské divadlo v Ústí nad Labem, které bylo v období války v provozu do podzimu roku 1944,²⁹⁴ kdy Josef Goebbels vyhlásil uzavření všech divadel ve Velkoněmecké říši. Poslední ředitel městského divadla Bedřich Rohrbeck se v první polovině května 1945 dohodl se zástupci Revolučního národního výboru v Ústí nad Labem, že uvede budovu a inventář divadla do pořádku, aby je mohl provozuschopné předat českým úřadům. Souhlas s tímto postupem stvrdil i 16. května ustavený Okresní národní výbor.²⁹⁵ Ačkoliv ústecká samospráva ponechala v čele divadla Němce Rohrbecka, správu budovy již svěřila osobám české národnosti.

25. května 1945 dorazila z Prahy do Ústí nad Labem delegace divadelního kolektivu Zdeňka J. Vyskočila, který projevil o provoz divadla zájem. Nejednalo se sice o první soubor, který dal najevo toto přání, jelikož již dříve se stejným záměrem do Ústí nad Labem dorazili herci z Revolučního divadla v Praze,²⁹⁶ nicméně s ohledem na budoucí vývoj se jednalo o uchazeče mnohem významnějšího. Vyskočilův kolektiv byl poměrně různorodý, skládal se z absolventů konservatoře, herců divadla Větrník, Divadla práce, Intimního divadla či Divadla Anny Sedláčkové a z umělců doposud zřejmě institucionálně neukotvených.²⁹⁷ Členové delegace po návštěvě divadla sepsali zřejmě pro Ministerstvo školství a osvěty předběžnou zprávu, která se kriticky vyjádřila o zaměstnávání německého personálu v této instituci a o nepořádkách v inventáři. Sdělení zakončili naléhavou výzvou, aby byli do Ústí nad Labem co

²⁹² PÖMERL, Jan: K situaci českého divadla v letech 1945-1948 in: *Divadlo nové doby*. Praha 1990, s. 10-11
²⁹³ JUST, Vladimír: *Divadlo v totalitním systému. Příběh českého divadla (1945-1989) nejen v datech a souvislostech*. Praha, 2010, s. 37-38

²⁹⁴ KAISEROVÁ, Kristina – KAISER, Vladimír a kol.: c.d..

²⁹⁵ AMUL, Městský národní výbor Ústí nad Labem, k. 18, inv. č. 412, hlášení ředitele městského divadla městskému úřadu v Ústí nad Labem, 15.5.1945 v Ústí nad Labem; *Tamtéž*, Návrhy Vojtěcha Vogela k likvidaci německého divadla v Ústí nad Labem, 26. 5. 1945 v Ústí nad Labem.

²⁹⁶ Do roku 1945 Národní scéna Nové Vysočany. Viz Databáze českého amatérského divadla, <http://www.amaterskedivadlo.cz/main.php?data=soubor&id=9796>, [17. 7. 2014].

²⁹⁷ AMUL, Městský národní výbor Ústí nad Labem, k. 18, inv. č. 411, Ideový a organizační návrh na divadlo v Ústí nad Labem, květen 1945.

nejdříve poslání odborníci, kteří by se divadla ujali.²⁹⁸ Takto kriticky zprávu pravděpodobně formulovali i ze zjištěných důvodů vydlážit si cestu k provozování divadla, jelikož na přelomu května a června 1945 získal Zdeněk J. Vyskočil od ministerstva školství a osvěty (MŠO) pověření k zajištění Městského divadla a jeho zařízení. Jím vedená delegace však narazila na odpor předsedy zdejšího MNV Josefa Vondry, který odmítl předložené pověření respektovat a zajištění divadla delegací zamítl s poukazem na skutečnost, že národní výbor tak již učinil.²⁹⁹

Závaznost pověření vydaného Zdeňku J. Vyskočilovi 8. června 1945 podepřel výnos ministra školství a osvěty Zdeňka Nejedlého o okamžitém „zrušení divadelních koncesí a produkčních licencí a přechodné úpravě správy divadel a jiných podniků“. V době předcházející přijetí divadelního zákona měly vést divadla osoby pověřené ministerstvem školství a osvěty. Divadelní budovy a zařízení sloužící k provozu divadel byly prohlášeny za majetek určený veřejným kulturním zájmům a jejich dosavadní vlastníci je měli dát formou nájemních smluv k dispozici uměleckým souborům. I v tomto směru si ministerstvo školství a osvěty ponechávalo rozhodující pravomoc, jelikož veškeré nájemní smlouvy mezi vlastníky zařízení a divadelními soubory muselo v konečné instanci schválit.³⁰⁰

Další krok k socializaci českého divadelnictví ministr Nejedlý učinil 13. června 1945, kdy vydal výnos ustavující Divadelní radu jako „umělecký a kulturně-politický poradní sbor pro zásadní otázky v divadelnictví“. Za úkol tento orgán dostal sestavení nové územní struktury divadelnictví, návržení provozovatelů a ředitelů divadel k ustanovení. Na prvním zasedání Divadelní rady byl na návrh Miroslava Kouřila vytvořen informativní seznam osob schopných vést česká divadla. V soupisu se objevilo rovněž jméno Zdeňka J. Vyskočila coby přednostního uchazeče o post ředitele.³⁰¹

S ohledem na preference poradního orgánu MŠO a po zákroku Zemského národního výboru ve prospěch působení Vyskočilova kolektivu, který urgovala rovněž kulturní komise pražského kraje KSČ, město nabídlo Vyskočilovu divadelnímu souboru, aby v ústeckém divadle zahájil činnost.³⁰² Spor mezi divadelním souborem a ústeckým MNV se tak podařilo prozatím překonat a 30. června již ústecký Předvoj hlásil zajištění souboru Zdeňka J. Vyskočila pro ústeckou divadelní scénu.³⁰³

²⁹⁸ AMUL, Městský národní výbor Ústí nad Labem, k. 18, inv. č. 411, zpráva o předběžném zkoumání poměrů a divadla Ústí nad Labem, 25. května 1945 v Ústí nad Labem.

²⁹⁹ AMUL, Městský národní výbor Ústí nad Labem, k. 18, inv. č. 411, zpráva o poměrech v divadle v Ústí nad Labem k 5. červnu 1945, 6.6.1945 v Praze.

³⁰⁰ Nové směrnice pro divadla. *Práce*. 19. 6. 1945, s. 3.

³⁰¹ PŮMERL, Jan: K situaci českého divadla v letech 1945-1948 in: *Divadlo nové doby*. Praha 1990, s. 11-12, 32-33.

³⁰² AMUL, Městský národní výbor Ústí nad Labem, k. 18, inv. č. 411, zpráva o divadle v Ústí nad Labem, nedatováno.

³⁰³ Tvoříme nový život. *Předvoj*. 30. 6. 1945, s. 2.

Organizační změny v ústeckém divadle završil ministr Zdeněk Nejedlý 27. července 1945, když na základě návrhu Divadelní rady vydal výnos o ustavení zatímní organizace profesionálních divadel a divadelních oblastí v Čechách a na Moravě s platností ke dni 1. 8. 1945. Z ministrova rozhodnutí se měla stát provozovatelkou divadla v oblasti mostecké a ústecké Ústřední rada odborů.³⁰⁴ Ve funkci ředitele ústeckého divadla ministr svým dekretem potvrdil Zdeňka J. Vyskočila.³⁰⁵

Kolektiv zahájil svou činnost počátkem července a již 28. dne téhož měsíce se uvedl premiérou Tylovy Fidlovačky. Umělecké vedení kolektivu tvořené Zdeňkem J. Vyskočilem (umělecký šéf), Jiřím Lukášem (dramaturg) a Františkem Tvrdkem (šéf výpravy) vytklo ústeckému divadlu za cíl „vydobýt československou koncepci kraje a prosadit nové kulturně politické myšlení“. Pojetí umění jako prostředku vzdělávání a osvěty se promítalo do dramaturgie, která se měla držet zásady „použití současného našeho i světového repertoaru k dosažení naprostého politického i třídního uvědomění veřejnosti“.³⁰⁶ Na úvodní představení Fidlovačky soubor navázal Šamberkovým Josefem Kajetánem Tylem, Gogolovým Revizorem a Klicperovým Hadriánem z Římsu. Do svého dramaturgického plánu dále zařadil Verhaerenovo Svítání, Korjenčukovu Zkázku eskadry a Mahénova Jánošíka.³⁰⁷ Důrazem kladeným na slovanský repertoár a díla tematizující historické sociální nebo národní zápasy ústečtí divadelníci zapadali do dobové atmosféry prodchnuté vzedmutou vlnou nacionalismu a snahou začlenit divadelní umění do „obnovy a výstavby nového života“.³⁰⁸

Spory, jež se odehrávaly mezi MNV v Ústí nad Labem a divadelním kolektivem z Prahy, lze na pozadí vydávaných ministerských opatření interpretovat jako odpor vůči

³⁰⁴ Jednotné Revoluční odborové hnutí se stalo po druhé světové válce významným společenským uskupením. Vlastnilo rozsáhlé majetky, ve svých řadách organizovalo většinu zaměstnanců a těšilo se všeobecnému uznání. Ústřední rada odborů na sebe pohlížela, jako na zástupce a mluvčího všech pracujících, a z tohoto titulu se podílelo na formulování a prosazování změn v politickém systému, hospodářství a sociální péči. Vysoké ambice měli odboráři i v oblasti kultury, kde si vytkli za cíl zajistit naplňování kulturních potřeb dělníků a zaměstnanců, jimž chtěli jednotně a plánovitě poskytovat vzdělání. V květnu 1945 proto vznikla kulturní komise ÚRO v čele s Františkem Jungmannem, která měla za úkol formulovat a usměrňovat kulturní politiku jednotných odborů. Do své správy získala několik divadel (Divadlo 5. května, Komorní divadlo, divadlo Větrník, Tylovo divadlo v Nuslích a městská divadla v Mostě a Teplicích), jejichž provoz poté tvořil podstatou část činnosti této komise. První divadelní sezónu však odbory ukončily se schodkem 30 milionů Kčs. Vzhledem k utrženému neúspěchu podnikání v oblasti divadel v létě 1946 ukončily jejich předáním spolku Lidové divadlo. ÚRO si nadále ponechala jen prosperující divadla: např. Divadlo satiry Viz POKORNÝ, Jiří: Kulturní komise Ústřední rady odborů in: *Věda v Československu v letech 1945-1953. Sborník z konference*. Praha, 1999, s. 225-232; JUST, Vladimír: *Divadlo v totalitním systému. Příběh českého divadla (1945-1989) nejen v datech a souvislostech*. Praha, 2010, s. 41.

³⁰⁵ AMUL, Městský národní výbor Ústí nad Labem, k. 18, inv. č. 411, dopis Zemského národního výboru v Praze Místnímu národnímu výboru v Ústí nad Labem a předsedovi Okresního národního výboru v Ústí nad Labem, 3. 9. 1945 v Praze.

³⁰⁶ AMUL, Městský národní výbor Ústí nad Labem, k. 18, inv. č. 411, Ideový a organizační návrh na divadlo v Ústí nad Labem, květen 1945.

³⁰⁷ Josef Kajetán Tyl. *Předvoj*. 15. 8. 1945, s. 3.

³⁰⁸ KLADIVA, Jaroslav: *Kultura a politika (1945-1948)*. Praha, 1968, s. 47.

centralismu spojenému se socializací divadelnictví i projev lokálního patriotismu města Ústí nad Labem, které chtělo v návaznosti na meziválečné období provozovat místní divadlo samo. V tomto směru hrál zřejmě důležitou roli Josef Vondra (ČSNS), v té době předseda ústeckého MNV, zdejší starousedlík i vrcholný představitel národně socialistické strany v ústeckém regionu. Stranicko-politické aspekty vzájemného střetávání se otevřeně, tedy v tisku, zatím neprojevovaly. Sympatie či podporu KSČ vůči divadelnímu kolektivu naznačuje červnová přímluva kulturní komise krajské organizace KSČ. Lze se domnívat, že k ní došlo na žádost vedení souboru. V uměleckém vedení souboru zastupoval komunistickou stranu přinejmenším člen krajské propagační komise KSČ František Tvrdek.³⁰⁹ Jeho straničtí kolegové také disponovali dominantním postavením mezi zástupci institucí hájících kulturní zájmy veřejnosti v divadelní radě.³¹⁰

V krátké době spor mezi divadlem a městem Ústí nad Labem vyvstal nanovo. Již v polovině srpna pověřila rada MNV kulturního referenta dr. Václava Šmejkal (ČSNS), aby vešel ve styk s E. F. Burianem pro získání porady s cílem změnit umělecké vedení souboru kvůli jeho klesající umělecké úrovni.³¹¹ Podle zprávy o situaci v divadle, kterou později předseda MNV Josef Vondra adresoval Ministerstvu školství a osvěty, herecký soubor neoslovil ústeckou veřejnost, která po odehrání prvních dvou představení údajně přestala divadlo navštěvovat.³¹² Na problémy s návštěvností a kritikou odehraných představení poukazuje i článek sestavený zřejmě správou ústeckého divadla (jako autor je uveden Vladimír Jareš). Z textu číší zklamání z nízkého počtu diváků a obecně z obecnstva, jež v úvodu článku rozdělil na ty, kteří chodí do divadla „proto, aby vůbec někam šli,“ a na ty, „kteří musí“. S druhou kategorií pak spojoval planou kritiku představení pramenící z nezájmu o kulturu.³¹³ Ve své zprávě ministerstvu Vondra dále poukazyval na skutečnost, že upřednostňováním slabých herců postup vedoucích pracovníků vyústil ve snížení umělecké úrovně divadla.³¹⁴ Příčinou nízké návštěvnosti divadelních představení se mohlo stát rovněž

³⁰⁹ NA, KSČ-ÚV 19/7, a.j. 123, zpráva o činnosti kulturní a propagační komise při krajském výboru KSČ v Ústí n. L. (nedatováno) [1945].

³¹⁰ Za správní komisi OSK Václav Palán (KSČ), za Svaz přátel SSSR a místní školství Marcel Vaverka (KSČ), za Svaz československé mládeže Roškot (ČSNS), za krajskou odborovou radu Michal Klominský (KSČ), za místní posádku osvětový důstojník por. Vaněček (?), za KSČ Josef Frič, za ústecký tisk šéfredaktor Fráňa Richtr (KSČ) a zástupce místních tělovýchovných organizací. AMUL, Městský národní výbor Ústí nad Labem, k. 18, inv. č. 411, zpráva o divadle v Ústí nad Labem, nedatováno.

³¹¹ AMUL, Městský národní výbor v Ústí nad Labem, k. 1, inv. č. 1, schůze rady místního národního výboru v Ústí nad Labem, 13.8.1945 a 27. 8. 1945.

³¹² AMUL, Městský národní výbor Ústí nad Labem, k. 18, inv. č. 413, stížnost MNV Ústí nad Labem na úroveň divadla, 15.12.1945 v Ústí nad Labem.

³¹³ Chodíte do divadla? *Předvoj*. 11. 8. 1945, s. 3; NA, MV I-NR, k. 1898, výstřižek téhož článku z časopisu *Předvoj* s rukopisnými poznámkami.

³¹⁴ Josef Kajetán Tyl. *Předvoj*. 15. 8. 1945, s. 3.

umělecké pojetí hraných kusů. Okázalé zdůrazňování třídních rozporů v české společnosti 19. století, tedy jednostranné zobrazování pokrokového proletariátu a úpadkové měšťanské společnosti,³¹⁵ nemuselo nalézt u obecnstva pochopení.

Krom nízké návštěvnosti soubor trpěl i slabou soudržností. V již zmíněné zprávě zaslané Ministerstvu školství a osvěty předseda MNV Vondra upozornil na osobní rozmíšky, které v kolektivu propukly a vyústily v žádost členů souboru, aby byl Vyskočil z vedení odvolán. Jeho spolupracovníci jej údajně kritizovali, že je „ideologicky nevyvinutý“, vypočítavý a nechal si odhlasovat propuštění několika členů kolektivu na hodinu. Rovněž další příslušníci divadelního vedení měli spory uvnitř kolektivu rozdmychávat a přenášet mimo jeho rámec.³¹⁶ Na kritiku ze strany orgánů města Ústí nad Labem vedení divadelního kolektivu údajně reagovalo hledáním opory u MŠO, ÚRO a KSČ.³¹⁷ Dalším předmětem sporů mezi MNV v Ústí nad Labem a vedením divadla se stalo příliš vysoké vstupné, které mělo být bez vědomí MNV na představeních vybíráno.³¹⁸

Z výše jmenovaných důvodů se proto rada MNV rozhodla požádat Ministerstvo školství a osvěty o převedení provozu divadla z rukou ÚRO do kompetence města.³¹⁹ Po jednáních se zástupcem Ministerstva školství a osvěty Karlem Jičínským, který přijel do Ústí nad Labem záležitost divadla projednat, se rada MNV usnesla na jmenování nového uměleckého šéfa divadelního souboru, kterým se měl stát právě Jičínský.³²⁰ V Praze bylo ústecké žádosti vyhověno a ÚRO byla zbavena provozu divadla, který byl svěřen zpět do rukou města. Novým uměleckým šéfem ministerstvo jmenovalo Karla Jičínského, administrativním vedením později pověřilo Bohumila Kristejna.³²¹ Nové umělecké vedení se uvedlo představením *Naši furianti* od Ladislava Stroupežnického a do svého dramaturgického plánu zařadilo díla Bernarda Shawa, Eugena O'Neill, Alexandra Sergejeviče Gribojedova, Oscara Wilde, Williama Shakespeara či Romaina Rollanda.³²² V porovnání s původním divadelním souborem lze především sledovat menší důraz na uvádění děl českých, respektive

³¹⁵ Rozpaky. *Předvoj*. 1. 8. 1945, s. 3.

³¹⁶ AMUL, Městský národní výbor Ústí nad Labem, k. 18, inv. č. 413, stížnost MNV Ústí nad Labem na úroveň divadla, 15.12.1945 v Ústí nad Labem.

³¹⁷ AMUL, Městský národní výbor v Ústí nad Labem, k. 1, inv. č. 1, schůze rady místního národního výboru v Ústí nad Labem, 13.8.1945 a 27. 8. 1945.

³¹⁸ AMUL, Městský národní výbor Ústí nad Labem, k. 1, inv. č. 1, schůze rady místního národního výboru v Ústí nad Labem, 3.9.1945.

³¹⁹ AMUL, Městský národní výbor v Ústí nad Labem, k. 1, inv. č. 1, schůze rady místního národního výboru v Ústí nad Labem, 13.8.1945 a 27. 8. 1945.

³²⁰ AMUL, Městský národní výbor Ústí nad Labem, k. 1, inv. č. 1, schůze rady místního národního výboru v Ústí nad Labem, 3.9.1945; *Tamtéž*, k. 18, inv. č. 414, žádost MNV v Ústí nad Labem o jmenování Zdeňka Jičínského uměleckým ředitelem divadla, 8.9.1945 v Ústí nad Labem.

³²¹ AMUL, Městský národní výbor Ústí nad Labem, k. 1, inv. č. 1, schůze rady místního národního výboru v Ústí nad Labem, 10.9.1945 a 1. 10. 1945.

³²² Nové vedení městského divadla. *Předvoj*. 13. 10. 1945, s. 3.

slovanských, autorů a tematické rozšíření nabízeného repertoáru, který se již tolik nesoustředil na politickou osvětu obecnostva zesměšňováním a odsuzováním feudální či měšťácké společnosti.

Změna ve vedení divadla vyvolala na straně místních komunistických funkcionářů vlnu nevole. Svě rozčarování prezentovali veřejnosti na stránkách svého krajského týdeníku Sever. Vyskočilem nastoupenou politickou linií v divadle považovali za správnou a za jeho odvoláním z čela souboru spatřovali především osobní a politické důvody: „Ředitelem se zde stal Jičínský, který je zde držen národními socialisty a chce prosazovat západní linii.“³²³ Josef Stočes a Emil Homér, zástupci KSČ v ústeckém MNV, sice přiznali, že Vyskočil na funkci uměleckého šéfa nestačil, nicméně ani Jičínského nepovažovali za osobu schopnou divadelní kolektiv zvládnout. Svými kritickými hlasy se dotkli nejen jeho osobnostních rysů, ale rovněž dramaturgie. Oproti dobře zvolenému Vyskočilovu repertoáru se první díla hraná v divadle pod Jičínského vedením v jejich očích jevila jako zastaralá a neodpovídající soudobému vývoji společnosti.³²⁴ Kulturně-politické i osobní pozadí celého sporu velmi dobře ilustruje příspěvek napsaný patrně Michalem Klomínským: „Místo technických spolupracovníků se tentokrát opět objevily na scéně maloměšťácké kytice [autor zde naráží na úsilí Vyskočilova vedení zapojit v rámci kolektivního ducha do umělecké tvorby rovněž technický a administrativní personál], jež družně dotvrdily buržoasní ráz eklektického repertoáru, který se spásonosnými fanfárami ohlásil nový ředitel K. Jičínský. Sobotní inscenací zároveň potvrdil, že mu porevoluční starosti dosud nedovolily, aby si uvědomil sociální i politický přerod a konec soukromokapitalistického divadelního podnikání.“³²⁵

Ve své kritice komunisté vycházeli z vlastní představy o divadelnictví v pohraničí, které by zdejší různorodé společnosti mělo dát společné pojítko a základnu, na níž by stavěla ostatní kultura. Vhodným tvůrčím východiskem se v tomto směru jevila díla sovětských autorů, kteří měli jako jediní odrážet „současné budovatelské úsilí“. Právě v oblasti při českých hranicích, kde probíhal souběžný odsun německých obyvatel a osídlování území Čechy z vnitrozemí, se projevovaly sociální změny nejmarkantněji. Z hlediska komunistů tak pohraničí hrálo v socializaci společnosti avantgardní roli a o to důležitější se jevil adekvátní rozvoj divadelní tvorby: „Kultura v pohraničí se vyvíjí nikoliv jako samostatný celek od vnitrozemí, ale jako nová, bojovná součást kultury nových bojovných lidí. Ti sami dají její formě obsah. Život tady zaznamenává tolik průbojnosti a radosti, že i zdejší kultura bude

³²³ NA, KSČ-ÚV 19/7, a.j. 123, zpráva o činnosti kulturní a propagační komise při krajském výboru KSČ v Ústí n. L. (nedatováno) [1945].

³²⁴ Ústecké divadlo ještě jednou a naposled. *Sever*. 22. 10. 1945, s. 3.

³²⁵ Zaslouží si to Ladislav Stroupežnický? *Sever*. 27. 10. 1945, s. 3.

taková.“ Divadlo proto mělo odrážet „pracovní nadšení, úsilí a výsledky osidlovatelů“, v čemž tkvěla zodpovědnost vedoucích představitelů divadel.³²⁶ Z nastíněné ideje divadelnictví pramenily dlouhodobé stížnosti na chabou režii a uvádění tematicky zastaralých či zpátečnických her.³²⁷

Ačkoliv činohra v Ústí nad Labem vznikla již v létě roku 1945, o povolení ustavit zpěvohru vedl ústecký MNV dlouhotrvající jednání s ministerstvem školství a osvěty. Po definitivním zamítnutí žádosti s odkazem na hospodářské a umělecké důvody³²⁸ vstoupilo Ústí nad Labem do jednání s Karlovými Vary, které usilovaly o zřízení zpěvohry coby nezbytného doplňku lázeňské sezóny.³²⁹ Rozhovory byly ukončeny v dubnu 1946 dohodou o vytvoření společného operního a operetního tělesa, jehož provozní náklady budou hrazeny ze společných prostředků. Obě činohry měly nadále disponovat vlastním hospodářským a provozním vedením, spojovat je měla pouze postava uměleckého šéfa činohry Josefa Kaňkovského. Na místo uměleckého vedoucího opery byl navržen Josef Bartl a na post šéfa operety Pavel F. Mrázek. Na ředitelském postu ústeckého divadla zůstal Karel Jičínský.³³⁰ Se sjednaným způsobem provozování a financování zpěvohry vyjádřilo MŠO souhlas, a tak mohla zpěvohra nastoupit do divadelní sezóny 1946/1947.

Podobně jako činohra i zpěvohra se stala předmětem politických třenic mezi komunisty a národními socialisty, a to již před svým ustavením. Zde mluvím především o operetě, jejíž ustavení se zpočátku neseťkalo s pochopením komunistických činitelů. Proti myšlence jejího ukotvení v ústeckém divadle vznášeli především námitky finančního charakteru, tedy že by její vznik zatížil již tak dost zadlužený městský rozpočet. Další výtky se vztahovala k samotnému žánru, který považovali za již překonanou formu divadelní tvorby s nízkou uměleckou hodnotou.³³¹ Opereta měla mezi ostatními formami divadelní tvorby v poválečném období obecně problematické postavení. Ač považována za maloměstský druh zábavy nebyla sice zcela zatlačena do pozadí, ale v řadách veřejnosti a umělců se prosadila potřeba přehodnotit tento žánr po obsahové i formální stránce, aby odpovídal novým společenským a kulturním poměrům.³³² Avšak navzdory očekáváním nevyvstaly následně kolem ústecké operety ani opery žádné ostré výměny názorů ve stranickém tisku a

³²⁶ Ruku na srdce. *Sever*. 23. 9. 1946, s. 4; Decentralisace. *Sever*. 1. 10. 1946, s. 4.

³²⁷ „Ideální manžel“ na ústecké scéně. *Sever*. 10. 9. 1946, s. 4; Do starých kolejí? *Sever*. 14. 1. 1947, s. 4.

³²⁸ AMUL, Městský národní výbor Ústí nad Labem, k. 18, inv. č. 411, dopis MŠO místnímu národnímu výboru v Ústí nad Labem, 2. 2. 1946.

³²⁹ Společná zpěvohra pro Ústí a Karlovy Vary. *Nová doba*. 29. 3. 1946, s. 3.

³³⁰ AMUL, Městský národní výbor Ústí nad Labem, k. 18, inv. č. 411.

³³¹ Činohru nebo operetu? *Sever*, 12. 2. 1946, s. 5.

³³² JUST, Vladimír: *Divadlo v totalitním systému. Příběh českého divadla (1945-1989) nejen v datech a souvislostech*. Praha, 2010, s. 50.

s výjimkou občasných výtek v rámci kulturní kritiky vyjadřovaly lokální listy politických uskupení uspokojení nad uměleckými výkony obou těles.

Již od podzimu 1945 se ústecká divadelní scéna potýkala s nedostatečným zájmem diváků. Jak již bylo dříve řečeno, nevyřešila jej ani výměna vedení činoherního souboru v říjnu téhož roku.³³³ Časově se tato vlna nezájmu víceméně kryla s diváckou krizí postihující od poloviny divadelní sezóny 1945/1946 celé Československo. Mezi jejími příčinami hrála podstatnou roli snadná přístupnost levnějších biografů a měnová reforma.³³⁴ Nicméně tvrzení, že je na vině především nedostatek financí ústeckých občanů, bylo vyvráceno poukazy na hojnou návštěvnost jiných druhů zábavy.³³⁵ Přesto bylo v zájmu zvýšení návštěvnosti městem rozhodnuto o snížení vstupného na činohru na polovinu.³³⁶ Rovněž padaly návrhy na zvýšení návštěvnosti kupováním vstupenek zaměstnancům závodními radami.³³⁷ Obdobným způsobem si počínali komunisté, kteří zřídili návštěvnickou obec KSČ, která prováděla organizovaný nákup vstupenek na vybraná představení pro své členy.³³⁸ Za další příčinu nezájmu o divadlo byl považován špatný repertoár. Tato kritika zaznívala především z řad komunistů a vyzývala divadelní dramaturgy k výběru děl tematizujících aktuální budování nového společenského uspořádání.³³⁹

V návaznosti na špatnou finanční situaci ústeckého divadla vypracovali komunisté návrh na společné a vzájemné provozování divadelních představení v oblasti Ústí nad Labem, Teplic-Šanova a Mostu. Vedeni touto myšlenkou vstoupili 27. února 1947 zástupci MNV v Ústí nad Labem v jednání s ÚRO (provozovatel divadla v Mostě), Ústředím divadel lidové kultury (provozovatel divadla v Teplicích-Šanově) a MNV v Teplicích-Šanově (vlastník teplického divadla), aby dosáhli dohody o úspornějším provozu divadel v Ústí nad Labem a v Teplicích-Šanově. Dle dohodnutého společného prohlášení měl být zrušen činoherní soubor v Ústí nad Labem a opereta v Mostě. Někteří jejich členové měli doplnit rozšířenou teplickou činohru navštěvující napříště města v obvodu dosavadní ústecké činohry a ústeckou zpěvohru, jež dostala za povinnost hostovat v Teplicích a v Mostě.³⁴⁰

³³³ Chceme pomoci našemu divadlu. *Svobodné slovo Ústecka*. 11. 10. 1946.

³³⁴ JUST, Vladimír: *Divadlo v totalitním systému. Příběh českého divadla (1945-1989) nejen v datech a souvislostech*. Praha, 2010, s. 41.

³³⁵ O kulturu. *Svobodné slovo Ústecka*. 6. 2. 1947.

³³⁶ Dvě představení v divadle. *Svobodné slovo Ústecka*. 30. 1. 1947.

³³⁷ O divadle a návštěvnicích. *Severočeská nová doba*. 28. 2. 1947, s. 3.

³³⁸ Lidi, pojďte do divadla. *Sever*. 18. 2. 1947, s. 4.

³³⁹ Ruku na srdce. *Sever*. 23. 9. 1946, s. 4; Lidi, pojďte do divadla. *Sever*. 18. 2. 1947, s. 4; K situaci mosteckého divadla. *Sever*. 20. 5. 1947, s. 4.

³⁴⁰ Před spoluprací divadel v Teplicích a v Ústí. *Sever*. 4. 3. 1947, s. 1; AMUL, Městský národní výbor Ústí nad Labem, k. 18, inv. č. 421, dopis o úmluvě o společném provozování činohry a zpěvohry, 16.4.1947.

Aby přijatá rezoluce mohla vejít v platnost, musela být schválena místními národními výbory obou měst. Ačkoli se na zasedání ústeckého okresního koordináčního výboru měly všechny strany NF dohodnout, že záležitost bude projednána 24. března za účasti MNV, okresní rady osvětové (ORO), místní rady osvětové (MRO), ÚRO a zástupců kulturních i živnostenských organizací, předložila místní osvětová referentka Milena Ulrichová rezoluci k hlasování plénu MNV již 14. března bez dohodnutého předjednání.³⁴¹ Zasedání proto proběhlo v poměrně bojovné atmosféře, která se po skončeném hlasování přenesla na stránky regionálního tisku. Ve sporu na jedné straně vystupovali komunisté, kteří pro zrušení činohry argumentovali ušetřením 1,5 milionu Kčs ročně a potřebou umělecké obrody ústeckého činohernictví, které neprokázalo vůli stát se poplatným době.³⁴² Na straně druhé národní socialisté podporovaní lidovci tvrdili, že snaha zbavit se činohry je vedena účelem politickým, že zrušením činohry město peníze neušetří, jelikož bude třeba přijmout další umělce do operního a operetního tělesa a hradit cestovní výdaje za zpěvohru. Dále národní socialisté vyzdvihovali postavení činohry, jako základu divadla, a poukazovali na skutečnost, že zrušením zpěvohry město ušetří mnohem více peněz, jelikož její dosavadní schodek je vyšší. Nicméně nestavěli se tímto za zrušení zpěvohry, naopak prosazovali zachování celého divadla. Kritizovali postup KSČ proti rozhodnutí NF a uspěchanost celé akce.³⁴³ V konečném hlasování pléna MNV se pro zrušení činohry vyjádřilo 26 zástupců KSČ, proti 12 národním socialistům a lidovcům. Sociální demokraté se hlasování zdrželi. Podpořili sice poté návrh Josefa Vondry, aby byla věc ještě projednána a rozhodnutí odloženo, nicméně i tentokrát komunisté prosadili svou vůli vlastní většinou.³⁴⁴ Josef Vondra (ČSNS) a Antonín Krejčí (ČSL) sice proti odhlasovanému rozhodnutí podali protest adresovaný ONV v Ústí nad Labem, jehož prostřednictvím žádali o zrušení přijatého usnesení s ohledem na veřejný zájem a vyvání MNV, aby věc znovu projednal.³⁴⁵ Rada ONV však odvolání zamítla šesti hlasy KSČ proti pěti hlasům ostatních politických stran.³⁴⁶

Postoj sociálních demokratů v záležitosti rušení činohry byl nejednoznačný. Při hlasování rady MNV se postavili proti návrhu předkládanému komunisty, nicméně v plénu se

³⁴¹ AMUL, Městský národní výbor Ústí nad Labem, k. 18, inv. č. 427, zápis o usnesení pléna MNV v Ústí nad Labem, 14.3.1947.

³⁴² O spolupráci divadel v Ústí a Teplicích. *Sever.* 18. 3. 1947, s. 3; Živá diskuse okolo divadla. *Sever.* 25. 3. 1947, s. 3.

³⁴³ AMUL, Městský národní výbor Ústí nad Labem, ka. 18, inv. č. 427, zápis o usnesení pléna MNV v Ústí nad Labem, 14.3.1947; Ústecká činohra je zrušena. *Svobodné slovo Ústecka.* 18. 3. 1947; Komunistické rozhodnutí o činohře. *Svobodné slovo Ústecka.* 28. 3. 1947;

³⁴⁴ AMUL, Městský národní výbor Ústí nad Labem, k. 18, inv. č. 427, zápis o usnesení pléna MNV v Ústí nad Labem, 14. 3. 1947.

³⁴⁵ AMUL, Městský národní výbor Ústí nad Labem, k. 18, inv. č. 427, odvolání do usnesení pléna MNV v Ústí nad Labem, 28. 3. 1947 v Ústí nad Labem.

³⁴⁶ Několik zajímavostí z ONV v Ústí n. L. *Svobodné slovo Ústecka.* 13. 4. 1947.

hlasování zdrželi. V radě ONV se při hlasování o odvolání zástupce lidovců a národních socialistů opět postavili na stranu nekomunistů. Ve svém tisku prezentovali názory svým obsahem totožné s těmi, jež uveřejňovali lidovci i národní socialisté: finanční úspora plynoucí z dohody je pro Ústí nad Labem pochybná a ušetří především Teplice-Šanov, z finančního hlediska je výhodnější ponechat si činohru. I zde se lze setkat s podivem nad ukvapeností komunistického počínání, budícím dojem snahy odstranit činohru bez velkého hluku.³⁴⁷ Opět se zde projevil rozdílný vztah mezi sociálními demokraty a komunisty v ústeckém MNV a ONV.

Plánovaná úspora 1,5 milionu Kčs se však brzy rozplynula a rozpočet města na rok 1948 naopak počítal s navýšením nákladů na divadlo, jež měly dosáhnout hodnoty o 1,5 milionu Kčs vyšší než v roce předcházejícím, kdy byla provozována činohra i zpěvohra. Přes protesty lidovců a národních socialistů byl předložený návrh rozpočtu hlasy komunistů a sociálních demokratů v MNV schválen.³⁴⁸

Přitom v blízkém Mostě se navzdory původnímu předpokladu zrušení operety podařilo zdejšímu MNV, který byl správcem divadelních prostor, zajistit od některých složek státu (ministerstvo informací, ZNV v Praze), podniků (Stalinovy závody, Severočeské hnědouhelné doly), politických stran a okolních měst finanční obnos dostatečný k provozu operety a navíc i činohry.³⁴⁹ Řešení finančních obtíží činohry jejím zrušením a přivedením činohry teplické tedy bylo spíše jednodušší než jedinou možnou cestou jak kompenzovat existující schodek. KSČ zde očividně nebyla ani tak vedena snahou ušetřit peníze, jako spíše je nevykládat na podnik, který je z jejich hlediska nejen hospodářsky ztrátový, ale ani neplní své kulturní poslání. Podnik, jehož vedení „zklamalo svým pojetím uměleckým a svou zákulisní politikou umrtvoval u mnohých členů souboru jakoukoliv tvůrčí erupitivnost.“³⁵⁰

³⁴⁷ Kritická situace divadla v Ústí n. L. vrcholí. *Podkrušnohorské právo lidu*. 14. 3. 1947; Ještě k jednání o divadle. *Podkrušnohorské právo lidu*. 20. 3. 1947.

³⁴⁸ Ústecký rozpočet na rok 1948. *Svobodné slovo Ústecka*. 29. 5. 1947; Divadlo ve dvou plenech MNV v Ústí. *Svobodné slovo Ústecka*. 31. 5. 1947.

³⁴⁹ Mostecká opereta bude zrušena. *Severočeská nová doba*. 4. 4. 1947, s. 5. Mostecká opereta finančně neúnosná. *Sever*. 8. 4. 1947, s. 4; K situaci mosteckého divadla. *Sever*. 20. 5. 1947, s. 4. Provoz divadla v Mostě zabezpečen. *Sever*. 3. 6. 1947, s. 3.

³⁵⁰ Umělecký finiš ústeckých činoherců. *Sever*. 20. 5. 1947, s. 4.

17. Komunistický převrat v únoru 1948

S blížícím se koncem roku 1947 aktivita komunistů na Ústecku narůstala a přecházela v podzimní ofenzivu. V listopadu vyhlásil krajský výbor KSČ úkol dosáhnout do konce ledna následujícího roku počtu 100 000 členů v kraji. Akci uzavřela slavnostní schůze krajského výboru KSČ v Terezíně za přítomnosti delegátů krajských výborů v Ostravě a Kladně, tyto výbory v získávacích akcích s ústeckými komunisty soutěžily. Na schůzi byl rovněž přítomen Rudolf Slánský, který předal vyznamenání nejúspěšnějším účastníkům náboru.³⁵¹ V rámci předvolební kampaně předsednictvo krajského výboru KSČ 20. ledna uveřejnilo v týdeníku Sever výzvu, aby každý člen strany přispěl k předčasnému splnění dvouletého plánu odpracování 30 hodin dobrovolné práce a podílel se tak na daru 30 milionů hodin republice.³⁵²

Vedle získávacích akcí komunisté prostřednictvím tisku zahájili útoky proti představitelům ostatních stran NF. Vedle obvinění z reakcionářství, ochraňování velkošmelinářů, kolaborantů a kapitalistů se objevovaly i osobní výpady, zvláště vůči osobě Josefa Vondry, který byl mimo jiné napadán, že zdržuje vyřízení reklamací k voličským seznamům.³⁵³ Ofenzivní nástup komunistů na cestě k 51% nezůstal neopětován a od přelomu roku se množily vzájemné výpady stranických listů. Vedle nich napětí ve společnosti vyvolávaly pokračující zásobovací potíže, nedostatek textilu a procesy se šmelináři, jež byly rovněž politicky zneužívány.

Komunisté v okrese zorganizovali řadu shromáždění. 20. ledna se konala IV. okresní konference KSČ v Ústí n. L., kde vystoupil s veřejným projevem Antonín Zápotocký. 8. února v Ústí n. L. proběhla první krajská konference státních a veřejných zaměstnanců z řad KSČ. Na konferenci byla přijata rezoluce, v níž se přítomní delegáti jménem státních a veřejných zaměstnanců-komunistů ústeckého kraje postavili za návrh na úpravu platů podaný ÚRO a odsoudili chování ostatních politických stran jako licitaci s platy státních zaměstnanců.³⁵⁴ Útočností se však nevyznačovaly jen stranické projevy. Například na okresní konferenci Svazu přátel SSSR, konané 11. ledna v nedaleké Bílině, prohlásil krajský tajemník Svazu Vlastimil Jaroš: „Reakce dovolila si již příliš mnoho a dovolovala by si ještě více v tupení a snižování SSSR, kdybychom jejímu řádění neučinili ráznou přítrž...Chce-li reakce pokračovat ve svém hnusném díle, pak strhneme za sebou všechny náš lid, jenž setřese svou

³⁵¹ STACHANOVCI v náborové akci vyznamenáni. *Sever*. 27. 1. 1948, s. 1.

³⁵² 3 000 000 hodin pro republiku! *Sever*. 20. 1. 1948, s. 1.

³⁵³ 3 000 ústeckých občanů podalo reklamace k volič. *Seznamům*. *Sever*. 10. 2. 1948, s. 5.

³⁵⁴ Státní zaměstnanci za návrhem ÚRO. *Sever*. 10. 2. 1948, s. 1 a 8.

domnělou ochablost, a zdrtí ji svým úderem...“. Následně učinil výzvu, aby se zaktivizovaly odbočky Svazu a další byly ustaveny.³⁵⁵

Za těchto rozjitřených nálad v Praze gradovaly spory ve vládě a parlamentu, jež 20. února vyvrcholily podáním demise některými nekomunistickými ministry. Na možnost, že by rozhodující střet o moc mohl přijít dříve než před volbami, se ústečtí komunisté začali připravovat již dříve, než krize propukla. Pozornost věnovali zvláště průmyslovým závodům. S nimi byli představitelé okresního a krajského výboru KSČ ve stálém styku. Nejdůležitější roli mezi nimi hrál Spolek pro chemickou a hutní výrobu. Již 20. ledna zde předseda závodní organizace Jiří Talpaš svolal poradou důvěrníků ROH a informoval je o demisi ministrů. Závodní výbor ROH vytvořil rezoluci žádající přijetí této demise a utvoření vlády obrozené Národní fronty. Důvěrníci pak pod ní začali sbírat podpisy. Zároveň byly z 250 komunistů ustaveny hlídky s úkolem chránit závod. O něco složitější postavení měli komunisté v Schichtových závodech. Ředitelem podniku byl sociální demokrat Vilém Kreibich a silné pozice zde měli i národní socialisté. Činnost komunistů na závodě organizoval zástupce ředitele František Toms. Patrně ve zdejší závodech vznikla první pohotovostní jednotka v Ústí nad Labem. Lidové milice se začaly postupně utvářet i v dalších ústeckých závodech. V reakci na postup komunistů vydal okresní sekretariát ČSNS pokyny, aby se shromáždili vybraní členové Svazu brannosti, legionáři, účastníci zahraničního odboje a bývalí členové národní gardy. Výzva ale významnějšího efektu nedosáhla.³⁵⁶

Z iniciativy komunistických členů rady ONV svolal předseda ONV Štěpán Chaluš na 21. února mimořádnou schůzi rady. Zde účastníkům přiblížil situaci ve městě a požádal je o zaujetí stanoviska. Nato se rozběhla debata, zda a jakým způsobem je třeba zajistit klid mezi obyvateli města. Komunisté, prosazující uspořádání shromáždění, narazili na odmítavý postoj zástupců ČSNS, ČSSD a ČSL. V hlasování zvítězil návrh komunistů v poměru 7:3. Josef Pospíšil (KSČ) poté navrhl vyslání deputace ke Klementu Gottwaldovi, která mu vyjádří podporu obyvatel Ústecka. Jan Loučka (ČSNS) návrh rozšířil o zaslání pozdravného telegramu prezidentu Benešovi, Josef Pospíšil návrh uvítal, ale doplnil textem, jež pozměnil jeho původní smysl. Vyslání deputace i odeslání telegramu bylo schváleno.³⁵⁷

Téhož dne se v 15:00 uskutečnilo v Tyršově domě shromáždění obyvatel Ústí nad Labem schválené radou ONV. Pod heslem „Za národní frontu bez reakčnicků“ pronesli k dvěma tisícům přítomných referáty za radu ONV Marcel Vaverka a za KSČ poslanec

³⁵⁵ Reakci zdrtí úder lidu. *Sever*. 20. 1. 1948, s. 3.

³⁵⁶ BOUČEK, Jan: Únor 1948 na Ústecku In.: *Ústecký sborník historický* 1979. Ústí nad Labem, 1981, s. 10-13; KAISEROVÁ, Kristina – KAISER, Vladimír a kol.: c. d., s. 239.

³⁵⁷ AMUL, ONV Ústí nad Labem 1945-1986, k. 2, inv. č. 1, Zápis ze schůze rady ONV, 21. února 1948.

Václav Lavička. Na závěr byla odhlasována rezoluce žádající přijetí demise odstoupivších ministrů a vytvoření nové vlády pokrokové Národní fronty.

22. února proběhla schůze pléna MNV Ústí n. L. pod vedením předsedy Ladislava Duška. Došlo zde k prvním změnám ve složení samosprávy. Na návrh očistných komisí bylo z pléna odvoláno 10 členů a 8 náhradníků z ČSNS, 2 členové a 3 náhradníci z ČSL. Vyloučené politiky následně nahradili představitelé KOR, Svazu československé mládeže (SČM) a odboje. Sociální demokraté sami odvolali 3 své členy a 3 náhradníky a nahradili je novými. Plénum se na schůzi rovněž usneslo na prvních personálních změnách v komisích a aparátu MNV.³⁵⁸

23. února se uskutečnilo zasedání rady MNV Ústí n. L.; zúčastnili se ho ještě zástupci ČSNS a ČSL. Po projednání programu schůze se měli přítomní vyjádřit k obsahu rezoluce připravené k odeslání prezidentu Benešovi a předsedovi vlády Gottwaldovi. Proti odeslání rezoluce se postavil Josef Vondra (ČSNS). Obvinil komunisty, že za každou cenu chtějí uchopit moc ve státě a zastal se ministrů, kteří podali demisi, protože na takové chování mají právo a nejsou proto reakčníky. Postup komunistů přirovnal k dění v hitlerovském Německu. Vyjádřil důvěru, že se prezident zachová podle ústavy a odsoudil vyvíjení nátlaku na jeho osobu. Jelikož odeslání rezoluce považoval za protiústavní, odmítl o něm hlasovat. Rudolf Švec (ČSL) označil usnášení se na politických rezolucích na MNV za nevhodné. Sociální demokraté Vilt a Kříž oznámili, že nemají instrukce od svého představenstva. Následné hlasování o odeslání rezoluce dopadlo následovně: 7 pro, 2 proti, 2 se zdrželi. V odeslaných rezolucích rada MNV žádala přijetí demise a doplnění vlády o nové členy.³⁵⁹

V poledne 24. února začala generální stávka za účasti všech ústeckých závodů. Shromážděným dělníkům ze Spolchemie přečetl předseda závodní organizace KSČ Jiří Talpaš rezoluci vypracovanou závodním výborem ROH, kterou většina zaměstnanců stvrdila podpisem. Podobná schůze proběhla i v Shichtových závodech, zde se ji ještě snažili bojkotovat národní socialisté, lidovci a sociální demokraté.

25. února skončila vládní krize přijetím demise odstoupivších ministrů. Téhož dne bezpečnostní referent ONV nařídil prohlídku a zajištění okresních a krajských sekretariátů ČSNS a ČSL.

Určitou tečkou za komunistickým převratem na Ústecku se stal rozhlasový projev tajemníka krajského výboru KSČ Květoslava Innemanna, který objasnil příčiny vládní krize, kladně zhodnotil průběh předchozích dnů a vyzval občany k podpoře KSČ.

³⁵⁸ BOUČEK, Jan: c. d., 1981; KAISEROVÁ, Kristina – KAISER, Vladimír a kol.: c. d., s. 240.

³⁵⁹ AMUL, MěNV Ústí nad Labem 1945-1986, k. 1, inv. č. 1, zápis ze schůze rady MNV, 23. 2. 1948.

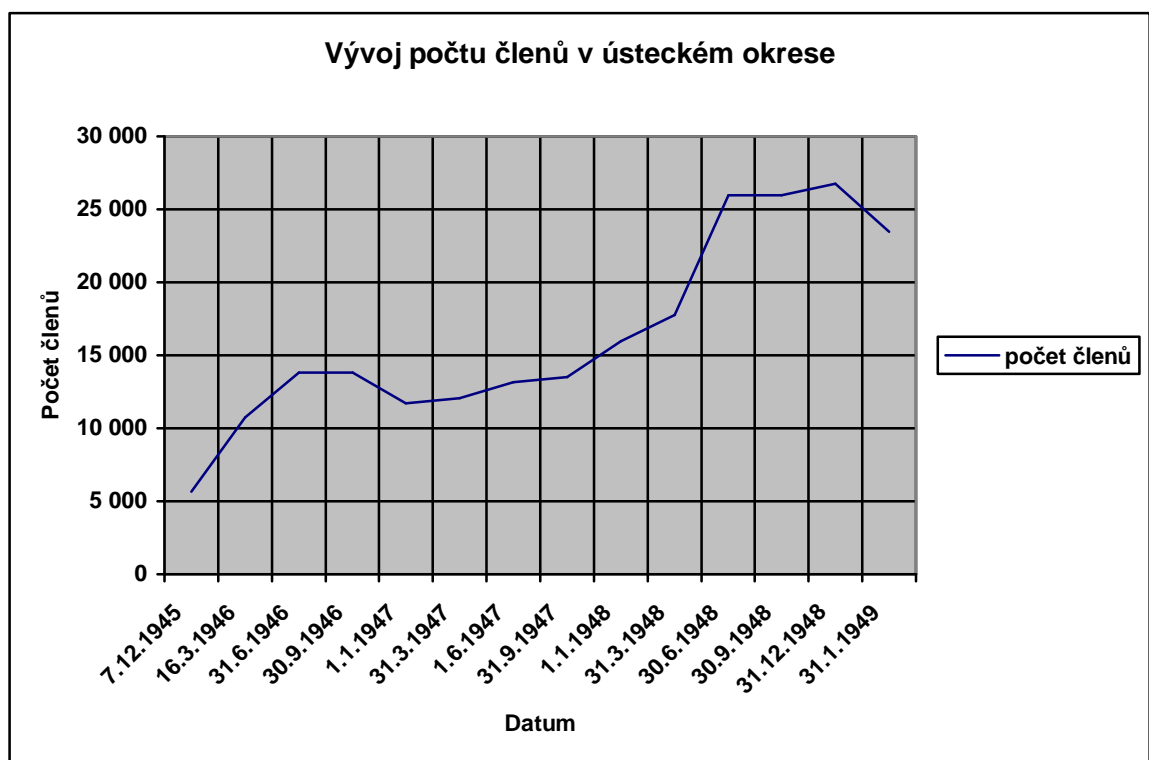
18. KSČ v okrese Ústí nad Labem v číslech

Ve vývoji členské základny v letech 1945 až 1948 v ústeckém okrese hrály určující roli podmínky a politické kroky celostátního dosahu i dispozice dané specifickými podmínkami českého pohraničí, zvláště společenskou strukturou a původem nových osídlenců. Na tomto nižším organizačním stupni KSČ se zvláště z roku 1945 dochovaly statistické údaje, které pro svou mezerovitost a vzájemnou rozpornost plní spíše názornou funkci, než aby umožňovaly sledovat souvisle vývoj zdejší organizace ve spojitosti s proměnami lokální politické situace. Na vině je pravděpodobně skutečnost, že vyplněné přihlášky do strany byly v roce 1945 krajem odebírány přímo od základních organizací, aniž by procházely přes okresní sekretariát.³⁶⁰

Na základě statistických údajů získaných z fondu Organizačního oddělení ÚV KSČ jsem sestavil tabulku zachycující vývoj počtu členů v ústeckém okrese od prosince 1945 do ledna 1949. Pro lepší názornost jsem získané údaje převedl rovněž do grafu. Jak je patrné, lze nejvyšší vzestup počtu členů v ústeckém okrese zaznamenat v době od ledna do června 1946, kdy probíhala organizována náborová kampaň koncipovaná jako soutěž k VIII. sjezdu KSČ. V jejím rámci se na Ústecku podařilo do strany získat 32,5 % voličů, tedy velmi vysoké číslo odpovídající volebnímu úspěchu. V průběhu přeregistrace, jež probíhala od léta 1946 do léta následujícího roku, lze sledovat zpočátku pokles členů, daný odhalením statistických chyb, především opakovaným registrováním týchž osob. Od léta 1947 opět probíhala náborová kampaň pod názvem Gottwaldova výzva. Z tabulky i grafu je patrný přelom lednem a červnem 1948, kdy v důsledku únorových událostí strana čelila obrovskému zájmu o vstup do jejích řad. Ten byl ukončen v létě 1948 zákazem hromadného vstupu do KSČ, na který roku 1949 navázala 1. stranická prověrka, jež měla počet osob ve straně cíleně regulovat.

³⁶⁰ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 43, a. j. 265, zpráva z organizačního zájezdu do kraje Ústí nad Labem, 13. 10. 1945.

Ústecký okres ³⁶¹				
Vývoj počtu členů KSČ		Poměr členstva k počtu voličů		
Datum	Počet členů	Datum	Počet voličů	Voličů v KSČ
7.12.1945	5 668			
31.6.1946	13 800	12.4.1946	42 417	32,5%
1.1.1947 ³⁶²	11 710			
1.6.1947	13 147	30.3.1947	63 988	20,6%
1.1.1948	15 976			25%
1.6.1948	25 841			40,4%
31.1.1949 ³⁶³	23 455			

Zatímco se z roku 1945 zachovalo jen několik zpráv udávajících k různým datům stav členstva a jeho rozmístění v místních a závodních organizacích, dokumenty z roku 1946 již

³⁶¹ Není-li v poznámkovém aparátu uvedeno jinak, pochází uvedené údaje z NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 41, a. j. 252.

³⁶² 11 710 členů je hodnota, jež byla získána na podzim 1947, v době, kdy již byla přeregistrace téměř ukončena. Statistické údaje vykazující stav členstva k aktuálnímu datu, mají do podzimu roku 1947 nižší hodnotu. Závěrečný počet přeregistrovaných členů uvádím zpětně z toho důvodu, abych redukoval relativní pokles členů, který by jinak tabulka a graf vykazovaly.

³⁶³ NA, KSČ-ÚV-AÚML 19/13, k. 74, a. j. 406.

přinášejí údaje o stratifikaci členské základny podle povolání, věku či pohlaví. Přímo v ústeckém okrese lze v roce 1946 zachytit jen poměr mezi muži a ženami. Zpráva z mimořádné III. okresní konference KSČ konané 21. července 1947 uvádí, že z celkového počtu 12 935 členů tvořili muži 76,7 %.

První ucelenou představu o struktuře KSČ v ústeckém okrese si tak lze učinit až na základě přehledu zpracovaného k 31. lednu 1947 sestaveného podle členských listů dodaných v rámci přeregistrace.³⁶⁴ Ačkoliv v této době ještě nebyla přeregistrace dokončena, byla již v této tabulce drtivá většina původních členů podchycena.

Z 10 118 příslušníků KSČ jich 48,9 % působil v místních organizacích a 51,1 % v organizacích závodních, což je velmi neobvyklé. Severočeské pohraničí mělo jako průmyslová oblast logicky silné zastoupení členů v závodních jednotkách stranického aparátu. Nicméně ústecký okres je jediným případem, kdy jejich počet dosahoval nadpoloviční většiny. Nejvíce se mu přibližovalo Mostecko (41,5 %). Naopak nejslabší postavení měli členové příslušní do závodních organizací na zemědělském Litoměřicku (5,6 %).

Při pohledu na poměr mezi oběma pohlavími zjistíme, že muži tvořili 71,9 %, zatímco na ženy připadalo 28,1 %. V zastoupení žen byl ústecký okres nejslabším v kraji, naopak nejsilnější postavení měly ženy na Mostecku (39,5 %).

Z věkových kategorií vykazovala nadprůměrné zastoupení mládež do 25 let (16,8 %), a to z celorepublikového i krajského hlediska. Podobný jev lze zaznamenat i u lidí ve věku mezi 25 a 45 lety (59,1 %). Důvod je pravděpodobně spojen se skutečností, že pohraniční oblasti lákaly možnosti získat do vlastnictví konfiskovaný majetek, naplnit osobní ambice a dosáhnout lepšího společenského postavení spíše osoby nižšího věku, které byly ve srovnání se starší generací také ochotnější stěhovat se do nového prostředí. Ústecký kraj, který nezasahoval hlouběji do vnitrozemí, byl osídlován z velké části z jiných krajů, zvláště z oblasti středních Čech, nikoliv z vlastních lidských zdrojů, což je další faktor, který mohl mít za následek poměrně slabé zastoupení členů starších 45ti let (24,2 %).

Struktura členstva KSČ podle věku a pohlaví					
Oblast	Muži	Ženy	Do 25 let	Do 45 let	Přes 45 let
České země	69,6 %	30,4 %	14,4 %	52,8 %	32,8 %
Kraj Ústí	68,5 %	31,5 %	15,4 %	57 %	27,6 %
Okres Ústí	71,9 %	28,1 %	16,8 %	59,1 %	24,2 %

³⁶⁴ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 4, a. j. 25, přehled rozložení členů KSČ v místních a závodních organizacích, věkového a sociálního rozvrstvení, 12. 3. 1947.

Podíváme-li se na strukturu členské základny KSČ z hlediska postavení jednotlivých profesí, zjistíme, že největší zastoupení ve straně měli dělníci (48,9 %). Ve srovnání s ostatními okresy nadprůměrné. Z této profese zaujímali přední postavení v ústeckém kraji dělníci kvalifikovaní (29,7 %), mezi něž patřili dělníci vyučení, zaučení či pracující u strojů.³⁶⁵ V ústeckém okrese však jejich podíl na celkovém počtu členů dosahoval podprůměrných hodnot (28,6%), podobně jako v okrese Děčín (23,1 %). Nejnižší zastoupení této kategorie lze nalézt na Litoměřicku (12,9 %). Naopak nadprůměrného podílu v členské základně dosahovali v ústeckém okrese dělníci nekvalifikovaní (18,9 %). Podobný jev lze opět zaregistrovat na Děčínsku (15,9 %). Tento jev je s největší pravděpodobností dán rozložením průmyslu v ústeckém kraji. Obecně lze konstatovat, že zemědělství dělníci zastávali z dělnických profesí ve struktuře KSČ v pohraničních oblastech nejslabší postavení.³⁶⁶ To platí i po ústecký okres (1,4 %). Zcela opačným případem byl okres litoměřický (9,9 %), jehož zemědělský charakter se výrazně projevoval nejen nižším zastoupením dělnictva, ale ve srovnání s ostatními oblastmi ústeckého kraje i výraznými odlišnostmi v jeho struktuře.

Podíl zřízenců v členské základně KSČ činil v ústeckém okrese 13,9 % členů. Tvořili tak druhou nejpočetněji zastoupenou profesní kategorií. Výrazně nadprůměrných hodnot v této kategorii dosahovaly rovněž okresy Děčín (16,4 %) a Teplice-Šanov (12,1 %).

Rolníci se v českém pohraničí z celorepublikového hlediska těšili nadprůměrnému zastoupení v členské základně KSČ, přestože byl ústecký kraj svým charakterem spíše průmyslovou oblastí. Ve srovnání s údaji vztahujícími se k celému kraji byl počet zemědělců v KSČ na Ústecku podprůměrný (6,2 %), výrazně silnějšího zastoupení dosahovali členové této kategorie na Litoměřicku (23,9 %), kde byla organizována téměř polovina všech komunistických rolníků z ústeckého kraje.

Mezi úředníky se řadili vedle vlastních úředníků i učitelé, technici, lékaři a jiní příslušníci inteligence, pokud byli v zaměstnaneckém poměru. V ústeckém kraji dosahoval jejich podíl nadprůměrných hodnot, nejsilnější postavení vykazovali v okrese Ústí nad Labem (8,4 %) a Teplice-Šanov (9,5 %).

Zastoupení živnostníků a obchodníků v pohraničních oblastech (5,7 %) bylo sice ve srovnání s vnitrozemím (4,5 %) nadprůměrné. Ovšem v poměru k ostatním pohraničním krajům dosahoval ústecký kraj podprůměrného zastoupení (4,6 %). V ústeckém okrese činil

³⁶⁵ MAŇÁK, Jiří: *Komunisté na pochodu k moci. Vývoj početnosti a struktury KSČ v období 1945 – 1948*. Praha, 1995, s. 28.

³⁶⁶ Tamtéž, s. 28.

podíl živnostníků a obchodníků na členské základně pouhá 3,2 %, čímž se v rámci ústeckého kraje umisťoval na poslední příčce.

Struktura členstva KSČ podle povolání					
Oblast	Dělníci	Zřizenci	Rolníci	Úředníci	Živnostníci
České země	45,7 %	10,8 %	7,9 %	5,8 %	4,5 %
Kraj Ústí	45,1 %	10,6 %	8,7 %	6,4 %	4,6 %
Okres Ústí	48,9 % (4 955)	13,9 % (1 404)	6,2 % (627)	8,4 % (852)	3,3 % (329)

Na začátku roku 1947 byl obnoven nábor do KSČ, který od podzimu téhož roku znatelně nabýval na intenzitě. Získávací akce cílila primárně na dosažení takového rozsahu členské základny, který by zajistil získání 51 % volebních hlasů v příštích parlamentních volbách. Aby se KSČ přeměnila ze strany dělnické ve stranu masovou zakotvenou v celé společnosti, bylo nutné zaměřit se na ostatní vrstvy společnosti. A tak lze s ohledem na preferování určitých cílových skupin při náboru zaregistrovat v době mezi lednem 1947 a únorem 1948 výrazné posuny ve struktuře členské základny KSČ.

Jako podklad pro porovnání vlivu předúnorového náboru na skladbu příslušníků komunistické strany nejlépe poslouží Statistika členstva ku dni 1. února 1948.³⁶⁷ K tomuto datu čítala KSČ v ústeckém okrese 16 193 členů, od 31. ledna 1947 se tedy rozšířila o 60 %. Rovněž lze zaregistrovat, že ve srovnání se stavem v předešlém roce byla na konci ledna 1948 většina členů KSČ již přihlášená v místních organizacích (53,6 %).³⁶⁸ Podíl mezi muži a ženami se dále vychýlil směrem k vyššímu zastoupení žen (33,5 %). Z hlediska zastoupení jednotlivých věkových skupin v KSČ lze vysledovat mládnutí strany dané vyšším zastoupením kategorie do 25 let (23,2 %) a kategorie do 45 let (56,4 %).

Struktura členstva KSČ podle věku a pohlaví					
Oblast	Muži	Ženy	Do 25 let	Do 45 let	Přes 45 let
České země ³⁶⁹	65,8 %	34,2 %	19,7 %	50,4 %	29,9 %
Kraj Ústí	64,5 %	35,5 %	24,3 %	53,1 %	22,5 %
Okres Ústí	66,5 %	33,5 %	23,2 %	56,4 %	20,3 %

Podstatné změny dané zaměřením náborové kampaně se ve struktuře KSČ projeví i z pohledu vykonávaného povolání. Mírný pokles se projevuje u dělníků, jejichž podíl se snížil

³⁶⁷ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 41, a. j. 252, Statistika členů ku dni 1. 2. 1948.

³⁶⁸ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 98, a. j. 530

³⁶⁹ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 5, a. j. 26, přehled rozložení členů KSČ v místních a závodních organizacích, věkového a sociálního rozvrstvení. Zpracováno podle dodaných členských listů k 31. 12. 1947.

jen o 1,2 %. Poněkud složitější situace panuje v případě zřízenců. Ve statistice členstva ku dni 1. února 1948 již tato profesní skupina v souvislosti se změnami profesních kategorií pro statistické účely není uvedena. Většina jejích představitelů byla pravděpodobně převedena do kategorie státních a veřejných zaměstnanců. Někteří mohli být zařazeni mezi dělníky. Postavení státních a veřejných zaměstnanců však bylo v lednu 1948 (4,5 %) výrazně slabší než pozice zřízenců v roce předcházejícím (13,9 %). Na této skutečnosti však nelze postavit jednoznačné tvrzení, že strana v roce 1947 nedokázala zřízence oslovit a řada z nich stranu i opustila. I v případě rolníků lze zaregistrovat pokles v procentuálním zastoupení (o 0,9 %). Téměř stejné zůstalo zastoupení úředníků, které zaznamenalo vzestup o pouhých 0,1 %. Viditelně silnějšího postavení v KSČ dosáhli živnostníci, jejichž podíl v členské základně dosáhl postavení rolníků. Strana si tedy přes veškeré změny zapříčiněné získávací kampaní udržela v ústeckém okrese svůj dělnický charakter.

Struktura členstva KSČ podle povolání					
Oblast	Dělníci	Stát a veřej. zaměstnanci	Úředníci	Živnostníci	Rolníci
České země ³⁷⁰	47,2 %	-	5,8 %	3,9 %	7,1 %
Kraj Ústí	42,1%	6,2%	?	5,9%	10,5%
Okres Ústí	47,7% (7 723)	4,5% (717)	8,5 (1 381)	5,3% (861)	5,3% (861)

Po vládní krizi v únoru 1948 KSČ došlo nejen k prudkému vzestupu přírůstku členů komunistické strany, ale i ke změně struktury členské základny. Nové politické podmínky se odrazily v zájmu o vstup do komunistické strany u příslušníků společenských vrstev, které dosud nacházely významnou oporu v jiných politických stranách a o vyšší zastoupení v KSČ dosud nejevily zájem.

Ačkoliv použité prameny³⁷¹ zachycují proměny ve složení KSČ od února do prosince roku 1948 spíše rámcově,³⁷² potvrzují platnost již dříve vysledovaných rysů obecně platných pro vývoj skladby komunistické strany v českých zemích.

³⁷⁰ Tamtéž.

³⁷¹ NA, KSČ-ÚV 100/4, sv. 41, a. j. 252, stav členstva k 1.VI. 1948 – podle sociálního rozvrstvení; NA, KSČ-ÚV-AÚML 19/13, k. 74, a. j. 406, okresní součtový arch statistických hlášení organizací místních za leden 1949.

³⁷² Výkaz stavu členstva k 1. červnu 1948 velkou část členů profesně nezařazuje (6 136 z 25 841), čímž zastoupení jednotlivých povolání a jejich podíl na členské základně zkresluje. Součtový arch z 31. ledna 1949 zachycuje strukturu členstva po provedení první prověrky příslušníků KSČ, a tak se rovněž výrazně odchyluje od stavu, který panoval v polovině roku 1948. Výmluvně to dokazuje rozdíl mezi počtem příslušníků KSČ v prosinci 1948 a v lednu 1949, který činí 3 296 osob. KSČ-ÚV 100/4, sv. 98, a. j. 530, organizační stav krajů a okresů KSČ 1947-1949.

Po únoru 1948 nadále pokračovala dlouhodobá tendence růstu zastoupení žen v KSČ. Poměr mezi věkovými kategoriemi v komunistické straně však se starším stavem nelze porovnat. Jediný statistický výkaz zachycující profesní a věkový průřez členskou základnou, uvádí k 1. červnu 1948 namísto tří věkových skupin pouze dvě.³⁷³

Poúnorový nábor se projevil i v poměru mezi členy, kteří byli evidováni v závodních a místních organizacích. Zatímco na konci února bylo v místních organizacích zastoupeno 53,5 % členské základny KSČ, 31. května téhož roku se již jednalo o 58 %.³⁷⁴ Tato skutečnost souvisela s vysokým zájmem představitelů nedělnických povolání o vstup do komunistické strany. Zatímco úředníci v únoru 1948 tvořili 8,5 % příslušníků strany na Ústecku, statistický přehled z června téhož roku tuto kategorii již nezachycuje. Její představitele zřejmě rozděluje mezi veřejné zaměstnance, příslušníky inteligence a vykonavatele různých profesí. V lednu 1949 se však tato kategorie znovu objevuje a udává zastoupení ve výši 16% na celkovém počtu členů, což potvrzuje zvýšený zájem této skupiny o vstup do KSČ po únoru 1948.

Vinou nedostatků statistických záznamů o bezprostředně poúnorové profesní struktuře strany lze jen konstatovat, že počet rolníků v KSČ se od počátku února do počátku června 1948 zvýšil přinejmenším o 69 %, počet živnostníků o 30,1 %. Počet příslušníků inteligence zaznamenal úbytek o 944 osob. Tento vývoj by však neodpovídal obecně platným tendencím ani logice chování úředníků a učitelů, kteří tvořili páteř zaměstnané inteligence. S ohledem na své postavení státních zaměstnanců vstupovali po únorové vládní krizi ve velkém počtu do KSČ, aby si zajistili své socioprofesní postavení a možnost dalšího vzestupu.³⁷⁵ Tvrzení, že mnozí z nich byli ve výkazu z června 1948 zaneseni mezi veřejné zaměstnance či profesně nezařazené osoby tak nebude daleko od pravdy. Tento úsudek lze opřít i o skutečnost, že v časovém období od 1. února 1948 do 31. ledna 1949 zaznamenala kategorie úředníků početní vzrůst o 2 360 osob, přičemž většina jich do komunistické strany vstoupila již v první polovině roku 1948, než Ústřední výbor KSČ zastavil hromadný nábor členů.

Podobné zkreslení, jaké se projevilo v případě příslušníků inteligence, lze zaznamenat i u kategorie dělnictva, jehož zastoupení ve straně se mělo od února do června 1948 údajně snížit o 405 osob. Jelikož na konci ledna 1949 byl jejich počet naopak o 1 944 příslušníků vyšší než v únoru předchozího roku, je nasnadě, že se v první polovině roku 1948 počet dělníků nesnížil, pouze se část jeho příslušníků skrývala mezi profesně nezařazenými osobami. Přesto lze ze statistických údajů z června 1948 a ledna 1949 vysledovat pokles zastoupení dělnictva na celkovém profesním složení KSČ v ústeckém okrese, a to především

³⁷³ KSČ-ÚV 100/4, sv. 41, a. j. 252, stav členstva k 1. 6. 1948 podle sociálního rozvrstvení.

³⁷⁴ KSČ-ÚV 100/4, sv. 98, a. j. 530, organizační stav krajů a okresů KSČ 1947-1949.

³⁷⁵ MAŇÁK, Jiří: c. d., s. 54-55.

ve prospěch úředníků. U ostatních profesních skupin však s ohledem na velké množství profesně nezařazených osob není možné přesněji stanovit podíl v členské základně KSČ.

Struktura členstva KSČ podle věku a pohlaví				
Oblast	Muži	Ženy	Do 28 let	Nad 28 let
Kraj Ústí	63,5 %	36,5 %	29,2 %	70,8 %
Okres Ústí	64,4 %	35,6 %	27,6 %	72,4 %

Struktura členstva KSČ podle povolání k 1. 6. 1948						
Oblast	Dělníci a horníci	Veřejní zaměstnanci	Inteligence	Živnostníci	Rolníci	Různé
Kraj Ústí	31 %	9,3 %	4,2 %	5 %	8,3 %	21 %
Okres Ústí	28,3 %	12,3 %	5,1 %	4,3 %	5,6 %	23,7 %

19. Závěr

Již v době meziválečného Československa si komunisté v ústeckém kraji i okrese vybudovali poměrně stabilní kádr voličů a zvláště ve 30. letech, v době sociálních nepokojů a posilování fašistických stran se z KSČ stala strana, kterou zde nebylo možné přehlédnout. Její opory se nacházely především v oblasti hornických obcí na západě ústeckého okresu a jak plyne ze zjištěných údajů, navzdory národnostnímu poměru mezi Čechy a Němci v této oblasti, nezaujímalí Češi v jejích řadách marginální postavení. V době okupace na Ústecku komunisté sice vyvíjeli podobně jako v dalších okresech severozápadních Čech poměrně rozsáhlou a organizovanou odbojovou činnost. V důsledku proniknutí nacistických bezpečnostních složek do komunistických odbojových struktur došlo v letech 1941 – 1942 k utlumení protirežimních aktivit a rozpadu několika stupňové hierarchie ilegální KSČ na menší skupiny. S rozhodnutím odsunout po válce německou menšinu z Československa došlo k narušení členské struktury KSČ, jež se zbavila části předválečných druhů, a tak bylo z národnostního hlediska po roce 1945 zastoupení předválečných komunistů v KSČ na Ústecku spíše marginální, i když zkušenosti a jistý sociální kapitál jim bezprostředně po skončení války po krátkou dobu umožňovaly ve větším počtu zastávat funkcionářské posty.

Již v květnu 1945 začali komunisté cílevědomě budovat svůj stranický aparát v pohraničí. Ačkoliv jejich organizovanost byla v porovnání s ostatními politickými stranami nepoměrně vyšší. Museli se komunisté ve svých řadách střetávat s nedisciplinovaností a zneužíváním pravomocí svými členy. Zvláště v počátečních měsících po skončení války bylo třeba do výstavby stranické organizace v celém ústeckém kraji zapojit zkušené předválečné komunisty zasláné ústředím strany, aby zde byl kompenzován počáteční nedostatek schopných pracovníků. V případě Ústecka o tom svědčí vyslání zkušených stranických funkcionářů Marie Vobecké a Květoslava Innemanna do Ústí nad Labem. Časným založením stranických výborů v závodech a obcích si komunisté vytvořili dobré výchozí pozice pro posílení svého vlivu v revolučním odborovém hnutí, závodních radách a národních výborech v okrese. Zároveň se komunisté snažili prosadit příslušníky své strany do čela zájmových organizací, jakými byly například Svaz československé mládeže či Národní tělovýchovná jednota, a zpolitizovat je. Zvláště v odborovém hnutí se komunistům podařilo získat dominantní postavení, které se jasně projevilo ve volbách do závodních rad roku 1947. Postavení v závodech rovněž posilovali prosazováním svých kandidátů na podniková ředitelství, skrze něž společně se základními organizacemi KSČ prosazovali své národohospodářské plány ve výrobě.

Vedle tvorby rozsáhlého a kompaktního aparátu se komunisté soustředili na organizovaný nábor členů. Ostatní politické strany zřejmě nepřikládaly vlastnímu organizování tolik důležitosti, což komunistům napomohlo při získávání jejich potenciálních příznivců do svých řad.

Při rozdělování předsednictví komisí národních výborů lze u komunistů vysledovat eminentní zájem o bezpečnostní, zemědělské a živnostenské komise. Jedná se o stejnou politiku, kterou sledovalo ústředí strany při obsazování ministerstev. Jejím cílem bylo skrze uvedené orgány získat kontrolu nad veřejným životem a zvětšit svůj vliv na příslušníky vrstev zemědělců a živnostníků, v jejichž řadách komunisté doposud neměli silnou voličskou základnu. V případě MNV Ústí nad Labem komunisté rovněž preferovali obsazení místa předsedy personální komise, do jehož kompetence spadalo přijímání zaměstnanců do úřadu MNV Ústí nad Labem i podniků ve vlastnictví města.

K upevnění vlastního postavení na Ústecku komunistům vedle budování stranického aparátu napomohla sociální skladba nových osídlenců. Ti se většinou rekrutovali z nižších společenských vrstev, jež byly tradiční oporou komunistů, a mnozí byli již před odchodem do pohraničí členy KSČ.

Ve snaze získat podporu obyvatelstva komunisté podobně jako jiné strany podněcovali vlnu nacionalismu, který měl na pohraničním Ústecku široký ohlas. Komunisté si přisvojili roli iniciátora odsunu Němců a rovněž vystupovali jako vedoucí síla při budování republiky. Tuto představu podporovali pořádáním pracovních brigád, konferencí zájmových orgánů strany, mohutnými získávacími akcemi a přivlastňováním zásluh za některá kolektivní usnesení vlády. Jelikož KSČ usilovala o co nejrychlejší dosažení mocenského monopolu, nevstoupila do voleb v roce 1946 s programem založeným na dlouhodobě udržitelné politické koncepci. Převažovaly v něm prvky populismu, které oslovily značnou část ústeckých občanů – ochrana živnostníků, realizace urychleného přidělu konfiskátů národním správcům, uzákonění osídlovacího příspěvku a řada sociálních opatření. Uveřejněný program komunisté doprovodili specifickými způsoby agitace, kupříkladu přidělováním půdních dekretů či vysíláním pracovních brigád na venkov a do dolů. Skloubení výše zmíněných rysů komunistům ve volbách do ÚNS na Ústecku přineslo 55 % voličských hlasů.

V povolebním období se stalo prvořadým úkolem ústeckých komunistů udržení doposud získané podpory obyvatelstva a dobudování sítě stranických výborů. Došlo i ke změnám v obsahu agitace. V souvislosti s dokončovaným odsunem ztrácelo na intenzitě vyhraňování se vůči německé menšině, rovněž se objevil nový prostředek zdůrazňování budovatelské aktivity komunistů, a to akcentováním vlastního přínosu k plnění dvouletého hospodářského

plánu Gottwaldovy vlády. Pozice získané v ústecké samosprávě komunistům umožnily prosazení vlastních rozhodnutí v regionu navzdory postojům ostatních politických stran. Tuto výhodu zneužívali při přijímání politických rezolucí jménem celých národních výborů a snad i při prosazování členů své strany na lukrativní místa v úřadech národních výborů.

Zarážejícím jevem, patrným po celé sledované období, je množství případů, kdy byli zástupci KSČ v národních výborech trestně stíháni. Tento jev lze vysvětlit špatnou organizovaností komunistů v ústeckém okrese, nedostatečnou pozorností věnovanou kádrové práci i potřebou velkého počtu zástupců do národních výborů a jejich komisí po parlamentních volbách roku 1946. V agitační rovině však tento fenomén nekorespondoval s proklamovanou snahou strany bojovat proti šmelině a černému obchodu.

Rovněž bylo možné na Ústecku sledovat politizaci zdánlivě nadstranického Revolučního odborového hnutí, které zde postupovalo v úzké spolupráci s krajským výborem KSČ. Na příkladu ústeckého divadla bylo rovněž možné sledovat politizaci kultury, která na sebe brala formu ideovou i personální. S ohledem na skutečnost, že zřizovatelem ústeckého divadla byl Místní národní výbor v Ústí nad Labem, mohli nakonec komunisté, disponující zde většinou hlasů, z vlastní vůle zrušit činohru, již shledávali po ideové stránce závadnou.

Síla komunistů v okrese se naplno projevila během vládní krize, jež propukla v únoru 1948. Vývoj situace na Ústecku probíhal plně v režii KSČ. Odpor nekomunistických stran a činnost jejich příslušníků ovládnutí závodů a samosprávy komunisty nijak neohrozil, jelikož komunisté si ve zdejších orgánech lidové správy a zájmových organizacích vybudovali v předchozích letech pevné opory.

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny

Archiv města Ústí nad Labem (AMUL)

MěNV Ústí nad Labem 1945-1949	Městský národní výbor Ústí nad Labem
ONV Ústí nad Labem 1945-1986	Okresní (jednotný) národní výbor Ústí nad Labem 1945-1986
OS Ústí nad Labem 1850-1985	Okresní soud Ústí nad Labem 1850-1985

Národní archiv, Praha (NA)

Innemann	Innemann Květoslav 1945-1968
KSČ-ÚV 02/1	ÚV KSČ – Předsednictvo 1945-1954
KSČ-ÚV 100/1	ÚV KSČ – Generální sekretariát 1945-1951
KSČ-ÚV 100/4	ÚV KSČ – Organizační oddělení Marie Švermové 1945-1951
KSČ-ÚV 17	ÚV KSČ – Krajské a okresní výbory KSČ 1921-1938
KSČ-ÚV 19/7	ÚV KSČ – Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení ÚV KSČ 1945-1955
KSČ-ÚV 40	ÚV KSČ – Odborová komise ÚV KSČ, odborové oddělení ÚV KSČ 1945-1957
KSČ-ÚV členská evidence KSČ	ÚV KSČ – členská evidence KSČ
KSČ-ÚV-AÚML 19/13	ÚV KSČ – Oddělení stranických orgánů, agendy stranická statistika a informace 1945-1956
KSČ-ÚV-AÚML 19/4	ÚV KSČ – Ústřední komise a oddělení lidové správy 1945-1955

Archiv Českomoravské konfederace odborových svazů (A ČMKOS)

ÚRO-Sekretariát II	Agenda sekretariátu ÚRO 1945-1950
--------------------	-----------------------------------

Státní oblastní archiv v Litoměřicích (SOA Litoměřice)

KS Litoměřice 1849-1949	Krajský soud Litoměřice
-------------------------	-------------------------

Noviny, časopisy, periodika

Český sever 1945
Krušnohorské slovo 1946-1948
Nová doba 1945-1946
Podkrušnohorské právo lidu 1945-1948
Předvoj 1945
Sever 1945-1948
Severočeská nová doba 1945-1948
Severočeská práce 1945-1948
Svobodné slovo Ústecka 1945-1948

Publikované prameny a dokumenty

40 LET pod praporem strany. Vzpomínky zasloužilých členů KSČ okresu Ústí nad Labem. Ústí nad Labem, 1961
Dva roky práce Revolučního odborového hnutí v kraji Ústí n. L. 1945-1947. Ústí nad Labem, 1947
Organizační řád Komunistické strany Československa přijatý VIII. sjezdem KSČ dne 28. – 31. března. Praha 1946
Program Národní fronty Čechů a Slováků. Brno, 1945
S ohněm v srdci. Vzpomínky pamětníků na léta 1919-1945. Ústí nad Labem, 1981
Ústecký kraj v práci a budování. Sborník krajského výboru KSČ v Ústí nad Labem. Ústí nad Labem, 1947

Literatura

BEINHAUEROVÁ, Anna – SOMMER, Karel: Mocenské pozice ve znárodněném průmyslu (1945-1948). In: *Stránkami soudobých dějin. Sborník statí k pětadesátinám historika Karla Kaplana.* Praha, 1993
BOUČEK, Jan: Náš sever a počátky KSČ na Ústecku. In: *Kapitoly z dějiny KSČ v severočeském kraji.* Ústí nad Labem, 1973
BOUČEK, Jan: Únor 1948 na Ústecku. In: *Ústecký sborník historický.* Ústí nad Labem, 1979
BOUČEK, Jan – CVRK, František: *Komunistická strana Československa na Ústecku 1921-1938. Regesty z archivních dokumentů a článků regionálního tisku KSČ.* Ústí nad Labem, 1982
BOUČEK, Jan: Únor 1948 na Ústecku In.: *Ústecký sborník historický 1979.* Ústí nad Labem, 1981

- BRANDES, Detlef: *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*. Praha, 2000
- Cestou k socialismu. Kapitoly z dějin dělnického hnutí, z dějin Komunistické strany Československa, proletářské tělovýchovy a pokrokového hnutí mládeže v regionu Ústí n. L., zachycující léta 1850 – 1950*. Ústí nad Labem, 1977
- CVRK, František: Volby v okrese Ústí nad Labem v letech 1923-1938 a rozbor jejich výsledků. In. *Ústecký sborník historický*. Ústí nad Labem, 1985, s. 363-401
- ČAPKA, František: *Odbory v českých zemích v letech 1918-1948*. Brno, 2008
- DOBEŠ, Karel: *Marie Vobecká*. Ústí nad Labem, 1982
- HARNA, Josef (ed.): *Politické programy českého národního socialismu*. Praha, 1998
- CHURANĚ, Milan a kol.: *Kdo byl kdo ve 20. století*. Praha, 1998
- JUST, Vladimír: *Divadlo v totalitním systému. Příběh českého divadla (1945-1989) nejen v datech a souvislostech*. Praha, 2010
- KAISEROVÁ, Kristina – KAISER, Vladimír a kol.: *Dějiny města Ústí nad Labem*. Ústí nad Labem, 1995
- KALINOVÁ, Lenka: *Společenské proměny v čase socialistického experimentu. K sociálním dějinám v letech 1945-1969*. Praha, 2007
- KAPLAN, Karel: *Aparát ÚV KSČ v letech 1948-1968*. Praha, 1993
- KAPLAN, Karel: *Nekrvavá revoluce*. Praha, 1993
- KAPLAN, Karel: *Pět kapitol o únoru*. Brno, 1997
- KAPLAN, Karel: *Pravda o Československu 1945-1948*. Brno, 1990
- KLADIVA, Jaroslav: *Kultura a politika (1945-1948)*. Praha, 1968
- KNAPÍK, Jiří: *Kdo spoutal naši kulturu. Portrét stalinisty Gustava Bareše*. Přerov, 2000
- KNAPÍK, Jiří: *Únor a kultura. Sovětizace české kultury 1948-1950*. Praha, 2004
- KOCIAN, Jiří: *Československá strana národně socialistická v letech 1945-1948. Organizace, program, politika*. Brno, 2002
- KURAL, Václav – RADVANOVSÝ, Zdeněk a kol.: *„Sudety“ pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem, 2002
- KUSÁK, Alexej: *Kultura a politika v Československu 1945-1956*. Praha, 1998
- MAŇÁK, Jiří: *Komunisté na pochodu k moci. Vývoj početnosti a struktury KSČ v období 1945 – 1948*. Praha, 1995
- NA PRAHU nového života*. Ústí nad Labem, 1965
- NECHVÁTAL, Martin: *15.5.1921 Založení KSČ. Ve službách Kominterny*. Praha, 2002

- POKORNÝ, Jiří: Kulturní komise Ústřední rady odborů in: *Věda v Československu v letech 1945-1953. Sborník z konference*. Praha, 1999, s. 225-232
- PÖMERL, Jan: K situaci českého divadla v letech 1945-1948 in: *Divadlo nové doby*. Praha, 1990, s. 7-34
- RADVANSKÝ, Zdeněk: *Konec česko-německého soužití v ústecké oblasti 1945-1948*. Ústí nad Labem, 1997
- RUPNIK, Jacques: *Dějiny komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*. Praha, 2002
- RŮŽIČKA, Karel: *ROH v boji za rozšíření moci dělnické třídy 1945-1948*. Praha, 1963
- SMÍŠKOVÁ, Helena a kol.: *Děčín v boji s fašismem*, Děčín 1985
- STÁTNÍK, Dalibor: Závodní rady – iluze a skutečnost. In: *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody*. Praha, 2005, s. 374-386
- TOMAN, František: Odbojová skupina Bohumila Bachury Úvod-Krušnohoří v Ústí nad Labem. In: *Ústecký sborník historický*. Ústí nad Labem, 1983, s. 365-398
- TŮMA, Jiří – POŽÁRSKÝ, Josef: *Čas bojů a vítězství*. Ústí nad Labem, 1988
- VOREL, Jaroslav – ŠIMÁNKOVÁ, Alena a kol.: *Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech. Díl I*. Praha, 2003